

Mastergradsavhandling

Om løgn og bedrag og tillit i norsk politikk

(Lies, Deception, and Trust in Norwegian Politics)

Nøkkelord: Svart løgn. Rød løgn. Løgn og bedrag. Bald-faced lie.

Bløff og bullshit. Stortingsmoral. Pinocchio-syndromet. Vaghet. Etikk.

Haakon B. Schrøder

Universitetet i Bergen

Institutt for Filosofi og Førstesemesterstudier

Veileder: Espen Gamlund

29.08.2022

Med denne oppgaven tar jeg farvel med Institutt for Filosofi og førstesemesterstudier. Reisen startet høsten 2018 da jeg skulle studere musikkvitenskap. En filosofisk forelesning av Gro Rørstadbotten endret alt, og sammen med Platon ble Gro mitt ankerfeste frem til den filosofiske bachelorgraden. Det har vært en sann fornøyelse å studere filosofi. Pensum har vært variert og spennende. Samtidig må jeg takke familien for toleranse fordi filosofisk litteratur har preget det hjemlige interiøret i disse årene, og ikke minst all filosofien min kone Monica – helt ufrivillig - har måtte lytte til. En særlig takk til professor Espen Gamlund, som med sine lune forelesninger på Masterprogrammet har utfordret studentene moralsk, inkludert mine egne etiske perspektiver. I tillegg er jeg takknemlig for at Gamlund responderte positivt da jeg ønsket ham som veileder på Masteravhandlingen. Veiledningene har vært diskuterende og inspirerende, og alltid slik at jeg ønsket å prestere enda bedre.

SAMMENDRAG

Jeg har valgt å fokusere på løgn i denne oppgaven, politisk løgn. Jeg tar utgangspunkt i fem stortingspolitikere som tar i bruk løgn for å oppnå økonomisk vinning. Disse løgnene kan karakteriseres som svarte løgner. En slik løgn har ett eneste formål; å lure mottakeren. Fire av politikerne anvender i tillegg det som av flere filosofer omtales som rød løgn. Den røde løgngen skaper filosofisk friksjon. Har denne løgngen ingrediensene som er tilstrekkelig for at det er en løgn i den hensikt å lure mottakeren? Jeg presenterer to perspektiver på løgn og bedrag. Det ene perspektivet, omtalt som standardsynet, argumenterer for at løgn og bedrag er ekvivalent og at løgn og bedrag også involverer moral. Det alternative synet er uenige og skiller mellom løgn og bedrag og argumenterer for at bedrag ikke må relateres til moral, fordi bedrageriske påstander er moralsk nøytrale. Det alternative synet betraktes som Anti-bedrageriske og Anti-absolutister. I denne diskursen bringer jeg inn det etiske rammeverket til stortinget. Et annet spørsmål er hvordan befolkningen responderer på løgn fra de folkevalgte. Jeg argumenterer for at det skjer et moralsk opprør i befolkningen fordi løgn og usannheter kan sidestilles med svik som påvirker tilliten. Hva er et moralsk opprør basert på? Jeg argumenterer for at dette opprøret hovedsakelig er basert på hybridmoral som involverer dydsetikk og pliktetikk. I forbindelse med oppgaven har jeg gjennomført en empirisk undersøkelse som skal kaste lys over hvordan tillit er ferskvare.

Disse problemstillingene ringer inn oppgaven min: Hva slags løgn har politikerne i mine eksempler begått? Har de gjort noe galt ved å lyve om handlingene de har utført? Hva er det som eventuelt begrunner at de har gjort noe galt? Jeg har arbeidet utfra en hypotese om at de eksemplene jeg beskriver er løgn uavhengig om det er en såkalt svart eller rød løgn. Særlig interessant er det at den folkelige definisjonen av løgn ikke oppnår konsensus i den filosofiske diskursen om løgn. Den røde løgngen skaper friksjon blant filosofer. Andre interessante perspektiver er at oppriktighet og nøyaktighet er dyder i sannferdighet. Samtidig kan det argumenteres for at vaghet er et virkemiddel som kan anvendes både hos den som vil formidle sannhet, men også hos den som vil ta i bruk løgn og usannheter. I en diskurs om løgn er det naturlig å bringe inn Pinocchio. Denne kjente figuren hvis nese vokser når det lyves opptar også løgnforskere. Kroppsspråk, eller sosial meteorologi, har både sine tilhengere og sine motstandere.

ABSTRACT

In this assignment I have chosen to focus on a political lie. I have analyzed the behavior of five politicians from Stortinget, who use lie to achieve economic gain. Lies of this kind can be described as black lies. A lie of this sort can be exercised only for one purpose – to mislead the recipient. Four of these politicians also use lies that philosophers refer to as red lies. The red lie creates philosophical friction. Are there enough ingredients in the red lie that would qualify the latter to be defined as a lie, which's purpose is also to mislead the recipient? I am presenting two perspectives of a lie and a deception. One of the perspectives, referred to as a standard view, states that lie and deception are identical, and lie, just like deception, involve morals. The alternative view, on the contrary, states that there is a difference between lie and deception, emphasizing that deception cannot relate to morals, because deceptive statements are morally neutral.

The alternative view is considered to be Anti-deceitful and Anti-absolutist. In this discourse I am actualizing the ethical framework in the context of Stortinget. The following question that is being raised is how population reacts to the lies from the side of the elected. I present arguments, that there is a moral rebellion taking place in the population, because lie and false statements can equate deceit, which can affect trust. What is the basis for moral rebellion? According to my arguments, it is based on a hybrid moral, which is basically involving virtue ethics and duty-based ethics. For the purpose of this assignment I conducted empirical research, which will be revealing in which manner trust is easy to degrade. This presentation of the problem is reflected well in the title of this assignment: „About lie and deceit and trust in the Norwegian politics”.

I have been proceeding in my research using the hypothesis, that all the examples I have described are lies, whether they are referred to as black or red lies. Especially interesting seems to be the fact, that the popular definition of a lie does not reach the consensus in the philosophical discourse about a lie. Other interesting perspectives are that honesty and accuracy are virtues in truthfulness, while it is possible to find arguments supporting the statement, that obscurity can be considered as a tool for action, used both by those, who want to reveal the truth, and those, who exercise lies and spread false statements. In this discourse about lie it seems only natural to mention Pinocchio. This well-known image, if the nose is growing while it is being lied, also makes researchers, who undertake deception studies, very interested. Body language, or social meteorology, has its followers as well as critics.

Innholdsfortegnelse

INNLEDNING.....	6
I FØRSTE DEL.....	9
Definisjoner av det filosofiske standardsynet på løgn, politisk løgn og stortingsmoral, og folk lyver mindre enn antatt	
II ANDRE DEL.....	31
Det alternative filosofiske synet som skiller løgn og bedrag	
III TREDJE DEL.....	54
Pinochio-syndromet, bullshit, vaghet, oppriktighet og nøyaktighet	
IV FJERDE DEL.....	79
Dydsetikk, pliktetikk og tillit	
V FEMTE DEL.....	102
Oppsummering og konklusjon	
LITTERATURLISTE.....	106

INNLEDNING

Da sakene om pendlerboliger ble avdekket høsten 2021, fikk jeg en umiddelbar opplevelse av politikere som lyver. Det som kanskje opprørte meg mest var ikke selve jukseriet, men hvordan politikerne forklarer eller bortforklarer jukseriet i etterkant. Med bakgrunn i disse sakene ønsket jeg å skrive om løgn med en hypotese om at flere av våre folkevalgte lyver, og at deres løgner er moralsk problematiske fordi moral involverer tillit. I utgangspunktet kan dette virke som en enkel øvelse. Jeg må skynde meg å legge til at løgn er krevende. Underveis i prosjektet har jeg blitt stilt overfor flere utfordringer, og hypotesen har funnet både støtte og motbør, og jeg har som en konsekvens av forskningen på løgn også endret standpunkt underveis. Etter å ha hatt en generell tilnærming til løgn, avdekket jeg etterhvert at det finnes to fraksjoner innenfor filosofien. Mens den ene fraksjonen – omtalt som standardsynet – argumenterer for at bedrag er løgn, argumenterer den andre fraksjonen – det alternative synet – for at det i stedet er noe annet, som usannhet, bløff eller uærlighet. Men altså ikke løgn. Jeg forankrer den innledende diskusjonen i fraksjonen som representerer standardsynet på løgn, og som jeg i utgangspunktet støtter. Jeg tilbyr innledningsvis fire definisjoner av løgn som er nokså sammenfallende. Jeg følger opp med å vise til tre eksempler fra saker som relaterer seg til pendlerboliger og to saker som har sammenheng med falske reiseregninger. Jeg må imidlertid påpeke at jeg totalt har gjennomgått det som fremstår som løgner og bedrag hos 16 stortingsrepresentanter, men av plasshensyn har jeg måttet avgrense oppgaven til fem eksempler.¹ Jeg har delt oppgaven inn i fem deler.

I den første delen presenterer jeg fire definisjoner av løgn innenfor rammen av standardsynet, og deretter gjengir jeg løgner fra fem stortingsrepresentanter. Jeg har valgt å omtale dette som primærløgner og sekundærløgner for å markere et skille mellom ulike løgnvarianter.

1. Jeg har gjennomgått løgn og usannhet fra følgende politikere i tillegg til dem jeg hovedsakelig fokuserer på: Jonas Gahr Støre (Ap), Torgeir Knag Fylkesnes (SV), Helge Andre Njåstad (Frp), Himanshu Gulati (Frp), Tellef Mørland (H), Trond Giske (Ap), Åsmund Aukrust (Ap), Sylvy Listhaug (Frp), Bent Høie (H), Olemic Thommessen (H), Kristian Tonning Riise (H) og i tillegg andre løgner hos Hege Haukeland Liadal og Eva Kristin Hansen som ikke er med i eksemplene.

Sistnevnte blir særlig aktualisert når primærløgnen avsløres. Jeg henter i den første delen også frem hovedelementene i det som kan karakteriseres som stortingsmoralen. Dette kan beskrives som profesjonsetikken som følger av det å være folkevalgt.

Et interessant spørsmål er i hvilken grad våre folkevalgte politikere er innvevd i sine profesjonsetiske retningslinjer og bruker dem som rettesnorer for hvordan de forvalter sitt politiske verv? Jeg følger opp med å presentere nyere forskning innenfor løgn. Denne forskningen forteller at terskelen for å lyve hos folk flest er svært høy. I forlengelsen av denne forskningen peker jeg på to prinsipper som løgnere må forholde seg til; *Opportunismeprinsippet* og *Offentlighetsprinsippet*. Spørsmålene som ligger implisitt i disse prinsippene er om løgneren er villig til å forsvare sin beslutning til sine nærmeste eller offentlig i form av en kritisk presse? Og hva er risikoen for å unnlate å stå offentlig frem? Donald Trump får ikke betydelig plass i denne oppgaven, men nettopp Trump er den som setter i gang en diskusjon blant amerikanske redaktører om hva som skal regnes som løgn. Jeg har i denne delen avsatt en mindre sekvens til å ta opp distinksjonen mellom *faktaresistens* og *kunnskapsresistens*. Det er nemlig forskjell på fakta og kunnskap selv om begrepene er nært beslektet. Løgn og bedrag må fortrinnsvis ta utgangspunkt i sannhet, herunder kunnskap. I avslutningen av første del har jeg valgt å snike inn en politisk hvit løgn som bidrar til å sette løgn i perspektiv når det gjelder dens ulike fargevarianter, som jeg presenterer i etterkant.

I den andre delen beveger jeg meg inn i kjernen på et av de mest sentrale filosofiske spørsmålene; er det forskjell på *løgn* og *bedrag*? Dette hersker det betydelig uenighet om blant filosofer som jobber med løgn. I denne delen blir en nyere filosofisk retning presentert – omtalt som det alternative synet. Denne fraksjonen skiller mellom løgn og bedrag. Det som folk flest oppfatter som løgn, blir av det alternative synet nedskalert til bedrag. Dette er altså en filosofisk diskurs mellom de som forsvarer standardsynet, som her kalles Absolutister og som ser løgn og moral i sammenheng, og de som forsvarer det alternative synet, Anti-Absolutister og Anti-bedragere, som hevder at moralen ikke har innvirkning dersom det ikke er snakk om løgn, men i stedet bedrag. Sentralt i denne diskusjonen står den såkalte *bald-*

faced-lie, som jeg omtaler som rød løgn. I den tredje delen følger jeg opp med det som innen diskursen om løgn omtales som Pinnocchio-syndromet. Dette syndromet handler om hvordan løgn og usannheter bidrar til et ustemt kroppsspråk. Det er forskere som favoriserer kroppsspråket som løgndetektor, og forskere som avviser at kroppsspråket kan avsløre løgn. Jeg beveger meg videre inn i en filosofisk diskusjon om *bullshit*, som tradisjonelt er språklig formidling uten omtanke for verken sant eller usant. Det er filosofer som representerer det alternative synet som argumenterer for at Harry Frankfurt ikke treffer fullt og helt med sin beskrivelse av *bullshit*. I debatten om løgn vil jeg i denne delen også involvere *vaghet* som på den ene siden kan avvendes som et virkemiddel til løgn, eller brukes for å unngå løgn. Jeg avslutter den tredje delen med Bernard Williams som er opptatt av sannferdighet, og i den forbindelse presenterer jeg Williams sine begreper *oppriktighet* og *nøyaktighet*.

I den fjerde delen fokuserer jeg på moral. Det er de færreste moralteorier som favoriserer løgn. Men flere av moralteoriene kan begrunne eller forklare hva som er etisk problematisk med løgn. Jeg argumenterer for det jeg kaller en «hybrid-etikk» som baserer seg på dydsetikk og pliktetikk. Den fjerde delen avsluttes med en empirisk undersøkelse omkring tillit. Jeg har tatt utgangspunkt i hvordan befolkningen sannsynligvis responderer på politisk løgn. Sammen med Respons Analyse har jeg spurt et representativt utvalg av den voksne befolkningen om tilliten til politikerne i etterkant av avsløringene om pendlerboliger. Tillit er ferskvare og det er nettopp denne ferskvaren som er viktig å fange opp. Tillit er en overbygning når spørsmål som løgn og moral blir satt på dagsorden. Moral og tillit henger sammen og tilliten blir utvilsomt satt på prøve når tillitsvalgte politikere på urettmessig vis tildrar seg økonomiske fordeler, og lyver om det i etterkant.

I den femte delen oppsummerer jeg hovedtrekkene i oppgaven. Jeg konkluderer med at det jeg i utgangspunktet oppfattet som løgn, ikke kan beskrives som løgn. Dette betyr imidlertid ikke at jeg utsteder en frifinnelse av de politikerne jeg drøfter. Selv om en handling ikke defineres som løgn i filosofisk forstand, kan det likevel være bløff og bedrag som også er gjenstand for moralske vurderinger, som igjen påvirker tillit.

I) FØRSTE DEL

Jeg innleder denne delen med å servere fire definisjoner av løgn. Alle fire tilhører det jeg omtaler som standardsynet på løgn. Augustin (354-430) tilbyr en definisjon av løgn som regelmessig blir trukket frem som et utgangspunkt i den filosofiske diskursen. Når jeg tar utgangspunkt i Augustin er det for å synliggjøre at standardsynet har vært gjeldende i alle fall i 1592 år.

«Men hver løgner sier det motsatte av hva han tenker i dette hjertet, med formål å lure. Nå er det tydelig at tale ble gitt til mennesket, ikke for at mennesker med det skal forføre andre, men for at ett menneske skal gjøre kjent sine tanker for en annen. For å bruke tale, altså, til formålet av bedrag, og ikke for dets fastsatte mål, er en synd. Det skal vi heller ikke anta det er enhver løgn som ikke er synd, fordi det noen ganger er mulig ved å fortelle en løgn, å tjene en annen»¹

Det er verdt å legge merke til at Augustins formuleringer innebærer to posisjoner; i) det å lure for å skade en annen person og ii) det å lyve for å yte service til en annen person (Bok, 1999, 32). Første del av formuleringen til Augustin handler om at naturen har utstyrt menneskene med taleegenskaper som kan gjengi ærlige tanker. Den delen som handler om å lyve for noe godt, fremstår som vennligsinnet uærlighet. Augustins definisjon har i seg begrepet *forføre* og implisitt ligger det dermed intensjonalitet. Augustins formulering innebærer at uærlighet og usanne setninger er å betrakte som løgn, og løgn er skadelig såfremt den ikke skal tjene gode hensikter.

1. Min oversettelse.

Augustins definisjon har dermed et klar moralsk aspekt i seg. Jennifer Lackey har en vesentlig smalere versjon når hun formulerer hvilke egenskaper en løgnbærer i seg. Hennes formulering begrenser mulighetsrommet sammenlignet med Augustin (2013, 246):

«A lyver til B hvis og bare hvis **(1)** A uttrykker p til B,

(2) A mener at p er falsk og

(3) A har til hensikt å være villedende for B ved å uttrykke p»²

Definisjonen som Lackey gjengir involverer falskhet og villedning i stedet for intensjon. Definisjonen fanges likevel opp av standardsynet på løgn nettopp ved begrepene *falsk* og *villeding*. Dersom jeg vet at informasjonen jeg uttrykker er uærlig og denne uærligheten har en hensikt om å villede, er det løgn, ifølge Lackey. Dette kan forklares på følgende måte. Om en person sier noe usant, men benekter at det er en hensikt om å lure, fanger Lackey inn at det likevel kan være løgn fordi hun så klart markerer dette med «falskt» i definisjonen. Definisjonen forutsetter at avsender forstår at det som uttrykkes er falskt. Når jeg bruker ordet *kan* og ikke ordet *er*, skyldes dette at løgn er utfordrende. Lackeys definisjon gir derfor løgneren trangere kår sammenlignet med Augustins formulering, ikke minst med uttrykket «hensikt å være villedende». Sissela Bok formulerer den tredje definisjon innenfor standardsynet på følgende måte: «En uttrykt påstand som bedrar med overlegg» (Bok, 1979, 25).

Dette er sannsynligvis den smaleste definisjonen i diskursen. Overlegg er i denne konteksten synonymt med intensjon. Bok er åpenbart ikke helt fornøyd med denne definisjonen. Senere reviderer hun nemlig formuleringen ved å erstatte «påstand» med «budskap» (Bok, 1999, 13). Revideringen åpner dermed opp for at hennes

2. Min oversettelse, Lackey bruker *states*.

definisjon ikke bare skal begrenses til det rent språklige. Dermed favner hennes reviderte definisjon bredere. «Budskap» involverer taushet, blikk, blinking, grimaser og gestikulering. Slike egenskaper fanges ikke opp av definisjoner som anvender påstander, påpeker Thomas L. Carson. Han tilbyr en definisjon (blant flere) av løgn som kan tilskrives standardsynet (Carson, 2006, 292):

«A forteller en løgn hvis: **1.** A kommer med en falsk påstand x, **2.** A tror at x er falsk eller sannsynligvis falsk (eller alternativt, A tror ikke at x er sann), og **3.** A angir x i en kontekst der A dermed garanterer sannheten til x»³

Når Carson utelater det intensjonelle ved løgner, trekker han i stedet inn kontekst og sannhetsgaranti. Definisjonen er treffende i den forstand at den kopler inn det som uttrykkes eller utstedes i en gitt situasjon, og denne situasjonen er i seg selv en kontekst som regulerer det sannferdige. Dette betyr, om jeg forstår Carson riktig, at når mine eksempler på politiske løgner, som jeg straks kommer til, er forpliktet til å fortelle sannheten fordi konteksten utløser sannhetsgaranti. De fire definisjonene fra Augustin, Lackey, Bok og Carson blir et barometer for standardsynet når jeg presenterer påstander om løgn hos politikere. Selv favoriserer jeg den reviderte definisjonen til Sissela Bok, all den tid den er mest konkret og fordi definisjonen fanger opp ikke-verbal løgn. Det er ikke slik at løgn – generelt – utelukkende må uttrykkes i form av ord. Et villedende nikk eller tommelen opp er plausible substitutter for det verbale. Når jeg trekker med meg standardsynet videre handler det om at en løgn må inneholde intensjon eller fortsett om å lure mottakeren. Dette betyr at om den som forteller noe usant – og forstår at det er usant – er det å definere som løgn, ifølge standardsynet.

3. Min oversettelse

PENDLERBOLIGER OG REISEREGNINGER

I denne oppgaven tar jeg med meg tre eksempler fra sakene knyttet til pendlerboliger og to saker som relaterer seg til reiseregninger. Aftenposten avslørte høsten 2021 flere saker hvor folkevalgte hadde blitt tildelt pendlerboliger – og skattefradrag – gjennom uriktige opplysninger. Det var også Aftenposten som noen år tidligere valgte å fokusere på hvordan de folkevalgte skriver reiseregninger. Det må imidlertid understrekes at fire av de fem eksemplene jeg viser frem har et tilleggselement som kan være lett å overse. Det er her jeg introduserer – for enkelhetens skyld – begrepene «primærløgn» og «sekundærløgn».

Det første trinnet er løgner i seg selv, løgner eller handlingen som utløser økonomiske fordeler i første omgang. Tilleggselementet er det som kommuniseres når jukset blir avslørt. Formulert på en klarere måte; den første handlingen representerer det jeg kaller *primærløgner*. Den andre handlingen er *sekundærløgner* som forsøkes realisert når det blir stilt spørsmål ved primærløgner. Denne løgner skal dekke over primærløgner med ulike former for begrunnelser eller bortforklaringer. Dette betyr at en sekundærløgn realiseres først når primærløgner avsløres i mine eksempler. Derfor tar jeg utgangspunkt i primærløgner med forankring i diskusjonen om pendlerboliger.

Stortingsrepresentanter, eller politikere i regjeringsapparatet, som har bolig og boligutgifter i sin egen hjemkommune mer enn 40 kilometer fra Stortinget, har rett til pendlerbolig i Oslo. Fordelen med pendlerbolig blir ikke beskattet så fremt politikerne kan dokumentere løpende boligutgifter på hjemstedet. Mange norske politikere benytter seg av pendlerbolig i forbindelse med utøvelsen av sin gjerning som folkevalgt politiker. Jeg skal nå gi fem eksempler på primærløgn som kan knyttes direkte til definisjonene i det filosofiske standardsynet for løgn. I tillegg vil jeg gi fire eksempler

på sekundærløgn som også kan oppfattes som løgnaktige forklaringer i den hensikt å forlede eller villedde befolkningen med ulike begrunnelser.

Primærløgn: Når Hadik Tadjik blir statssekretær i 2006 leverer hun en signert leiekontrakt for leie av bolig i Sandnes til Statsministerens kontor. Leiekontraktens formål er å bekrefte at Hadia Tadjik har leieutgifter i sin hjemstedskommune og derfor kvalifiserer til skattefritak på pendlerboligen. Kontrakten er en løgn med formål om å jukse til seg en fordel i form av uberettiget skattefritak fordi leiekontrakten aldri blir realisert. Leiekontrakten danner dermed grunnlaget for skattefritak. Hadia Tadjik varsler heller ikke Statsministerens kontor om at hun i stedet velger å bo hjemme hos sine foreldre i Sandnes (Folkvord, Frich Flydal og Haakonsen, 2022). Basert på leiekontrakten nyter hun fordelene av skattefritak i perioden 2006-2010.⁴

Sekundærløgn: Hadia Tadjik forklarer at når hun valgte å bo hjemme hos foreldrene, bidro hun til å dekke husholdningsutgifter med «noen tusenlapper i måneden» (Mjaaland mfl, 2022)

Handlingen med den ikke-benyttete leiekontrakten blir rammet inn som løgn uavhengig om jeg støtter meg til definisjonen til Augustin, Lackey, Bok eller Carson. Dette begrunner jeg med at Tadjik vet at leiekontrakten som benyttes aldri blir realisert. Sekundærløgningen følger - intuitivt og tilsynelatende – samme form som primærløgningen fordi hun fortsetter å kommunisere noe som er usant.

Strafferettslig, og skattemessig, er denne saken foreldet. Løgn er likevel ikke en handling som finner beskyttelse i foreldelsesfrister all den tid løgn impliserer karakter og allmenn tillit. Den kollektive hukommelsen har i mange tilfeller lang utløpsdato. Jeg retter nå søkelyset mot Eva Kristin Hansen (Aglen, 2021):

4. Skattefordelen er av ulike kilder beregnet til cirka 200.000 kroner, og nesten det dobbelte når inflasjon tas med frem til februar 2022.

Primærløgn: Eva Kristin Hansen unnlater å opplyse Stortinget om at hun eier og deler bolig med samboeren i Ski kommune, 29 kilometer fra Stortinget samtidig som hun er tildelt pendlerbolig. Pendlerboligen tildeles hun fordi hennes formelle adresse er i Trondheim (Rosef mfl, 2021). Når Eva Kristin Hansen eier og deler bolig med samboeren i Ski kommune, bor hun innenfor grensen på 40 kilometer fra Stortinget. Denne grensen avgjør om stortingsrepresentanter er kvalifisert til pendlerbolig (Carr Ekroll mfl, 2021). Når Eva Kristin Hansen unnlater å opplyse om boligen og samboerskapet i Ski, har hun en intensjon om å realisere ikke bare pendlerbolig, men også skattefritak fordi hybelen hun formelt leier av Trond Giske i Trondheim medfører boutgifter.

Sekundærløgn: «Flere representanter har denne høsten blitt klar over at de har misforstått regelverket knyttet til pendlerboliger. Jeg er dessverre blant dem» (Stavrum, 2021).

Hansen kommuniserer her usikkerhet og vaghet, og påpeker at flere andre politikere har misforstått regelverket. Hun innrømmer ikke å ha brutt regler. Det spørres dessuten hva hun og andre har misforstått (Aglén, 2021). VG-kommentator Tone Sofie Aglen argumenterer for at stortingspresidenten lyver. Hansen bedriver uansett klassisk ansvarspulverisering ved å plassere sine egne disposisjoner i sammenheng med andre politikere i samme sakskompleks. Fordi andre har begått den samme «feilen» som henne, skal det liksom dempe kritikken mot henne. Jeg vil hevde at definisjonene til Augustin, Bok, Lackey og Carson ringer inn uttalelsene som løgn. Hansen flytter fokus og unndrar sannferdig kommunikasjon, som at hun vet at hun bor innenfor det oppgitte avstanden Stortinget har bestemt. Sekundærløggen kan betraktes som en benektelse av juks. Den tredje løggen følger mye av den samme dynamikken (Buggeland, Frich Flydal og Solberg, 2021).

Primærløgn: Kjell Ingolf Ropstad får helt korrekt tildelt pendlerbolig i Oslo når han i 2009 blir valgt inn på Stortinget. Han bruker – som Hadia Tadjik – en fiktiv leiekontrakt hvor han og foreldrene signerer på at Ropstad leier et rom i boligen og skal betale månedsleie. Dermed utløser Ropstad

skattefritak. Ropstad kjøper i tillegg bolig på Lillestrøm med sin kone, og denne boligen rammes av avstandsgrensen på 40 kilometer fra Stortinget. Boligen i Lillestrøm leier han ut mens han bor i pendlerboligen og oppnår skattefritak med henvisning til at han bor hos sine foreldre. **Sekundærlønn:** Den første responsen til Ropstad er at han «er lei seg», og ikke lenge etter forklarer Ropstad at «det vil jeg beklage» (Eikefjord, 2021). Han forklarer videre at han forstår at folk opplever det som urimelig, og at han burde ha handlet annerledes. Men fordi han ikke har brutt noen regler i egne øyne, er det heller ikke noe å betale tilbake til fellesskapet fordi det aldri var hans intensjon å utnytte et system (Johnsen, 2021).

Ropstad benekter juks i sekundærlønnen, og spørsmålet er om han dermed lyver på tidspunktet uttalelsene faller? I et TV-intervju med pastoren Egil Svartdahl innrømmer Ropstad drøyt fem måneder etter avsløringen at han faktisk utnyttet systemet. I intervjuet medgir Ropstad at han begikk en stor feil: «Som politiker... så privilegert – og likevel å ønske og utnytte enda bedre disse ordningene og virkelig få tynt ut.... Det burde jeg ikke gjort» (Svartdahl, 2022). Han innrømmer at han har feilet som rollemodell og forbilde. Denne sekvensen er spesiell fordi Ropstad faktisk viser at bak valgene om å utnytte regelverket ligger det en klar intensjon som beriker ham personlig. Sekundærlønnen blir i dette tilfellet fremtredende og standardsynet på løgn vil plassere sekundærlønnen som løgn med moralske implikasjoner. Det som særlig involverer moral i dette eksemplet er at Ropstad åpent forteller en historie om at han forsøkte å skvise velferdsstaten til personlig vinning.

Primærløgnene og sekundærløgnene til Tadjik, Hansen og Ropstad rammes inn av definisjonene innenfor standardsynet. Først serverer samtlige en løgn som utløser fordeler. I etterkant serverer de forklaringer som ikke er troverdige og ikke forholder seg til sannheten. Samtlige prøver i stedet å unngå sannheten. En fellesnevner ved pendlerboligene er at politikerne bygger primærløgnen på formalia som i seg selv er

tillitsvekkende. I dette ligger formelle leiekontrakter og at den oppgitte bostedsadressen er registrert i Folkeregisteret. Dette er altså formelle opplysninger.⁵

Det er viktig å holde fast ved standardsynet fordi de fire formuleringene sirkler inn også de to neste eksemplene. Jeg starter med Hege Haukeland Liadal (Aune, Backe og Passas, 2022):

Primærløgn: Hege Haukeland Liadal skriver falske reiseregninger og leverer bilag til Stortinget som gjør at hun får refundert cirka 120 000 kroner.

Sekundærløgn: «Siden saken er under politietterforskning, er det ikke mye jeg kan si. Men jeg ønsker igjen å uttrykke min sterke beklagelse for at jeg har ført feil i reiseregninger og at det dermed er utbetalt for mye» (Carr Ekroll mfl. 2019).

Intuitivt kan det virke som om Haukeland Liadal er sannferdig når jeg gjengir sekundærløgnen. Hun henviser imidlertid til at hun har begått feilføringer av reiseregninger og dette er en betydelig underdrivelse. Hun kommuniserer uærlighet («alle kan gjøre feil»), men dommen mot henne underbygger at det ikke handlet om feil. Jeg vender tilbake til dommen.

Storingsrepresentant Mazyar Keshvari er mer grådig når han tar i bruk løgn og oppnår enda større økonomisk vinning enn Haukeland Liadal (Christoffersen, Kvisberg, Sollie, 2020):

Primærløgn: Mazyar Keshvari skriver falske regninger og får gjennom flere år refundert cirka 450 000 kroner som skal dekke reisekostnader for reiser han ikke har vært på (Carr Ekroll mfl, 2018).

5. En analogi kan være studenten som bor hjemme, men har registrert sin formelle adresse hos venninnen for å oppnå såkalt borteboerstipend.

Keshvari tar imidlertid ikke i bruk en ny løgn eller usannhet når primærløgnen er avslørt. Han legger seg flat og beklager. Keshvari er den eneste av de fem kandidatene som ikke forsøker seg med kreativ retorikk i etterkant. Han henviser ikke til feil eller misforståelser, og trenger ikke tid - som Ropstad - på å erkjenne sine handlinger.

Samtidig forsøker forsvareren under hovedforhandlingen å antyde at Keshvari opererte som privatperson og ikke folkevalgt, noe domstolen helt og holdent avviste (Christoffersen, Kvisberg, Sollie, 2020).

Jeg har nå fremvist fire definisjoner av løgn og presentert fem eksempler med løgner. Når jeg har med sekundærløgner i fire av eksemplene er dette noe jeg vil behandle når jeg drøfter eventuelle forskjeller på løgn og bedrag. Samtlige politikere har en klar intensjon om å lure mottakeren, ifølge standardsynet. Det interessante med primærløgnene til Haukeland Liadal og Keshvari er ikke bare at disse er behandlet av domstolen, men at domstolen tar tak i en viktig faktor som får straffeskjerpene betydning. Dette aspektet er konsentrert om tillit. I dommen mot Keshvari uttrykker tre rettsinstanser at han har brutt den tilliten Stortinget har gitt ham ved den tillitsbaserte reiseregningsordningen (Christoffersen, Kvisberg, Sollie, 2020). Keshvari blir dømt til ubetinget fengsel i elleve måneder.

Dommerne i saken mot Hege Haukeland Liadal gjør også et poeng av tillitsbrudd (Aune, Backe og Passas, 2022, 92-93). Stortingsvervet blir fremhevet som et særskilt tillitsverv. Når tingretten fremhever dette særskilte tillitsvervet er det med å markere det straffeskjerpene i saken. Det moralske bruddet som tillitssvikten innebærer bidrar til at domstolen skjerper straffen som settes til sju måneders ubetinget fengsel. At straffen er lavere for Haukeland Liadal enn for Keshvari henger sammen med omfanget på jukseriet. Domstolen er i tillegg på grensen til raljerende i relasjon til Haukeland Liadal og bemerker at politikeren utviser «påfallende dårlig hukommelse» når hun

konfronteres med fakta. Domstolen forventer et høyere presisjonsnivå når Haukeland Liadal gjøres kjent med bevis i form av bilder (Aune, Backe og Passas, 2022, 22). Det er sannsynligvis tillitsbristen mellom landets politiske elite og allmennheten som gjør at Statsadvokaten i Oslo beordrer politiet om å iverksette etterforskning av minst seks stortingsrepresentanter i forbindelse med pendlerboliger (Johnsen mfl, 2021).⁶

STORTINGSMORAL

I forlengelsen av de politiske primærløgnene og de politiske sekundærløgnene ovenfor, er det betimelig å spørre om Stortinget er i besittelse av en moralsk plattform som er i stand til å forhindre løgn og usannheter fra våre folkevalgte? Stortinget har faktisk utviklet en egen etisk veileder (Stortinget, 2016).⁷ Den etiske veilederen, som kan beskrives som profesjonsetikk, påpeker allerede i innledningen at «Stortingsrepresentantene innehar Norges fremste tillitsverv». Det kan – tilsynelatende - virke som om Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Hege Haukeland Liadal og Mazyar Keshvari blir oppmerksomme på veilederen i etterkant, og kanskje veilederen er det som etter drøyt fem måneders tenkepause får Ropstad til å reflektere over riktig og galt i et TV-intervju (Svartdahl, 2022). Det er åpenbart at primærløgnene relatert til pendlerboliger og skattefritak – og løgnene om reiseregninger hos Haukeland Liadal og Keshvari – bryter med formuleringene i veilederen, som dessuten uttrykker klart og tydelig at «Representantene må være klar over at deres opptreden er særlig utsatt for offentlighetens søkelys» og «Representantene skal fremme allmennhetens interesser og ikke utnytte sitt verv til personlig vinning» (Stortinget, 2016). Disse få, men sentrale linjene, i den etiske veilederen har ett eneste formål:

6. I Statsadvokatens beordring er ikke Hadia Tadjik blant de seks fordi hennes sak er – som nevnt ovenfor - foreldet.

7. Den etiske veilederen er sist revidert i 2016.

Å unngå adferd som bryter ned den allmenne tilliten. Jeg vil hevde at den etiske veilederen ikke bare tar hensyn til den enkelte politiker. Veilederen er en målestokk som befolkningen kan måle politikerne på. Jeg betrakter veilederen som et kunnskapsdokument. Dette skal jeg forklare med noen enkle analogier.

I den grad et møte med fakta utløser en intuisjon om rett og galt, fungerer veilederen til Stortinget som en base til kunnskap. Åsa Wikforss argumenter for at samfunnet lider under kunnskapsresistens, ikke faktaresistens (Wikforss, 2020, 15-16). Fakta definerer jeg som riktige opplysninger om virkeligheten. Hennes innsigelser om kunnskapsforvitring er naturlig å kople til de politiske primærløgnene. Det ville være urimelig å beskyldde de fem politikerne for faktaresistens. Jeg legger til grunn at politikerne enkelt forstår følgende fakta (referanse):

- a) Det tildeles pendlerbolig hvis og bare hvis den folkevalgte bor lenger enn 40 kilometer fra Stortinget
- b) Skattefritak innvilges hvis og bare hvis den folkevalgte har utgifter til egen bolig i sin hjemstedskommune
- c) At den folkevalgte vet om en kontrakt hun/han selv signerer er gyldig eller ugyldig
- d) At den folkevalgte faktisk vet hvor hun/han bor
- e) At den folkevalgte kan kreve refusjon for reiser hvis og bare hvis den folkevalgte faktisk har vært på reise

Punktene a) til e) oppsummerer deskriptive regler for pendlerboliger og deskriptive regler for reiseregninger. Disse faktaene er like enkle som at rasjonelle nordmenn vet at Oslo er landets hovedstad og at Bergen er landets nest største by. Når Wikforss tar opp kunnskapsresistens handler det om at individer ikke er i stand til å konvertere

fakta til kunnskap. Når Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal ser en sykkel, forstår samtlige utmerket godt at det er en sykkel og hvilken funksjonalitet sykkelene representerer. Det betyr, om jeg følger Wikforss, likevel ikke at Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal er i stand til å forstå hvordan sykkelene brukes. Når Mazyar Keshvari og Hege Haukeland Liadal skriver reiseregninger, forutsetter Stortinget at de ikke bare har fakta om hvor Bergen og Oslo er på kartet, men også at begge har kunnskap om ulike reisemåter mellom Bergen og Oslo. Jeg legger derfor til grunn at samtlige fem politikere har inngående kunnskap om regelverket, og at politikere kan omsette dette i etisk refleksjon om hva de bør gjøre og hva de ikke bør gjøre. Veilederen til Stortinget fremstår således mer som kunnskapsbyggende enn faktaorientert. Veilederen nevner egentlig bare fakta i helt begrenset grad, som at det å være folkevalgt innebærer å ha ett av landets høyeste tillitsverv. Veilederen er et normativt rammeverk med kunnskap om hvordan den politiske adferden bør utøves. Når jeg trekker inn veilederen er ikke det uten grunn. Adferd som krenker anmodningene involverer enten intensjonalitet eller uvitenhet. Skjer det overtramp som gjenspeiles i definisjonen til det filosofiske standardsynet, er det å beskrive som løgn. Et bevisst brudd som avviker fra veilederen setter tillit i spill. Samtidig må jeg legge til at uvitenhet og villfarelse har den bieffekten at disse også kan sette tillit i spill, men jeg identifiserer verken uvitenhet, villfarelse eller uaktsomhet i mine eksempler. Jeg vil dessuten påstå at veilederen er et verktøy som ytterligere forsterker alvorligheten i de politiske løgnene. Tillit er kanskje det viktigste verdipapiret en politisk aktør bærer meg seg gjennom sin karriere. Den etiske veilederen bringer meg i første omgang videre til to prinsipper som Einar Øverengen reflekterer rundt; Offentlighetsprinsippet og Opportunismeprinsippet (Øverengen, 2014, 102-103).

OFFENTLIGHETSPRINSIPPET OG OPPORTUNISMEPRINSIPPET

Offentlighetsprinsippet er innrettet på hva som skjer dersom løgneren blir kjent for allmennheten. Opportunismeprinsippet kan beskrives som en plage for løgneren fordi prinsippet handler om at løgneren ikke nødvendigvis har kontroll på at andre ikke får vite om handlingen. Offentlighetsprinsippet utfordrer derfor løgneren på selve løgneren – hva om løgneren blir offentlig kjent? De som orienterer seg ut fra Opportunismeprinsippet må derimot alltid være på vakt mot lekkasjer. Øverenget betrakter prinsippene som tankeeksperimenter, og jeg vil argumentere for at dette er plausible prinsipper som settes i praktisk bevegelse. Jeg starter med Offentlighetsprinsippet.

I straffesaken mot Mazyar Keshvari konkluderer tre rettsinstanser med at det er lav risiko for at jukset med reiseregninger blir oppdaget (Kolsrud, 2020). Derfor er det nærliggende å konkludere med at Keshvari og Haukeland Liadal var kjent med den lave risikoen og dermed skrev reiseregninger for reiser som aldri fant sted. Offentlighetsprinsippet som Øverenget tar opp har helt sikkert også blitt vurdert av Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad med samme refleksjon som Keshvari og Haukeland Liadal: Lav risiko for å bli oppdaget. Om disse fem politikerne fikk mulighet til å se inn i glasskulen og holdt sine handlinger opp mot Offentlighetsprinsippet, ville trolig ingen av dem utført de aktuelle handlingene. Derfor er det rimelig å anta at Offentlighetsprinsippet er vurdert og – alt tatt i betraktning – nedvurdert nettopp fordi risikoen for å bli avslørt er særdeles lav. Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Mazyar Keshvari og Hege Haukeland Liadal har derfor orientert seg ut fra Offentlighetsprinsippet, og kalkulerer sannsynligheten for å at andre skal få innsyn i deres handlinger som svært begrenset. Felles for Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad er at den uberettigete vinningen først avdekkes flere år senere.

Politikere som orienterer seg ut fra Opportunismeprinsippet til Øverenget har sannsynligvis et høyere stressnivå. De må hele tiden holde øynene åpne for lekkasjer og mulige innsynsåpninger, og dermed alltid være på vakt mot avsløringer, ifølge Øverenget. Pendlerboliger og reiseregninger er nettopp et resultat av innsynsåpning. Samtidig virker det riktig å innvende at Opportunismeprinsippet ikke blir satt i spill i sakene om pendlerboliger. Dette kan begrunnes i at Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad tilsynelatende bruker formalia, som kontrakter og offentlige registre, når de søker om de økonomiske fordelene. Opportunismeprinsippet blir heller ikke satt nevneverdig i spill når det gjelder reiseregninger fordi representantene er innforstått med at kontrollen er tilnærmet fraværende.⁸ Reiseregninger er basert på tillit mellom representantene og Stortinget, eller representantene og fellesskapet. Hovedpoenget med å trekke frem Offentlighetsprinsippet og Opportunismeprinsippet er at disse prinsippene blir vektlagt for å kalkulere eventuelle konsekvenser av juks. De primærløgnene jeg presenterer er alle økonomiske løgner. Jeg kan også beskrive det som profittløgner fordi det er løgner som gir økonomisk merverdi til den enkelte stortingsrepresentant. Et interessant spørsmål er om de fleste ville, gitt den lave risikoen for å bli oppdaget, gjort det samme som Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Mezyar Keshvari og Hege Haukeland Liadal? Er det betimelig å reise spørsmålet om det ligger enkelte egenskaper i mennesker som knytter seg til fristelser, eller det som Immanuel Kant i gjentakende grad beskriver som drivfjærer i menneskesinnet (Kant, 1993). Et annet spørsmål som tvinger seg frem er om vi mennesker tar i bruk løgn dersom løgner gir fordeler?

8. Det var Aftenposten som i 2018 søkte om innsyn i stortingsrepresentantens reiseregninger, og som således utfører faktakontroll.

FOLK LYVER MINDRE ENN ANTATT

Økonomen Marta Serra-Garcia oppgir at standardantakelsen innenfor økonomi inntil nylig er at mennesker ville lyve når det er et vesentlig insentiv til å gjøre det. Dermed er standardantakelsen at vi ikke er bedre enn politikerne jeg nevner. I hvert eksempel er de økonomiske insentivene tilstede hos politikerne. Nyere forskning innenfor atferdsøkonomi og psykologi viser imidlertid at denne antakelsen er feil (Serra-Garcia, 2018, 495). De fem primærløgnene overfor er i så fall i utakt med nyere forskning. Faktisk vil mange mennesker ikke lyve, selv om løgneren representerer et vesentlig pengeinsitamant, ifølge Serra-Garcia. Hun understreker poenget i den nyere forskningen ved å påpeke at folk vegrer seg for å lyve i skattemeldingen eller å falle for fristelsen til å forlede forsikringsselskapet selv om det kan gi flere fordeler enn ulemper - selv med lav risiko for å bli oppdaget. Til og med i anonyme situasjoner hvor risikoen for å bli oppdaget er lav, vil flesteparten heller være ærlige, påpeker Serra-Garcia. Forskningen utsteder generelt en god attest til folk flest. Et annet og ikke ubetydelig poeng hun fremhever er at forskningen knytter biologi og uærlighet tettere sammen (Serra-Garcia, 2018, 495). Jeg skal ikke argumentere for at Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Mazyar Keshvari og Hege Haukeland Liadal er biologisk disponert for å jukse – selv om de faktisk jukser. Jeg forholder meg til konkrete eksempler og har ingen grunn til å hevde at juks er en generell egenskap hos disse politikerne. Serra-Garcia forfølger heller ikke denne retningen annet enn å peke på betraktninger fra nyere forskning. Hun løfter dessuten frem at kostnadene ved løgn og kostnadene relatert til moralske vurderinger er sentrale faktorer som mennesker vektlegger (2018, 502). Denne innvendingen har direkte sammenheng med Offentlighetsprinsippet og Opportunismeprinsippet (Øverengen, 2014, 102-103), fordi dette impliserer at handlingen kan bli offentlig kjent, eller tilkomme offentligheten gjennom eksempelvis lekkasjer. Hovedbudskapet hennes er at individer

lyver mindre enn det som først var antatt, og i denne konteksten representerer de politiske løgnene kontrasten til det Serra-Garcia bemerker. Det blir ikke fremhevet spesielle årsaker til at folk flest ikke tar i bruk løgn, og dette er et argument for at ærlighet er viktig for befolkningen. Spørsmålet jeg stiller meg er om resultatene fra denne forskningen egentlig er så overraskende. Mitt inntrykk er at folk flest stort sett ønsker å opptre ryddig, også i møte med fristelser. Nå skal jeg bevege meg videre til en politisk skikkelse som gjentatte ganger har blitt karakterisert som løgner.

AMERIKANSKE REDAKTØRER OM LØGN

Det filosofiske standardsynet har sannsynligvis vært på dagsorden også hos de amerikanske nyhetsredaktørene før majoriteten konkluderte med at president Donald Trump lyver. Jeg vil hevde at diskusjonen blant redaktørene har sterke innslag av filosofisk diskurs som handler om å identifisere et skille mellom løgn og uærlighet.

Så sent som i 2017 blir spørsmålet om hva en løgn er *per se* særlig aktualisert blant amerikanske medier. Åsa Wikforss viser til at amerikanske nyhetsredaktører lenge unngår å omtale president Donald Trump som løgner. I stedet blir han anklaget for å snakke usant eller å formidle falske påstander til befolkningen (Wikforss, 2020, 121-122). De toneangivende mediene frykter at det å bruke begrepet «løgn» kan være misvisende og at mediene støter fra seg tilhengerne av Trump. Dette resulterer i at stadig flere avisredaktører er usikre på hvordan disse falske påstandene skal behandles begrepsmessig. Trump setter løgn på dagsorden i den forstand at det er uklarhet rundt hvordan løgnen skal defineres som allmenngyldig. Det falske og det usanne trenger nemlig ikke være løgn (Barry, 2017). Denne innvendingen kan koples til den andre delen i definisjonen til Augustin, som beskriver den «gode løgnen». Er det en løgn når Trump utsteder påstander som han selv oppfatter som en tjeneste

til befolkningen? Barry understreker dessuten at ord betyr noe. Den amerikanske løgndiskusjonen fører til at redaktørene i de tradisjonelle mediene henter bistand fra *Oxford English Dictionary* hvor en løgn er en løgn såfremt den har til hensikt å lure (Wikforss, 2020, 122). Denne formuleringen er kortfattet i likhet med den definisjonen Bok gir. I hensikten ligger det en intensjon. Definisjonen som redaktørene støtter seg på er å anse som den filosofiske standardversjonen av løgn. Det som overbeviser amerikanske nyhetsredaktører er derfor sammenfallende med definisjonene til både Augustin, Lackey, Bok og Carson. Wikforss påpeker i forlengelsen av ovennevnte det som plager de amerikanske redaktørene: Hvordan kan redaktørene vite om Trump har til hensikt å lure noen? Redaktørene har ikke tilgang til Trumps mentale tilstand. Det som helt klart kan avdekkes som løgn er handlinger som er mulig, men ikke alltid, å undersøke i ettertid. Kontroller av leiekontrakter, faktisk bosted og reiseregninger lar seg både undersøke og dokumentere. Wikforss nevner i tillegg at National Public Radio konkluderer med at usanne budskap fra Trump skal omtales som falske, ikke som løgn. The New York Times velger – etter rådslagning med sine advokater – en mer muskuløs tilnærming og beslutter at usanne og falske påstander fra presidenten skal gjengis og omtales som løgn (Barry, 2017). Men er dette en riktig avklaring og beslutning? Uærlighet og usannheter trenger nemlig ikke være løgn. En annen utfordring i denne debatten er risikoen for at begrepet løgn blir mindre potent og dermed mister sin verdi. Det er for eksempel svært sjelden at norske medier konkluderer med at politikere lyver, men i sakene som involverer Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad er begrepet løgn interessant nok tatt i bruk.⁹ Det ligger sannsynligvis et varsomhetsprinsipp også hos norske medier før det sterke ordet «løgn» settes på trykk.

9. Advokat og tidligere stortingsrepresentant Ane Tømmerås anklager Ropstad for løgn, og kommentator Eirin Eikefjord i Bergens Tidende anklager Hansen for løgn.

Saken som får *The New York Times* til å endre språkbruk fra usant og falsk til løgn er adressert til føljetongen hvor Trump hevder at Barack Obama ikke er født i USA. Gransking av Trumps påstander resulterer i at avisen skriver at Trump lyver (Barry, 2017). Jeg er likevel ikke overbevist om at den filosofiske diskursen utelukkende vil konkludere med at Trump alltid lyver i den hensikt å bevege befolkningen i en bestemt retning, og dette temaet behandler jeg senere når jeg diskuterer den eventuelle forskjellen på løgn og bedrag. Når jeg her trekker inn den amerikanske mediedebatten er det for å illustrere den kompleksiteten som løgnbegrepet rommer.

I den neste delen skal jeg ta i bruk fargekartet for å beskrive løgn. Mange er kjent med distinksjonen mellom *svart løgn* og *hvit løgn*. Jeg kan ikke plassere Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Mazyar Keshvari eller Hege Haukeland Liadal i det som beskrives som *hvit løgn*. Jeg vil likevel bruke et eksempel fra norsk politikk som jeg betrakter som en hvit løgn.

POLITISK HVIT LØGN

Bent Høie formidlet følgende til befolkningen mot slutten av pandemien: «Hold ut den siste etappen. Vi har aldri vært nærmere målstreken enn vi er nå» (Bu, Linge Five, 2021). Dette er en hvit løgn fordi Høie ikke har dekning for det han uttaler, og samtidig ønsker han at befolkningen skal ha tillit til budskapet. Hvite løgner er det vi kan betegne som hverdagslige løgner. Disse løgnene har form av sosial intensjonalitet. De hvite løgnene brukes for eksempel som et virkemiddel for ikke å skape unødvendige brudd i sosiale relasjoner som vi vanligvis verdsetter høyt. Hvite løgner er den vanligste og mest trivielle form for usannhet mellom mennesker (Bok, 1979, 63). Sissela Bok forklarer at disse vanlige hvite løgnene derfor har fått sin egen hvite beskyttelsesfarge. En hvit løgn definerer Bok som at løgnen ikke er ment å

ramme. Samtidig er den hvite løgnen konstruert slik at den ikke kommer i konflikt med det moralske kompasset hos avsenderen eller mottakeren. Bok reiser likevel spørsmål om det finnes løgner som kan klassifiseres uten konsekvenser (64). Frode Nyeng prosederer på at det å holde tilbake sin ærlige mening er å lyve, men som han selv skriver – «...fordi det ikke er alle kamper som er verdt å ta» (Nyeng, 2014, 18). Jeg deler på ingen måte Nyengs betraktning, og det blir for enkelt å argumentere for at det å holde tilbake sin ærlige mening er ekvivalent til løgn. Det argumenteres i tillegg for at de hvite løgnene bidrar til at andre har det bra (Terkourafi, 2018, 386). Uten de hvite løgnene kunne livet blitt nokså ubehagelig, og den hvite løgnen til Høie anser jeg som drivstoff i det sosiale maskineriet. Dette skal jeg forklare nærmere. Nedstengningen 12. mars 2020 var et inngripende tiltak i den enkelte borgers hverdag. Regjeringen proklamerte allerede under nedstengningen at myndighetene ikke ville opprettholde de strenge reglene lenger enn nødvendig. Nesten ett år senere, med stadige tiltak og periodevis med enkelte lettelser, holder Høie pressekonferanse med hovedbudskapet om at pandemien snart er over (Bu, Linge Five, 2021). Når jeg skriver dette er det elleve måneder siden disse ordene falt. Når jeg anklager Høie for en hvit løgn er ikke dette forankret i at han oppnår personlige vinning. Høie sprer håp til befolkningen. Høie forteller at vi aldri har vært nærmere målstreken. For hver dag pandemien herjer, er samfunnet logisk nærmere slutten på pandemien (gitt at den har en slutt). Derfor er denne formuleringen sann. Den første setningen i Høies uttalelse er normativ fordi Høie ber oss holde ut. Han postulerer en oppfordring. De to setningene satt i sammenheng er en kreativ manøver av høy klasse. I dette tilfellet utfordrer dessuten ikke løgnen moralsk. Jonas Gahr Støre er – som statsminister et snaut år senere – mer presis i sin formulering til befolkningen: «...kan ikke vite om det vi nå ser er slutten på pandemien».¹⁰ Jeg vil likevel hevde at det er viktig å forsvare den hvite løgnen, og

10. NRK-Dagsrevyen, 01.02.22.

synliggjøre dens positive egenskaper som står i et motsetningsforhold til den svarte løggen. Den svarte løggen er nemlig den mest skadelige løggen.

GRØNNE OG RØDE LØGNER

Den svarte løggen behøver ikke mer utfyllende forklaring fordi standardsynet nok så tydelig forklarer elementene i en slik fargevariant. Hver av de fem primærløgnene jeg innleder med klassifiseres derfor som *svarte løgner*.¹¹ Disse svarte løgnene har i standardversjonen en klar intensjon om å lure mottakeren. Hver av løgnene jeg presenterer kan knyttes til intensjonalitet, forsett eller motiv. Det er altså snakk om planlagte handlinger, som strider helt med det som fremgår av anbefalinger i den etiske veilederen (Stortinget, 2016). Det finnes også andre fargevarianter som har aktualitet. Den *grønne løggen* handler for eksempel ikke om usanne påstander om klima og bærekraft. Den grønne løggen handler om bedrifter som lyver om hva produktene inneholder og dermed forleder forbrukerne (Terkoruafi, 2018, 393). Spørsmålet er om den grønne løggen er relevant for mitt prosjekt? Jeg betrakter politikere som et produkt som tilskrives ulike egenskaper, akkurat som et fysisk produkt. En varedeklarasjon fra en bedrift er opplysninger om hva et produkt inneholder. Når de ulike partiene nominerer kandidater til Stortinget er det nettopp en varedeklarasjon omkring egenskaper som kvitteres ut; hva er det denne politikeren består av relatert til kjerneverdier? Varedeklarasjoner skal fortelle forbrukerne fakta om produktet og i ettertid er det helt tydelig at varedeklarasjonen som omfatter Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Mayzar Keshvari og Hege Haukeland Liadal manglet opplysninger om at samtlige gjennom sine verv kommer til å jukse til seg fordeler gjennom å opptre løgnaktige. Det kan selvfølgelig innvendes at dette er vanskelig å

11. I første del av Augustins definisjon er den svarte løggen hovedpoenget.

forutse, og det kan være at samtlige presenterte seg selv som mer ærlige enn det var grunn til. I denne forbindelse er det plausibelt å nevne det jeg gjengir ovenfor om biologi og uærlighet (Serra-Garcia, 2018, 495).

Det siste fargealternativet jeg presenterer er den *røde løggen*, og jeg bruker Sissela Bok sin formulering fra 1979 for å illustrere standardsynet: «En uttrykt påstand som bedrar med overlegg» (Bok, 1979, 25). Dette betyr altså at den som kommuniserer påstanden er kjent med at påstanden er falsk. La meg presisere følgende: Det er den røde løggen som skaper mest trøbbel i den filosofiske diskursen om løgn. Jeg nevner ovenfor at den svarte løggen er den mest skadelige. Samtidig må jeg legge til at den røde løggen har et betydelig skadepotensial i tillegg til å fremstå enda mer provoserende enn den svarte løggen.

Den røde løggen er, i likhet med den grønne løggen, ikke mye brukt i dagligspråket. Det spesielle ved den røde løggen er at den som lyver vet at hun lyver og mottakeren vet at det er løgn (Terkourafi, 2018, 392). Dermed er det en vesentlig forskjell på den røde løggen sammenlignet med den svarte løggen. En viktig forskjell er at den svarte løggen kan ha et evig liv og aldri bli avslørt. Når Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal begår sine svarte løgner er det nettopp i tilnærmet trygg forvissning om at løgnene ikke blir avslørt, og dette er tuftet både på offentlighetsprinsippet og opportunistprinsippet som beskrevet tidligere. Denne begrunnelsen, basert på lav risiko, støttes også av flere instanser i domstolen. Ulike domsinstanser konkluderer med at kontrollen er fraværende. Når den røde løggen tas i bruk er det gjerne i forlengelsen av at den svarte løggen blir avslørt, og sekundærløgnene i mine eksempler kan i så måte kategoriseres som røde. La meg utdype dette litt nærmere. Statsministerens kontor hadde for eksempel ingen kunnskap om at leiekontraktene fra Tadjik og Ropstad aldri ble iverksatt. Stortinget hadde heller ikke kunnskap om at Eva Kristin Hansen

bor i Ski kommune, og Statsministerens kontor og Stortinget var helt ukjent med presisjonsnivået til Kjell Ingolf Ropstad når han i en årrekke tilskrives skattefordeler han ikke har krav på. Jeg nevner dette for å markere et tydelig skille mellom den svarte løgngen og den røde løgngen. Den svarte løgngen utspilles overfor et individ (eller system) som ikke har innsikt eller utfører kontroll. Den røde løgngen utspilles overfor et individ som forstår at det er usannheter som kommuniseres. Den røde løgngen er den løgngen som skaper mest filosofisk spenning. Dette er også grunnen til at jeg har heftet på sekundærløgn i eksemplene jeg presenterer fordi det er ulike egenskaper som gjør seg gjeldende. I mine eksempler er det bare Mazyar Keshvari som ikke tar i bruk den røde løgngen.

II) ANDRE DEL

I forrige del fokuserte jeg på det filosofiske standardsynet for løgn. Jeg presenterte også de politiske løgnene som danner utgangpunktet for min analyse i denne oppgaven. Jeg skal nå fortsette å peke på egenskaper i den røde løgnen. Tom Phillips argumenterer for at den røde løgnen har svak eller ingen intensjoner om å lure mottakeren (Phillips, 2019, 21-22). Phillips får imidlertid ikke full filosofisk støtte. I det alternative synet argumenterer filosofer for at den røde løgnen ikke har intensjonalitet overhodet hva gjelder å lure mottakeren.

LØGN OG BEDRAG

Jeg skal gi et eksempel på en rød løgn: Når Hadia Tadjik – etter avsløringen – forklarer befolkningen at hun hadde boutgifter hos foreldrene, er dette en rød løgn fordi hun vet at dette ikke er sant samtidig som befolkningen vet at det ikke er sant. Med dette utsagnet treffer Hadia Tadjik en nerve i den filosofiske diskusjonen om hva som skal regnes som løgn. Det er ingen filosofisk disputt om at den fiktive leiekontrakten til Tadjik er basert på løgn, men det vil være uenighet om forklaringen hun gir i etterkant omkring kostnader til foreldrene er å regne som løgn. Derfor vil jeg nå bevege meg inn i den interessante diskusjonen som handler om forskjeller mellom løgn og bedrag. Bedrag trenger ikke være løgn, men det vil være nært forbundet til uærlighet, usannhet og bløff. På den annen side kan nettopp uærlighet, usannheter og bløff ikke nødvendigvis forklares som løgn i den hensikt å lure. Og er negasjonen av en sannhet nødvendigvis løgn? I så fall er alle benektelser løgn. Kan det argumenteres for at når Hadia Tadjik forklarer at hun har boutgifter til foreldrene, er utsagnet uærlig, usant eller

rent bløffmakeri, men ikke løgn? Bruker jeg standardsynet, eksemplifisert gjennom definisjonene til Augustin, Lackey, Bok og Carson, presenterer Hadia Tadjik løgn til befolkningen når hun forklarer husholdningskostnadene til foreldrene. Tilhengerne av standardsynet argumenterer for at bedrag er ekvivalent til løgn. Denne leiren, som er i filosofisk overvekt, argumenterer dermed for posisjoner som ikke fristiller bedrag fra løgn. Den siste delen av Lackeys definisjon handler om å opptre villedende og med premisset at den som uttrykker et budskap vet at det er villedende. Hver av de fire sekundærløgnene jeg har nevnt har en ambisjon om å villedde, ifølge standardsynet. Dette er et grep spesielt fra Lackey for at løgnen ikke utelukkende skal spinne rundt det intensjonelle, men også inkludere det bedragerske. Det intensjonelle krever nemlig tilgang til et mentalt univers, som jeg nevner med de amerikanske redaktørene og Donald Trump. Det bedragerske er derfor, intuitivt, enklere å avdekke fordi det følger aksens sant eller usant.

Det alternative synet i denne filosofiske diskursen tilbyr en fraksjon som kan omtales som Anti-bedragerske og Anti-absolutister, og eksponenter for denne posisjonen har skapt en ny bølge innenfor filosofien som utfordrer standardsynet. Denne bølgen representeres særlig av Roy Sorensen (2007), Jörg Maibeuer (2005, 2007, 2019), Andreas Stokke (2013, 2019) og Don Fallis (2018). Thomas L. Carson, som jeg nevner i innledningen, relateres også til denne fraksjonen av filosofer som holder døren åpen for at løgn ikke alltid er løgn. Jeg skal forklare følgende begreper: *Anti-bedragersk* handler om at selv om Hadia Tadjik bløffer ved at hun gir husholdningspenger til foreldrene, er det ikke løgn. Grunnen er at hun ikke har en intensjon om å lure befolkningen til å tro på det hun sier. *Anti-absolutisme* ser dermed ikke på det usanne som Hadia Tadjik uttrykker i konflikt med moralspørsmål som relaterer seg til løgn, fordi det ikke nødvendigvis er løgn. Intuitivt kan posisjonene Anti-bedragersk og Anti-absolutisme virke både merkelige og utilstrekkelige. Denne filosofiske leiren problematiserer sterkt

det intensjonelle (Mahon, 2018, 42). Begrepet *Anti* innebærer at det alternative synet innenfor løgndiskursen er uenige med standardsynet når det gjelder den røde løggen (sekundærløggen).

BALD-FACED-LIES

Spørsmålet er om Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal har en intensjon om å lure befolkningen når de skal forklare den svarte løggen i etterkant av det jeg beskriver som sekundærløgn? Dermed introduseres vi for det som i den filosofiske diskusjonen omtales som *bald-faced lie*.¹² Jeg vil gi et klassisk eksempel fra filosofien som beskriver en *bald-faced lie* (Stokke, 2019, 330):

En student er anklaget for å ha jukset på eksamen og blir innkalt til dekanens kontor. Studenten vet at dekanen vet at hun jukset på eksamen. Det er også velkjent at dekanen ikke straffer mistenkte studenter som benekter juks på eksamen. Derfor svarer studenten at hun ikke jukset på eksamen.

Hensikten med å vise frem dette eksempelet er at det har mange av de samme elementene som kommunikasjonen i etterkant av sakene om pendlerboliger og skattefritak. Den svarte løggen til studenten er kanalisert til selve jukset på eksamen, ikke benektelsen i etterkant overfor dekanen. Den røde løggen – som oftest formulert med ord som ender i benektelse – kommer altså i etterkant. Den usanne påstanden fra studenten handler om at hun vil unngå straff fra dekanen. På samme måte ønsker Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal sannsynligvis å unngå tap av tillit i

12. Jeg finner ingen god norsk oversettelse av dette begrepet og har derfor valgt å beholde det opprinnelige engelske begrepet.

befolkningen. Dette kan beskrives som frykt for konsekvenser. Tap av tillit er å regne som straff i form av tapt omdømme. Stokke forklarer eksempelet med studenten som en utilslørt løgn som ikke har en intensjon om å lure noen, og dermed realiserer studenten ingrediensene i den Anti-bedragerske posisjonen (Stokke, 2013, 33-34)¹³. Stokke medgir imidlertid at den Anti-bedragerske posisjonen er utsatt for filosofisk kritikk fordi denne posisjonen utfordrer det moralske aspektet ved løgn sett fra standardsynets ståsted. En av opponentene er Jennifer Lackey (Lackey, 2013, 238). Lackey er helt klar på at studenten lyver for dekanen. Hun argumenterer derfor for at en skilsmisse mellom løgn og bedrag er en ulykkelig skilsmisse (241). Andreas Stokke på sin side utelukker moralespektet all den tid det ikke foreligger en hensikt om å lure i eksempelet med studenten. Stokke betrakter benektelsen til studenten som moralsk nøytral (Stokke, 2019, 331). Dette betyr at de etterfølgende begrunnelsene fra Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal, ifølge Stokke, ikke er løgn og heller ikke er i konflikt med moral. Felles for studenten på dekanens kontor og politikerne er at utgangspunktet er særdeles negativt fordi utgangspunktet representerer svarte primærløgn. Før jeg går videre vil jeg dvele ved Andreas Stokkes posisjon. Han har nemlig argumentert for at *bald-faced lie* kan inngå som løgn (Stokke, 2013, 46).

Dette forutsetter imidlertid et interessant aspekt, nemlig at det eksisterer en felles sannhet mellom den som lyver og den det lyves for, men at den som lyver faktisk forsøker å tilføre nye elementer i den fellesgrunnen av sannhet som eksisterer mellom avsender og mottaker.¹⁴ Stokkes ambisjon er å vise at tradisjonelle definisjoner av løgn ikke er tilstrekkelige i møtet med *bald-faced lies*. Stokke har følgende definisjon knyttet til denne løgnen (2013, 49).

13. Dette eksempelet blir også gjenntatt senere hos Stokke (2019).

14. Stokke bruker *Common ground*, jeg har oversatt begrepet til «felles sannhet» (felles forståelse av et saksanliggende).

S lyver til X hvis og bare hvis

(L1) s sier p til X, og

(L2) S foreslår at p blir felles grunnlag

(L3) S vet at p er falsk ¹⁵

Jeg kan anvende eksempelet med den juksende studenten på dekanens kontor for å forklare Stokkes begrunnelse. Dersom studenten foreslår en ny forklaring omkring jukset som dekanen tror på, vil studenten flytte den felles sannheten som eksisterte før tilførselen av ny informasjon. Stokke bemerker at den juksende studenten ikke tilfører ny informasjon til dekanen (Stokke, 2013, 48). Spørsmålet er om Stokke med sin beskrivelse av felles sannhet tilfører noe nytt? Selv argumenterer Stokke for at dersom studenten makter å flytte sannhetsoppfatningen til dekanen, er dette sammenfallende med løgn. Jeg støtter Stokke i at studenten da vil tre inn i løgn. Dette fordrer ikke bare at studenten benekter juks på eksamen, men at studenten utover ren benektelse uttrykker påstander som endrer dekanens eksisterende oppfatning til en ny oppfatning. Om dekanen endrer oppfatning, vil studenten samtidig innfri et mål som har en klar intensjon om å lyve. Hvordan kan jeg trekke dette inn i mitt eget prosjekt? Jeg vil hevde at sekundærløgnene jeg beskriver er relevant i dette landskapet. Stokke argumenterer for at definisjonen han tilbyr fanger opp fenomenet løgn, og dette fenomenet gjør seg ikke gjeldende med den juksende studenten (Stokke, 2013, 50, 60). Sekundærløgnene ovenfor kan beskrives som benektelser, men kan også tolkes som påstander som har til hensikt å flytte den felles oppfatningen omkring sannhet som eksisterer mellom Tadjik, Hansen, Ropstad, Haukeland Liadal og befolkningen. Om jeg tror på Tadjiks forklaring om at hun har brukt tusenvis av kroner på foreldrenes hushold, er det ifølge Stokke en løgn og ikke en *bald-faced lie*. Fordi jeg vet at Tadjik ikke brukte penger på foreldrenes hushold og Tadjik vet at jeg vet at hun ikke brukte

15. Min oversettelse

penger på foreldrenes hushold. Dermed eksisterer det som Stokke omtaler som *felles sannhet*.

Om jeg lar meg overbevise av hennes forklaring i etterkant, makter Tadjik å få meg til å tro på noe hun vet er usant. Dette betyr dermed at løgnen endrer farge fra rød til svart.

Jeg er ikke uenig i *felles sannhet-modellen* til Stokke. Denne definisjonen er målrettet for den røde løgnen fordi den forutsetter at begge parter sitter med samme informasjon. Det er grunnen til at denne definisjonen ikke kan være en del av standardsynet. Definisjonen er således myntet på at styrkeforholdet mellom avsender og mottaker er likt. Det er altså i landskapet *bald-faced-lie* at Stokke, blant andre filosofer, påpeker viktige distinksjoner som har relevans i en debatt om løgn.

I dagligspråket opplever jeg at folk flest ser på den røde løgnen som svart løgn. Det er også verdt å merke seg at filosofer som har forsket eller forsker på løgn ikke behandler *bald-faced lie* (Bok, 1979, 1999) (Svendson, 2020), (Nyeng, 2014), (Williams, 2002), (Livingstone Smith, 2004). Den såkalte *bald-faced* løgnen er i filosofien faktisk nært knyttet til en norsk kvinne. Denne løgnen er ikke utledet av at det først foreligger en svart løgn.

Roy Sorensen bruker tidligere krigsreporter Åsne Seierstad som eksempel for å forklare variasjonen i konseptet *bald-faced lie* (Sorensen, 2007, 251-252): Under Irak-krigen intervjuer Åsne Seierstad myndighetspersonen Takhlef som arbeider for regimet til Saddam Hussain. Takhlef forteller at alt Saddam Hussein gjorde i fortiden og alt Saddam Hussein gjør i fremtiden, er bra. Når Åsne Seierstad spør hvordan Takhlef kan uttrykke seg slik, svarer han med å henvise til partiet og lederskapet til Saddam Hussein. Seierstad presser ikke på slik journalister vanligvis gjør med oppfølgende og kritiske

spørsmål, men gir inntrykk av å spille med som regimevennlig fordi hun vet at kritiske spørsmål sannsynligvis sender henne på hodet ut av Irak. Hun kalkulerer således inn konsekvenser. Dette er synonymt med hovedingrediensen i sekundærløgnene ovenfor fordi samtlige politikere i realiteten har to valg; bekreftelse eller benektelse. Bekreftelser vil ha umiddelbare konsekvenser mens benektelsene er, i alle fall på kort sikt, en retorisk krykke i håp om å unngå konsekvenser.

Roy Sorensen anfører at Takhlef lyver og at Åsne Seierstad lyver. Den ene vet at den andre lyver og det går begge veier.¹⁶ Roy Sorensen understreker at folk er mer tilgivende for en løgn som svar på en trussel (2007, 262). Om Takhlef svarer at Saddam Hussein er en idiotisk og tyrannisk leder, er sanksjonene åpenbare for ham, og tilsvarende er det for Åsne Seierstad om hun opptrer regimekritisk. I denne konteksten spiller det semantiske en viktig rolle. Seierstad og Takhlef har ingen intensjoner om å lure hverandre, selv om samtalen er basert på usanne påstander begge veier. De har altså ikke til hensikt å få den andre til å endre oppfatning. Myndighetspersonen og reporteren behersker et språkspill hvor begge innfrir konvensjoner om samhandling i den aktuelle konteksten. Selv om bakteppet er alvorlig nok i situasjonen som Sorensen gjengir, er det kanskje nærliggende å sammenligne diskusjonen som tullprat (bullshiting). Dette er imidlertid ikke tullprat. Ifølge Sorensen er diskusjonen mellom Seierstad og Takhlef *bald-faced lies*. Eksempelet til Sorensen fremstår som mer snillistisk enn studenten på kontoret til dekanen og mine egne eksempler. Og eksempelet med Seierstad og Takhlef utfordrer, ifølge denne filosofiske posisjonen, ikke moralspørsmålet.

Om jeg isolerer den røde løggen, er det grunn til å reise spørsmål om det er forskjell på fremgangsmåten til Seierstad og Takhlef sammenlignet med studenten, Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal.

16. Når Åsne Seierstad utgir bok etter Irak-krigen skriver hun at hun visste at Takhlef løy, og at Takhlef visste at hun løy, og de konfronterte ikke hver andre med løgnene.

Det jeg i alle fall kan konkludere med er at studenten, Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal sannsynligvis påkaller mer harme enn samtalen mellom Seierstad og Takhlef. Kanskje henger dette sammen med at disse eksemplene, intuitivt, utfordrer den allmenne moralen og etablerte normer mer enn samtalen mellom Åsne Seierstad og Takhlef. I mine eksempler foreligger det allerede svarte løgner mens i eksempelet med Åsne Seierstad og Takhlef er det ikke et bakteppe med svart løgner som vanligvis tvinger frem en rød og provokativ løgn. Moralsk fordømmelse skjer først når en aktør opplever noe som klanderverdig. Kommunikasjonen mellom Seierstad og Takhlef avgir ingen opplevelse av klanderverdighet.

RØDE LØGNER PROVOSERER

Jörg Meibauer argumenterer også for at *face-bald lies* ikke er løgner. Begrunnelsen er nettopp at denne varianten mangler intensjonen om å lure, og at talehandlingen (den semantiske delen) ikke godtgjør intensjonen (Meibauer, 2018, 263). Sorensen, Meibauer og Stokke vil dermed argumentere for at Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal ikke lyver i sine etterfølgende forklaringer. I likhet med Sorensen og Meibauer påpeker Stokke selve talehandlingen og at den ikke nødvendigvis reflekterer noen intensjon om å lure noen (Stokke, 2013, 34). Samtidig kritiserer Stokke filosofer som intuitivt hevder at situasjoner som involverer *bald-faced lie* beskrives som løgn. Stokke lanserer selv eksempelet med politikeren som holder en humoristisk tale, og som etterpå blir anklaget for løgn, hvorpå politikeren svarer: «Nei, du forstod bare ikke at jeg tøyset» (2013, 60).¹⁷ I dette tilfellet er ikke politikeren å bebreide selv om det kan være en slik forventning, påpeker Stokke. Det ligger nemlig ingen intensjon om å lure tilhørerne.

17. Min oversettelse.

Poenget til Stokke er at løgnen ofte blir påstandsdefinert, og det er ingen adekvat formel for å definere intensjonalitet, slik jeg forstår ham. Denne innvendingen deles av Don Fallis, som konstaterer at filosofien over tid har vist en særlig og utilstrekkelig evne til å fokusere på påstander (Fallis, 2018, 183). Dette er for øvrig innvendinger jeg finner igjen hos Sissela Bok (1999, 13-14).

Jeg må igjen understreke at verken Sorensen, Meibauer, Stokke eller Fallis vil være uenig i at Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Hege Haukeland Liadal og Mezyar Kesvari lyver i første instans når de realiserer skattefordeler gjennom falske avtaler, uriktige adresser og utfylling av fiktive reiseregninger. Og det er i handlingene jeg opplever at det alternative synet identifiserer intensjonaliteten i denne diskursen, ikke i det semantiske skuespillet i etterkant, særlig i relasjon til benektelser.

Posisjonene har ikke bare intensjonelle utfordringer, men også moralske implikasjoner. Stokke medgir at innvendingene mot posisjoner som Anti-bedragerisk og Anti-absolutisme utfordrer den moralske statusen ved løgn (2013, 31). Stokke erkjenner imidlertid at det alternative synet som Sorensen, Meibauer, Fallis og tildels Carson, og også det han selv forfekter, ikke er problemløst. Han nevner at løgn oppleves som irriterende, ofte ledet frem av dårlige beslutninger, og at løgn har symptomer av umoral. Roy Sorensen påpeker noe av det samme ved at folk gjerne lar seg provosere av snorking, forsinkede busser, stinkende søppel, kjipe innredninger og digital spam, men ingen av delene reiser moralske spørsmål – de er moralsk nøytrale (Sorensen, 2007, 263). Dette betyr at befolkningen kan oppleve de politiske besvarelsene i etterkant som irriterende, men at befolkningen mangler rett til å møte besvarelsene med utgangspunkt i moral. Og det er i denne nøytrale sonen *bald-faced lie* hører hjemme, presiserer Sorensen.

Et ferskt eksempel på en *bald-faced lie* finner vi hos den russiske utenriksministeren Sergej Lavrov som 113 dager etter invasjonen av Ukraina svarer følgende til BBC: «Vi har ikke invadert Ukraina» (Einan, 2022). Når jeg tar med Lavrov er det igjen for å understreke at uttalelsen ikke kan betraktes som løgn. Uttalelsen får sannsynligvis verken meg eller andre til å endre oppfatning om at Russland faktisk invaderte Ukraina. Uttalelsen fremstår imidlertid som svært provoserende, en egenskap jeg allerede har knyttet til de røde løgnene. Trond Berg Eriksen forklarer at løgner først blir et problem – filosofisk – når grensetilfellene analyseres. Han spør hva ordet løgn egentlig betyr (Berg Eriksen, 2019). Svaret han tilbyr er ikke et svar, men i stedet et betimelig spørsmål om at løgner er en enkel og usammensatt kjerne, og løgner vil smuldre opp når alle tenkelige alternativer presenteres. Det er nettopp denne oppsmuldringen av løgn som finner sted når jeg presenterer det alternativet synet som innvender at rød løgn ikke er løgn. Innledningsvis henviste jeg til Carsons definisjon av løgn (Carson, 2006, 292). Carson er opptatt av kontekst og sannhetsgaranti i sin definisjon, og i denne definisjonen er ikke intensjonalitet tatt med. Carson tilbyr imidlertid flere definisjoner på løgn og bedrag, og i én av definisjonene fjerner han premisset om at aktøren har en intensjon om å garantere for sannhet (Carson, 2012, 30,39). Når dette premisset fjernes, blir det dermed ikke løgn. Problemet med de ulike definisjonene er at det er aktøren selv som bestemmer om utsagn skal implisere sannhetsgarantier. Carsons forskjellige definisjoner er som å ikle seg ulike uniformer, avhengig av hvor og hvem som er mottaker for budskapet. Om jeg dveler med definisjonen fra Carson som jeg viser til innledningsvis, presiserer han følgende: «Sannhetsgaranti forutsetter en uttalelse som gjenspeiles på oppfatningen» (Carson, 2012, 36).¹⁸ Dette betyr, ifølge Carson, at sannhetsgarantien forplikter avsender til ærlighet. Når Carson fjerner sannhetsgarantien, står avsender altså fritt til å lyve. Han presiserer dette med: «Fordi

18. Min oversettelse.

å garantere sannheten i en uttalelse er nødvendig for å lyve ...” (Carson, 2012, 36). Når denne forutsetningen fjernes i definisjonen konkluderer Carson med; «...tillater meg til å si at dette ikke er løgn» (37). Carsons posisjon blir betegnet som Anti-bedragerisk og Anti-absolutistisk. Samtidig kan det innvendes at Carson ikke helt og fullt står på én side i den filosofiske debatten om løgn. Legger jeg til grunn Carsons definisjon innledningsvis, er det en klar sammenheng mellom løgn og moral fordi det ligger en iboende forutsetning om sannhetsgarantier.

De to eksemplene jeg nå skal beskrive blir av Sorensen, Meibauer, Stokke, Fallis og Carson ikke betegnet som løgn (Carson, 2012, 20-22): ¹⁹

a) Du er vitne til en forbrytelse, og forteller politiet om det du har observert på åstedet. Når saken havner i retten og du skal vitne under ed, endrer du forklaring fordi du er blitt truet på livet og forteller i stedet at du ikke har observert det som er skrevet i politirapporten. Ditt vitnemål gjør at tiltalte frifinnes.

De fleste vil kanskje innvende at dette er et eksempel på løgn. Den betraktningen deler ikke Carson fordi du i dette tilfellet, som vitne, ikke har en intensjon om å lure domstolen. Intensjonen er å beskytte deg selv. Hvorvidt domstolen, generelt, velger å legge til grunn den usanne vitneforklaringen blir opp til domstolen. At tiltalte frifinnes betyr, etter min mening, ikke at domstolen lar seg overbevise av vitneutsagnet, men at den manglende bekreftelsen om hva vitnet faktisk observerte påvirker den totale bevisbyrden. Eksempelet forsterker at den røde løggen preges av selvbeskyttelse, ikke lureri. I det neste eksempelet er også intensjonalitet det sentrale (Carson, 2012, 22):

19. Det første eksemplene (a) finnes også i tilsvarende varianter hos de filosofene jeg tilskriver Anti-bedrageriske og Anti-absolutisme.

b) Du arbeider for din onkel som du vet svindler sine kunder økonomisk. Du forsikrer, på ære og samvittighet overfor din onkel, at du aldri skal fortelle om svindelen til noen. Din onkel dør, svindelen blir oppdaget, og du må vitne under ed i retten når saken skal belyses. Du fastholder at det ikke har foregått svindel gjennom benektelse på tross av at din bror og søster, som også jobbet i bedriften, forteller det motsatte.

I dette eksempelet trekker Carson inn at det foreligger en moralsk forpliktelse mellom deg og din onkel. Dette begrunnes med forpliktelsen du har ovenfor din onkel som innebærer at du aldri skal avsløre svindelen selv om bevisene for det motsatte er overveldende. Eksempelet har flere av ingrediensene med den juksende studenten på dekanens kontor. I tilfellet mellom nevøen og onkelen opprettholdes sannhetsgarantien og konteksten som gjenspeiles i definisjonen Carson tilbyr av løgn. Denne vendingen er, slik jeg ser det, uventet. Ifølge Carson står forpliktelsen i eksempel b) svært sterkt og trumfer den rettslige eden (Carson, 2012, 22). Jeg oppfatter dette som problematisk. I det forrige eksempelet om vitneutsagnet er intensjonen å beskytte seg selv mot represalier. Dersom det siste eksempelet med nevøen ikke skal defineres som løgn, innebærer dette at såfremt vi opplever en forpliktelse til en annen person, kan benektelser som involverer tredjeperson være plausible. Dette perspektivet deler jeg ikke, og Carson går i dette eksempelet for langt i sitt forsvar av hva som ikke skal inkluderes som løgn. Dette begrunner jeg med at han lar det enkelte individ, med ulike vinklinger, selv definere løgn opp mot eksempelvis en privat forpliktelse.

I denne sekvensen har jeg forsøkt å bevege meg inn i et univers som nokså klart skiller mellom løgn og bedrag. Det betyr at hverken Sorensen, Meibauer, Stokke, Fallis og tidvis Carson lar det som i dagligtalen blir oppfattet som løgn i stedet være bedrag. Årsaken er at det intensjonelle mangler og bedraget utfordrer ikke aspekter relatert til moral. Og dette forklarer kanskje innsigelsene til Jennifer Lackey som ikke

anerkjenner dette filosofiske konseptet innenfor løgn. Løgneren i eksempel a) er en såkalt tvangsløgn. Den har likhet til *bald-faced lie* i den forstand at intensjonaliteten retter seg mot individet som uttrykker det usanne, som en selvbeskyttelse. Dette betyr at mine eksempler relatert til sekundærløgn også kan beskrives som tvangsløgn. Dette begrunner jeg med at usannhetene følger den samme dynamikken som i eksempelet om vitneutsagnet som bidrar til frifinnelse og også eksempelet med studenten på dekanens kontor. Det er mulige konsekvenser mot egen person som gjør seg gjeldende, og det er et klart incitament for mine politiske kandidater til ikke å være sannferdige. Det er flere vinklinger å ta høyde for når det gjelder distinksjonen mellom løgn og bedrag. Seana Valentine Shiffrin gjør også forsøk på å klargjøre dette landskapet, men med en annen og noe nedtonet vinkling sammenlignet med diskusjonen ovenfor. Hun tilhører det alternative synet. Hennes betraktninger nedenfor kan imidlertid ikke knyttes opp verken til den ene eller den andre posisjonen innenfor løgnediskursen.

NÅR VI SUSPENDERER MORAL I BEDRAG

Shiffrin identifiserer tre områder hvor bedrag og løgn ikke er sammenfallende, a) uærlighet, b) at taleren ikke tror på sitt eget budskap og c) og kunstnerisk bedrag. Hun tilføyer imidlertid at dette landskapet er konfliktfylt av nyanser (Shiffrin, 2014, 19-22). I denne passasjen argumenterer Shiffrin for at en aktør som lyver, retter seg mot sinnet til tilhøreren. I dette ligger det dermed en intensjon om å få tilhøreren til å endre oppfatning, og argumentasjonen er sammenfallende med standardsynet på løgn.

Hun nevner imidlertid at det kan kommuniseres usanne budskap som ikke har som ambisjon å endre tilhøreren oppfatning. Hun understreker dette med at taleren ikke tror på det hun selv uttrykker. Dette kan relateres til mine politiske kandidater og

den røde løggen – de tror ikke på det de selv sier. De har verken ambisjoner eller intensjoner om å få mottakeren til å trekke nye konklusjoner. Men om jeg tror på forklaringene, vil standardversjonen av løgn slå inn. Argumentasjonen er mye lik den som Stokke kanaliserer til den felles forståelsen. Grunnen til at dette presiseres er for å illustrere at løgneren er mer målrettet enn bedrageren (Shiffrin, 2014, 19-20). Shiffrin argumenterer nokså likt Sorensen, Meibauer, Fallis, Stokke og til dels Carson. Jeg aksepterer begrunnelsen og derfor oppfatter ikke jeg sekundærløgnene i mine eksempler som løgn om jeg vektlegger det alternative synet. Shiffrin lanserer dessuten en egen teori - *Justified Suspended Contexts* - som etter min oppfatning er en gyldig døråpner for intensjonsløse bedragerier (Shiffrin, 2014, 186-187). I denne sekvensen er Shiffrins poenger at vi tidvis suspenderer konteksten. Hun trekker dermed inn andre momenter som er viktig å ta med seg i en diskusjon om løgn. Jeg parafraserer denne passasjen og bruker noen av mine politiske kandidater som eksempler. Om Hadia Tadjik leser en roman eller velger å se en TV-serie som ikke er basert på fakta, tar hun plass i en kontekst hvor det moralske barometeret tar pause. Når Eva Kristin Hansen og samboeren setter seg til i setene på Nationalteateret som publikummere og overværer *Et dukkehjem* av Henrik Ibsen, suspenderer samboerparet sant og usant i denne konteksten. Samboerparet vil bedras uten forventninger til det sanne og sannferdige. Shiffrin argumenterer korrekt for at «Normativt og epistemisk forventer man ikke med rimelighet at påstandene som ytres skal representere sannheten direkte» (16, 186-187).²⁰ Teorien til Shiffrin handler ikke bare om intensjonsløst bedrageri i relasjon til underholdning. Shiffrin trekker frem et mer alvorlig poeng som ikke bør overses. I resonnementet finner jeg avleiringer fra Peter F. Strawson som argumenterer for at moralske aktører av og til må fristille det moralske kompasset (Strawson, 1962, 8, 62). Strawson minner om at det er riktig å suspendere moral dersom en aktør har en lidelse

20. Min oversettelse.

og derfor ikke kan stilles til ansvar.²¹ Når jeg velger å nevne dette i denne sammenheng er det fordi det er viktig å være bevisst på at det som utstedes av usanne påstander ikke nødvendigvis er løgn. Mennesker som lider av Alzheimer eller andre nevrologiske symptomer, kan ha et tilfeldig forhold til sant og usant, akkurat som lystløgneren og bullshitteren. Når vi som rasjonelle aktører møter mennesker med nevrologiske lidelser, er det naturlig å reversere det moralske aspektet ved å utvise både omsorg og raushet. Mennesker med slike diagnoser forstår gjerne ikke forskjellen mellom sant og usant og det er urimelig å søke etter intensjonalitet. Det finnes faktisk et slikt eksempel fra norsk politikk. Tidligere fiskeriminister Jan Henry T. Olsen fikk i 2007 diagnosen Alzheimer. Han var da bystyrerepresentant for Arbeiderpartiet i Tromsø og sa og gjorde mye rart innen sitt politiske virke som andre reagerte på. Han utøvde i tillegg påfallende adferd også utenfor politikken; som å juble når motstanderen scoret mål mot hans eget favorittlag Tromsø.²² Når diagnosen gjøres kjent er det nettopp for å varsle om at det moralske aspektet må suspenderes i ulike livssituasjoner, og man bør i stedet utvise sympati og forståelse.

Dilemmaet er at vi som aktører ikke alltid vet om bedrageren har intensjoner i motsetning til løgneren (Shiffrin, 2014, 19-20). Og det er kanskje urettmessig å omtale personer med lidelser som bedragere. Samtidig er begrunnelsen ovenfor med å forklare hvorfor så mange filosofer trekker frem at løgneren er et komplekst univers, fordi vi ikke alltid kan vite om vi blir løyet til. Løgn griper inn i både sinnsfilosofiske og psykologiske diskusjoner rundt menneskets mentale univers. Fordi du som mottaker av budskap må foreta – så langt det er mulig – egne valg og beslutninger som krever at du vurderer begrunnelser og troverdighet hos avsender. Løgn har også en epistemologisk side

21. Les Strawson, *reactive attitudes*

22. 13. mars 2008 står ekteparet Olsen/Lanes frem i Nordlys og forteller om diagnosen og hvordan dette påvirker dagliglivet med misforståelser og en adferd som andre reagerer på. Olsen er 50 år gammel når han får diagnosen, og han dør sommeren 2018, 62 år gammel.

fordi jeg som mottaker ikke alltid kan vite, spesielt om det ikke eksisterer en felles epistemisk referanseramme.

Løgn er dessuten full av nyanser og løgn fører til frustrasjon fordi løgn ikke trenger å være løgn selv om mottakeren opplever et utsagn som løgn. Dekanen opplever sannsynligvis at han blir forsøkt løyet til, men det er i så fall han selv som blokkerer løgningen ved ikke å tro på det som sies. Nettopp på grunn av denne kompleksiteten er løgn så interessant. Logiske formler kan skille mellom sant og usant, men logiske formler og sannhetstabeller kan aldri konkludere med løgn; bare sant og usant.

Jean-Jacques Rousseau skiller eksempelvis mellom intensjonsløst bedrag og løgn. Dette bedraget er fundert på uvitenhet eller villfarelse (Rousseau, 2010, 244). Rousseau forutsetter at bedrageren rett og slett ikke forstår sitt eget bedrag, og da brister det intensjonelle, og også det moralske. Han frifinner etter mitt syn slike bedragere. Jeg mener imidlertid at Rousseau gjør det for enkelt. Jeg vil hevde at bak semantiske bedragerier finnes det ofte både strategi og regi. Strategi og regi involverer rasjonalitet. Rasjonalitet og villfarelse står vanligvis i et motsetningsforhold. Det kan likevel hevdes at en rasjonell aktør kan la seg forføre av villfarelse. Det samme kan anføres om rasjonalitet og uvitenhet. Rousseau har imidlertid et viktig poeng når det argumenteres for at politikere skal sørge for mest mulig riktig fordeling og ikke tilskrive seg fordeler som er i utakt med verken regler eller den moralske oppfatningen til folket som skal tjenes. Rousseau beskriver dette ved å understreke at «Den utøvende makten er ikke folkets herrer, men dets tjenere» (Rousseau, 1762, 125). Han gir således ingen legitimitet til de handlingene som mine eksempler synliggjør. Samtiden til Rousseau skilte for øvrig ikke mellom svarte løgner og røde løgner.

Det er dessuten klart at verken uvitenhet eller villfarelse er tilstede når mine politiske kandidater utsteder sine *bald-faced lies*. Sekundærløgnene er forankret i både strategi

og regi. Paradokset er at det fokuseres på strategi og regi samtidig som det ikke eksisterer et formål om å overbevise tilhørerne om det de faktisk kommuniserer. Derfor vil jeg hevde at strategi og regi fungerer som forsvarsmekanismer, analogt til et fotballag som er på defensiven og ligger under. Det viktigste er ikke å score mål, men å tette igjen forsvaret og unngå enda flere baklengsmål. Dette illustrerer i seg selv hvor krevende det er å operere som bedrager.

NÅR BEDRAG ER STRATEGI

Det er viktig å få med at forsøket på å frita bedrag møter filosofisk motstand fra flere hold. Swati Gupta og Andrew Ortony presenterer ulike bedragsstrategier som krever pragmatisk kunnskap for å forstå ytringens implisitte forhold. Dette kan forenkles til hva det er som faktisk ligger i det som kommuniseres. Nå må det presiseres at bedraget som presenteres nedenfor ikke kan kanaliseres til verken uvitenhet eller villfarelse, og dette er også noe av begrunnelsen jeg støtter meg på når jeg har innvendinger til denne enkle tilnærmingen til Rousseau. Om jeg ytrer setningen *Hun giftet seg og fikk en baby*, vil jeg anta at tilhørerne oppfatter setningen som at hun først giftet seg og deretter fikk baby. Dette ligger implisitt i utsagnet. Setningen kan logisk åpne muligheten for at hun først fikk baby og deretter giftet seg. Swati Gupta og Andrew Ortony lister opp strategier som bedrageren kan gjøre nytte av (Gupta, Ortony, 2018, 155-156). Poenget til Gupta og Ortony er at forskjellen på løgn og bedrag kan være hårfin. Jeg lar rekken av eksempler ligge, og konstaterer at verken Gupta eller Ortony aksepterer skillet mellom løgn og bedrag som jeg beskriver ovenfor. Jeg oppfatter innvendingene som at hvis det ligger strategi bak bedrag, så er bedrag identisk til løgn. Dette bidrar til å problematisere *bald faced lie* fordi det ligger åpenbart en strategi bak benektelser og vikarierende argumentasjon sammenlignet med bekreftelser som har

konsekvenser. Benektelser er derfor basert på vurderinger av kostnad og nytte. Gupa og Ortony synliggjør det som flere filosofer påpeker; at løgnlandskapet er krevende fordi grensegangene kan være tøyelige. Dette er en argumentasjon som er lik den amerikanske nyhetsredaktører møter når de forsøker å forstå hva som kan betraktes som løgn. Jeg skal avrunde denne sekvensen med å synliggjøre posisjonene Anti-bedragerisk og Anti-absolutisme opp mot hva vi som individer i den hverdagslige debatten oppfatter som løgn, særlig *bald faced-lies*.

FOLKETS DOM OVER RØD LØGN

Jörg Meibauer er ikke uenig i at *bald-faced lie* er på kollisjonskurs med hva som oppfattes som løgn i befolkningen. Han viser til at det foreligger empiriske resultater som dokumenterer hvordan folk flest responderer på denne form for løgn. 98 prosent av respondentene i en undersøkelse om *bald-faced lie* beskriver den som løgn (Meibauer, Weigmann, 2019, 3). Meibauer og Weigmann opplyser at undersøkelsen avdekker at respondentene opplever denne løgngen som en løgn med intensjonalitet. Innledningsvis i artikkelen konkluderer Meibauer og Weigmann med at filosofer er enige om at det kanskje viktigste er at definisjoner av løgn fanger opp folks forståelse og bruk av konseptet løgn (2019, 1). Begge argumenterer for fruktbarheten av eksperimentelle studier som kan synliggjøre hvordan empiriske tilnærminger kan fremme den filosofiske diskusjonen (8). Meibauer konstaterer at «Siden Augustin har analysen av løgn først og fremst vært et spørsmål om filosofisk strid» (Meibauer, 2005, 1373). Jeg deler – intuitivt – den folkelige konklusjonen i undersøkelsen. Samtidig reiser Sorensen, Meibauer, Carson, Fallis, Stokke, Carson og Shiffrin interessante innvendinger mot den tradisjonelle forståelsen – altså standardsynet. Den nyere tradisjonen utfordrer når den hevder at *bald-faced lie* ikke er løgn og heller ikke involverer moral. Samtidig kan jeg

ikke overse, om jeg navigerer etter intensjonalitet, at den røde løggen først og fremst bærer i seg en benektelse og vage predikater av sannhet uten henblikk på å lure mottakeren. La meg raskt tilføye; ingen av mine politiske eksempler vil være motvillige til at vi faktisk ikke tror på sekundærløgnene. Hensikten er ikke først og fremst å overbevise mottakerne, men å beskytte seg selv fra konsekvenser.

Om jeg støtter meg til det alternative synet på løgn, må jeg medgi at det er noen viktige betraktninger som kan forskyve balansen i hva som skal defineres som løgn og hva som ikke bør defineres som løgn. At den folkelige forståelsen av løgn ikke korresponderer med det alternative synet på hva som skal telle som løgn (rød løgn), kan heller ikke være et argument for at filosofene skal slå seg til ro. Sam Harris gjør også et poeng av hvordan løgn skal forstås, og innvender at temaet løgn og bedrag ikke må kreve en filosofisk grad (Harris, 2013, 5). Når Harris senere beskriver «store løgner» er store løgner lik de svarte løgnene jeg presenterer ovenfor (2013, 36-37). Samtidig kan Harris sine store løgner problematiseres, for hvor går egentlig grensen mellom en stor løgn og en litt mindre stor løgn, og når er en løgn liten? La meg vende tilbake til den røde løggen og folkeoppfatningen av denne løggen.

Den røde løggen kan være enklere å akseptere når den teoretiseres og mer krevende når den spilles ut i det virkelige liv. Samtidig opplever jeg at formålet til det alternative synet først og fremst er å problematisere intensjonalitet ved at *bald-faced lie* har et betydelig fravær av overbevisende argumentasjon, og som derfor er ute av stand til å endre sinnet til mottakeren. Jeg vil legge til, som nevnt, at mottakeren sannsynligvis også har blokkert sitt eget sinn, og derfor ikke lar seg bevege eller påvirke (jmf Stokkes *felles sannhet*). I sekundærløgnene jeg referer til hos Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal er forklaringene tynne og sannsynligvis ville respondentene i denne empiriske undersøkelsen konkludert med at samtlige, også eksempelet med

studenten på dekanens kontor, lyver når de benekter. Samtidig tror jeg ikke at respondentene som omtales av Meibeuer og Weigmann ville anklage Seierstad og Takhlef for løgn. Spørsmålet er, med fare for å bli anklaget for å opptre elitistisk, om folk flest er i stand til å absorbere og ikke minst godta en slik distinksjon? Grunnen kan kanskje være at mine eksempler, og også studenten på dekanens kontor, har evne til å provosere i motsetning til Seierstad og Takhlef. Lars Svendsen gjør en innsats for å klargjøre forskjellen mellom løgn og bedrag, men han nevner ikke spesifikt *bald-faced lie* (Svendsen, 2020, 26):

«Både de ikke-bedragerske og de bedragerske løgnene bryter med spillereglene for hvordan vi bør kommunisere med hverandre, men de bedragerske er mer problematiske fordi de også inneholder et element av tvang ved at løgneren forsøker å frata lytteren evnen til å foreta frie og informerte valg»

Argumentasjonen til Svendsen begrunner i stor grad hva *bald-faced lies* mangler som egenskap; nemlig evnen til å frata lytteren informerte og frie valg all den tid tilhøreren, og heller ikke bedrageren, tror på det som uttrykkes. Svendsen følger opp resonnementet med at den som lyver forsøker å villedes på to områder; a) mottakerens sinnstilstand som reflekterer oppfatninger om et saksforhold og b) det konkrete saksforholdet (25-26). Svendsen gir dermed legitimitet til at *bald-faced lies* er bedrag, men ikke løgn. Han kan dermed defineres som en representant for det alternative synet som frikjenner den røde løgneren som intensjonelt bedrag.

Distinksjonen som settes mellom løgn og bedrag i den nyere diskursen fikk ingen sentral plass hos Dante Alighieri. Når Alighieri designer sitt inferno, er det et helvete som piner og terroriserer både løgnere og bedragere (Alighieri, 1302, 115-172).

Dette helvete består av ni kretser og i den åttende kretsen blir løgnere og bedragere hardt straffet for sine synder på jorden. Når Alighieri straffer både løgnere og bedragere med evig smerte i etterlivet er det et tydelig signal om at han betrakter bedrageren som en like stor synder som løgneren. Jennifer Lackeys argumentasjon er sammenfallende med Alighieri, og om hun ikke designer et grotte-helvete, er hun likevel klar på at moralsk ydmykelse bør medføre konsekvenser om det foreligger bedrag. Samtidig viser diskusjonen ovenfor at det er krevende å endre standardsynet på løgn, og at befolkningen ikke støtter det alternative synet.

NÅR SANNHET BLIR LØGN

Den siste typen løgn jeg kort skal nevne er det som kalles «sanne løgner». *Sanne løgner*, slik de forstås, er ikke tema i de politiske løgnene jeg omtaler. Likevel er det viktig å la de ulike inngangene og vinklene til løgn bli nevnt (Meibauer, 2005, 1380).²³

«En kaptein og hans styrmann har en langvarig krangel. Styrmannen drikker mer rom enn det er bra for ham, og kapteinen er fast bestemt på å ikke tolerere denne oppførselen lenger. Når styrmannen er full igjen, skriver kapteinen i loggboken: I dag, 11. oktober, er styrmannen full. Når styrmannen leser denne oppføringen under neste vakt, blir han først sint, så skriver han etter et kort øyeblikks betenkning i loggboken: I dag, 14. oktober, er ikke kapteinen full.»

Eksempelet er en samtaleimplikasjon. Loggbokoppføringen til den sinte styrmannen er sann. Kapteinen er ikke full. Om jeg leser denne loggboken vil jeg i likhet med Meibauer forstå loggen som at kapteinen vanligvis er full når han står bak roret.

23. Eksempelet har Meibauer hentet fra Posner, 1980 (min oversettelse).

Implikasjonen illustrerer et unntak. I denne historien er det et klassisk tilfelle av «løgn mens du sier sannheten», ifølge Meibauer (2005, 1380). Denne sanne løgnen vil trolig bli fanget opp av standardsynet som løgn fordi det ligger en hensikt om å endre sinnet til mottakeren.

I denne delen har jeg redegjort for det alternative synet på løgn. Jeg har forsøkt å synliggjøre at sekundærløgnene hos Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal under alle omstendigheter kan defineres som bedrag i form av bløff, uærlighet og usannheter, men ikke nødvendigvis som løgn, ifølge det alternative synet. Dette betyr at bedraget ikke involverer en intensjon om å endre mottakerens oppfatning og dermed argumenterer den nye diskursen med at heller ikke moralespekter er nødvendig å trekke inn. Samtidig må det innvendes, slik Meibauer og Weigmann viser, at disse posisjonene er i utakt med hva befolkningen generelt oppfatter som løgn. Den røde løgnen er kanskje mest nærliggende å sammenligne med uttrykket «å lyve noen rett opp i ansiktet», og om vi utsteder en slik dom vet vi samtidig at det som sies er usant. Dermed vil det være vanskelig å bli lurt. Jeg vil hevde at Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal er uærlige; de serverer usannheter og bløff med fravær av sannhetsverdier når de anvender den røde løgnen. Jeg vil, om jeg bruker definisjonen til Carson, hevde at situasjonene som politikerne konfronteres med er av en slik art at det krever sannhetsgaranti. Konteksten forutsetter en forpliktelse om sannferdighet. Jeg skal nå bevege meg inn i det de fleste av oss har et nært forhold til – vårt eget kroppsspråk.

Kroppsspråk er en naturlig del av løgndiskusjonen. Jeg må understreke at det i nyhetsartikler er vanskelig å ringe inn kroppsspråk så fremt det ikke vises på film/TV.²⁴ Hensikten i det følgende er å få frem at det å bedra, eller lyve, kan utløse uønskede

24. I neste sekvens har jeg i stor grad basert meg på vurderinger etter å ha observert Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad gjentakende på NRK Dagsrevyen og TV2 (samt ulike innslag i nettmedier).

kroppslige bevegelser eller rykninger. Dette poenget illustrerer Carson i omslaget på sin egen bok om løgn med henvisning til Pinocchios lange nese (Carson, 2012). Mine kandidater viser at løgn og usannheter slår inn i ansiktsmuskulaturen. Først vil jeg imidlertid beskrive noen egenskaper som gjør seg gjeldende når Pinnochio-syndromet settes på dagsorden.

III) TREDJE DEL

Pinocchios nese vokser når han lyver. Nesen vokser ikke på mennesker når det lyves, men begrepet Pinocchio er tilstede i debatten om løgn og usannheter for å påvise at løgn utløser kroppslige og uønskede reaksjoner. Det hevdes dessuten at temperaturen øker i nesen når usanne påstander både planlegges og kommuniseres. Derfor er det grunn til å anta at temperaturen stiger i nesen til spesielt Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad når disse tre blir avkrevd svar på de svarte økonomiske løgnene (Moliné mfl, 2018, 246).²⁵ Forskningsstudien det henvises til avdekker at det å lyve kan føre til et uelegant samspill mellom det kognitive og det emosjonelle som gir seg utslag i en unormal adferd som angst og urolighet i den non-verbale kommunikasjonen. Pinocchio er i høyeste grad også filosofisk interessant i en debatt om løgn. Sissela Bok sin reviderte definisjon av løgn, er nettopp foretatt fordi den angir noe mer enn semantikk (1999).

VARMGANG I NESEN

La meg vende tilbake til den varme nesen. Den økte nesetemperaturen er et resultat, ifølge forskerne, av belastningen det er å kommunisere usannheter. Til og med i planleggingen av løgn og usannheter øker temperaturen i nesen. Det siste er interessant fordi det viser at temperaturen øker i nesen også i forberedelsen til løgn og bedrag. Jeg vil imidlertid hevde at den nasale varmgangen er fraværende når mine fem politiske kandidater forbereder seg til og gjennomfører hver sin svarte løgn. I dommene mot både Keshvari og Haukeland Liadal understreker som nevnt ovenfor domstolen den

25. Forskningsstudie mellom universiteter i Frankrike, Spania og Chile.

svært lave risikoen for å bli oppdaget (Christoffersen, Kvisberg, Sollie, 2020). Jeg vil heller argumentere for at det skjer en viss overoppheting når de svarte løgnene avdekkes og stortingsrepresentantene skal forklare jukseriet til befolkningen gjennom den røde løgnen. Da slår i alle fall Øverengets offentlighetsprinsipp inn (Øvereng, 2014, 102-103). Dette begrunner jeg med at de politiske skikkelsene må ta innover seg at sakene har nådd offentligheten. I denne sammenheng gjør Mazyar Keshvari det relativt enkelt for seg selv fordi han erkjenner de faktiske forhold.²⁶ Denne relativt enkle formen for kommunikasjon, som å erkjenne, er ikke fremtredende hos hverken Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad eller Hege Haukeland Liadal. Når det velges en strategi som ikke samsvarer med Keshvaris, er det andre mekanismer som slår inn, nemlig Pinocchio-syndromet.

PINOCCHIO-EFFEKTEN

Pinocchio-effekten gir seg videre utslag i produksjon av ord, ifølge en nyere studie (Braun mfl, 2015). Forskerne finner at løgnere og bedragere anvender strategisk flere ord enn dem som forteller sannheten. Dette gjenspeiles i eksemplene ovenfor der jeg påpeker sekundærløgnene.²⁷ Keshvari kommuniserer ingenting utover en erkjennelse som er kort og konsis. Denne fremgangsmåten er ikke tilfelle for hans kolleger på Stortinget som satser på skattefritak gjennom pendlerboliger eller Haukeland Liadal som skriver fiktive reiseregninger. Den nye forskningen avdekker at de som lyver har et påtrengende behov for å skape troverdighet gjennom begrunnelser og bevis for det de uttaler (Braun mfl, 2015, 3). Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal får et nærmest desperat behov for å navigere seg

26. Hege Haukeland Liadal påstår først at hun har gjort feil, men tilstår i retten.

27. Jeg har redusert innholdet i sekundærløgnene til hovedbudskap/hovedpoeng i hvert enkelt tilfelle.

ut av de svarte løgnene gjennom å etablere et alternativt univers basert på uærlig historiefortelling. Et annet aspekt forskningen viser er at løgnere og bedragere forsøker å knytte seg nærmere dem det lyves til i håp om å redusere den løgnaktige oppfatningen hos tilhøreren. Dette trekket er særlig fremtredende hos Hansen som trekker inn andre stortingsrepresentanter som tilsynelatende har misforstått reglene. Felles for samtlige er at tilsynelatende uklare regler blir en viktig alliert. Denne uklarheten beskriver jeg mer inngående nedenfor.

Forskerne påpeker dessuten at løgnere og bedragere har en egen evne til å anvende førstepersonpronomen som *jeg*, *meg* eller *vi* som er ment å gi en distanse til løgnene, og bruker oftere tredjepersonpronomen. Dette er, ifølge forskerne, et virkemiddel for å flytte fokuset på løgn og bedrag fra seg selv til andre og øke vagheten i begrunnelsen (Braun mfl, 2015, 4). Strategien til Eva Kristian Hansen er en klassisk metode for pulverisering av ansvar ved å trekke inn flere stortingsrepresentanter. Det er et grep for å varsle om at hun ikke er alene bak den vurderingen hun støtter seg på. Flommen av ord og begrunnelser (bortforklaringer) er til stede i mine eksempler.²⁸

Det kognitive presset som påpekes i den første studien overfor blir i den andre studien forklart med presset som ligger i skyld og angst, brudd på sosiale normer og risikoen for pågripelse (Moliné mfl, 2018). Jeg deler denne betraktningen som en generell opplevelse hos løgneren. Jeg vil likevel argumentere for at de svarte løgnene jeg beskriver ikke utløser nevneverdig stress fordi disse svarte løgnene er beskyttet i form av lav risiko for å bli oppdaget. Denne begrunnelsen støttes av to kjennelser fra domstolen som nettopp peker på lav risiko. Når det – generelt – er risiko øker imidlertid både stress og angst for nærliggende konsekvenser, som arrestasjon,

28. Minner om at jeg har redigert/ redusert ordbruken i de røde løgnene, og konsentrert meg om hovedbudskapet

siktelse og fengselsstraff, ifølge forskningen. Dette er kroppens reaksjon om løgner blir avslørt. Siktelse og fengselsstraff er imidlertid fremdeles potensielle konsekvenser for flere av dem jeg omtaler, men stresset de eventuelt erfarer har mer sammenheng med avsløringene i ettertid, ikke under forberedelsene. Et annet interessant funn hos forskerne er at politikere som lyver er under et formidabelt press i forbindelse med politiske debatter; «...er løgneren under større press for å holde detaljene i historien rett for å unngå potensielle motsetninger; løgneren må også overvåke sin egen oppførsel for å opprettholde en sannferdig oppførsel» (Braun mfl, 2015, 13).²⁹ Dette i seg selv eksponerer dem som lyver for Pinocchio-syndromet. Dette gir seg, ifølge forskerne, mest utslag på leppene hos politikere som lyver. Stramme lepper eksponeres gjennomgående hos Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad.³⁰ Det er i tillegg betydelig produksjon av ord. Jeg legger til grunn at både Tadjik, Hansen og Ropstad har klar en kommunikasjonsstrategi før de lar seg intervjuer foran TV-kamera. Uansett hvor dyptgående disse forberedelsene har vært, avdekker Tadjik, Hansen og Ropstad et uvanlig og stramt kroppsspråk når de skal begrunne falske kontrakter og fiktive bostedsadresser med alternative forklaringer. Som mottaker er opplevelsen at de omtalte politikerne utfører lidelsesfulle handlinger gjennom sine benektelser og vikarierende fortellinger. Forskningen gjør ingen distinksjoner mellom løgn og bedrag. Slik jeg oppfatter forskningen vil kroppen opptre ustemt uavhengig om det er løgn, bløff eller bedrag. Uavhengig av om det er løgn eller uærlighet vil det altså påvirke kroppsspråket til mine kandidater.

29. Min oversettelse.

30. Jeg har gjennomgått samtlige TV-intervjuer på NRK Dagsrevyen og TV2-Nyhetene.

RYNKER PÅ NESEN OG STRAMMER LEPPENE

David Livingstone Smith argumenterer for at vi mennesker rynker på nesen og strammer leppene når vi opplever avskyelige handlinger som løgn (Livingstone Smith, 2004, 73). Ifølge Livingstone Smith endrer også den som lyver ansiktsuttrykk, fordi løgn er farlig business. Uansett hvor dreven løgneren er, vil hun i møtet med et kritisk publikum være preget av nervøsitet, påpeker Livingstone Smith (74). Det er, som nevnt, plausibelt å argumentere for at disse aspektene gjør seg gjeldende hos Tadjik, Hansen og Ropstad fordi uttalelsene blir fremvist på TV/film. Mekanismene kan kanskje betraktes som naturens egen løgndetektor. Det er imidlertid en gruppe som er vanskelig å fange opp innenfor egenskapene som tillegges Pinocchio; Lystløgnere, ifølge Livingstone Smith (76). Dette skyldes at lystløgneren gjerne tror på det hun selv fremfører fordi det ikke eksisterer et følelsesmessig skille mellom sant og usant. Derfor kan ikke mine politiske kandidater beskyldes for å ha et ufølsomt forhold til sant og usant.

Pinocchio-syndromet innen debatten om løgn består av et finmasket utvalg av ulike ikke-verbale mekanismer (uttrykk) som kan slå inn hos den som lyver eller kommuniserer usant, men også et barometer på hvordan produksjonen av semantikk øker. Det non-verbale kan være å ta seg i ansiktet, ta seg til øret, stryke seg i håret eller legge den ene hånden bak nakken og generelt synliggjøre et ansiktsuttrykk som avviker fra normalen slik jeg anfører hos Tadjik, Hansen og Ropstad. Pinocchio-syndromet er likevel ingen fullgod detektor på løgn. Den er kanskje bare en intuitiv indikator som genererer skepsis.

Det finnes forskere som hevder at Pinocchio-syndromet har lav troverdighet. I en rettslig og psykologisk kontekst blir tilliten og troverdigheten til Pinocchio-syndromet avvist av forskerne Svein Magnussen og Ulf Stridbeck. Forskerne viser for eksempel

til Donald Trump som beskyldes for tusenvis av løgner i sin presidentperiode. Trump verken flakker med blikket eller avslører ukontrollerte, non-verbale bevegelser når han lyver (Magnussen og Stridbeck, 2020, 16). Forskerne overser imidlertid et vesentlig poeng; nemlig at løgnene (eller usannhetene) til Trump har en helt annen dynamikk enn det løgnere og bedragere vanligvis er omgitt av. Trump har selv regien på sine egne forestillinger, og formidler usannheter på arenaer uten mulighet for kontradiksjon. Det blir som å rope ut en monolog til folket. Dermed blir det noe feilslått å bruke Trumps tilsynelatende kroppskontroll som et argument for å avvise det non-verbale aspektet ved løgn. Jeg skal ikke gjøre et stort poeng av følgende, men vil hevde at filosofer som forsvarer posisjonene Anti-bedragerisk og Anti-absolutisme i flere tilfeller kan argumentere for at Trump utfører *bald-faced lies* og at han dermed ikke har en intensjon om å lure tilhørerne. Dette kan også forklare hvorfor amerikanske nyhetsredaktører strever når løgnen blir satt på dagsorden og analysert. For å understreke dette poenget kan jeg bruke president Vladimir Putin og retorikken han anvender i sitt narrativ om Vesten. Når Putin forklarer sin egen befolkning at forsvarsalliansen NATO var nær ved å angripe Russland, er dette både en svart løgn og en rød løgn. Fargeforskjellen skal jeg kort forklare: Den russiske befolkningen blir forsøkt påvirket om at et angrep fra NATO er et reelt scenario, og den russiske befolkningen har ingen andre kilder enn presidenten (Kreml). Når den samme retorikken når Vesten, er det ingen svart løgn. Da ikler løgnen seg den røde fargen: Putin vet at han snakker usant. Og befolkningen i Vesten vet at han snakker usant fordi befolkningen i Vesten har et rikere kildegrunnlag. Putin har imidlertid ingen ambisjon om å påvirke Vesten til å endre oppfatning, og han avgir ingen ustemte kroppsbevegelser.

Samantha Mann forsøker - som Magnussen og Stridbeck - å pulverisere Pinocchio-syndromet og argumenterer for at selv om løgn kan forklare uro og angst hos den som lyver, er det også løgnere som har evne til å kontrollere slike aspekter (Mann, 2018,

418-419). Hennes kritikk retter seg spesielt mot løgndetektorer basert på teknologi som skal fange opp ustemtheter i sinnet. Trump skal illustrere hennes poeng når han verken utviser uro eller angst.

Tilbake til Magnussen og Stridbeck; begge argumenterer for at det ikke finnes vitenskapelige bevis for å påstå at adferd avslører usannhet ved å analysere sosial meteorologi (2020,15). Sosial meteorologi handler om å tolke signaler på den som kommuniserer noe du er kritisk til. Meteorologi er imidlertid ingen sikker kunnskap. Når værmeldereren fremviser en sol på kartet, har jeg opplevd at det i stedet blir nedbør. Derfor vil jeg innvende at den sosiale meteorologien også har svakheter. På den annen side er det forskere som argumenterer for motsatt syn med utgangspunkt i tidligere president Bill Clinton. I sitt vitnemål foran storjuryen i 1999 registrerer nevrologiforskerne Allan Hirsch og Charles Wolf at presidenten tar seg til nesens 26 ganger mens han snakker usant. Clinton berører sjelden nesens når han snakker sant (Pease og Pease, 2004, 50-51). Kanskje både Clinton, Tadjik, Hansen og Ropstad synliggjør at det er ukomfortabelt å snakke usant, og kanskje presset øker når forklaringene i tillegg blir sendt på TV? Lars Svendsen bemerker forøvrig hvor elegant Clinton lyver ved å flytte på tid: «Det er ikke noe uanstendig forhold» (Svendsen, 2020, 23).³¹ Hensikten til Clinton er å flytte fokus over på nåtid og ikke fortid. I den konteksten Clinton befinner seg i vil jeg argumentere for at han snakker usant av hensyn til konsekvenser. Han fremfører en *bald-faced-lie*. Det er med andre ord akkurat de samme egenskapene som gjør seg gjeldende hos Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal. Det kan selvfølgelig argumenteres for at Clinton faktisk forsøker å påvirke oppfatningen til juryen. Da endrer fargen seg fra rød løgn til svart løgn. Men i Svendsens gjengivelse vil jeg karakterisere Clintons tidsredigering som en rød løgn.

31. Min oversettelse, Svendsen gjengir sitatet på engelsk

Før jeg slipper Pinocchio helt skal jeg konsentrere meg om øynene. Marta Serra-Garcia viser som nevnt tidligere til nyere forskning som knytter biologi og uærlighet tettere sammen. Ifølge denne forskningen øker utvidelsen i pupillene hos dem som lyver, og dette er en biologisk markør som kan oppdage andres uærlighet (Serra-Garcia, 2018, 505). Den biologiske uærligheten avdekkes da i interaksjon med andre personer. Jeg skal ikke bestride biologien, men det er ikke til å legge skjul på at det å stirre inn i en annen persons pupiller fremstår som ubehagelig og intimiderende. Matthias Gamer og Kristina Suchotzki er på sin side optimistiske med henblikk på løgndeteksjon i fremtiden. Begge understreker at verbale og non-verbale uttrykk alene ikke kan detektere løgn, selv om det intuitive hos individet forsøker å opptre som løgndetektor (Gamer, Suchotzki. 2018, 452). Naturlig løgndeteksjon er krevende, og det ustemte samspillet mellom det kognitive og kroppsdelene slår – for egen del – ofte inn når jeg er utilpass uten at det verken kommuniseres løgn eller bedrag. Kanskje tar jeg meg til håret, til nesen, bak nakken og får stramme lepper – ikke fordi jeg lyver eller bedrar, men fordi jeg befinner meg en ukomfortabel situasjon. Jeg kunne nevnt flere fotballspillere, som etter en bragd på banen blir TV-intervjuet, og tar i bruk mye av Pinocchio-repertoaret. Fotballspillerne verken lyver eller snakker usant, men er åpenbart ukomfortable. Dette kan kanskje forklares med at de ikke er medievandt. Det som gjør Pinocchio-syndromet relevant med hensyn til Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen og Kjell Ingolf Ropstad er ikke de svarte løgnene, men beretningene som tvinges frem når de svarte løgnene blir kjent for offentligheten. Da trer Tadjik, Hansen og Ropstad også inn i en ukomfortabel kontekst, og det ukomfortable er sannsynligvis forankret i benektelser som på hver sin måte representerer røde løgner.

Jeg vil nå fokusere på et annet sentralt tema i diskursen om løgn, nemlig bullshit.³² Kan sekundærløgnene i stedet kategoriseres som bullshit? Jeg tar utgangspunkt i

32. Jeg velger å bruke det innarbeidete begrepet bullshit fremfor tullprat.

Harry Frankfurt som har vært toneangivende innenfor hva som skal defineres som bullshit (2005)³³ og også hva som kan defineres som bløff (2008).

BLØFF OG BULLSHIT

Frankfurt fastslår at bløff ikke er løgn, og at bløffen er en nærmere alliert av bullshit (Frankfurt, 2005, 46). Alliansen mellom bløff og løgn knytter Frankfurt til at begge deler er usant og representerer falskneri av sannheten. Denne betraktningen deler jeg. Thomas L. Carson gir på ingen måte full støtte til Frankfurt. Carson argumenterer for at bløff kan være løgn, og argumenterer samtidig for at bløff ikke trenger å være løgn (Carson, 2012, 192). Innledningsvis viste jeg til en definisjon av løgn fra Carson (2006). I denne definisjonen garanterer aktøren sannhet, og når det foreligger en sannhetsgaranti vil bløffen være å anse som løgn. Men om det ikke foreligger en sannhetsgaranti i definisjonen, som Carson tilbyr, konverteres ikke bløff til løgn. Han forklarer forskjellen ved å vise til boligselgeren som forteller den potensielle kjøperen at han ikke er villig til å selge boligen for mindre enn 3,4 millioner kroner. Boligselgeren forteller ikke den potensielle boligkjøperen at han faktisk er villig til å slippe boligen for 3,2 millioner kroner (192). Dette er, ifølge Carson, bløff og ikke løgn. I denne diskursen blir begrepene bløff og bullshit for søsken å regne.

Kan det argumenteres for at Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal serverer bullshit for å unngå konsekvenser i etterkant? Det å erkjenne løgn er ingen favorittdisiplin hos politikere. Espen Gamlund påpeker at vi mennesker har sterkt trang til å forsvare valg som tas, og at det å legge seg flat og innrømme feil sitter langt inne (Gamlund, 2021, 64). Denne observasjonen tilskriver han også politikere. Jeg må tilføye at Keshvari således fremstår som et unntak fordi han velger å legge seg flat.

33. Jeg bruker den engelske utgaven og det er min oversettelse.

Jeg antar at det er to grunner til at politikere ikke legger seg flate, for å bruke Gamlunds ord. For det første er det ydmykende å innrømme løgn som har beriket deg selv. For det andre innebærer erkjennelser konsekvenser for den politiske karrieren. Derfor er det kanskje mer å foretrekke å bruke retoriske virkemidler for å unngå ydmykelse og tapte politiske posisjoner, i alle fall på kort sikt.

Harry Frankfurt spør eksempelvis hvor den relevante forskjellen finnes mellom bløff og løgn. Han besvarer spørsmålet med at begge deler er misvisende presentasjoner eller bedrag av sannheten. Frankfurt produserer selv en åpning som skal begrunne distinksjonen ved at løgnen er viljestyrt mens bløffen er viljeløs. Frankfurt begrunner dette med at løgnen trenger et skarpt fokus hos den som lyver (Frankfurt, 2005, 51). Dette synet får støtte av Berg Eriksen: «Men der hvor det lyves i egentlig mening, er der det dessuten *vilje* til usannhet tilstede. Løgn omfatter altså et subjektivt moment som feiltakelsen mangler» (Eriksen, 2019).³⁴ Grunnen til at Frankfurt knytter bløffen nærmere bullshit er at den har et fravær av det skarpe fokuset som løgneren trenger. Viljen, eller fokuset, må i denne sammenheng sammenlignes med intensjon. Frankfurt drøfter ikke *bald-faced-lie*. Han nevner at sannheten er en forutsetning for at en løgn kan fremføres, og nettopp benektelse av sannhet er en vesentlig del av den røde løgnen. Jeg tolker imidlertid Frankfurt slik at den røde løgnen sorteres under kategorien bløff fordi bløffen mangler vilje til å endre sinnet til mottakeren. Viljen er, slik jeg tolker bløffen, sterk og konsentrert til individet som bløffer, som skjold eller selvbeskyttelse. Likevel påpeker Frankfurt at: «Også den typiske bløffen retter seg inn mot å spre noe usant» (Frankfurt, 2008, 70). Jeg oppfatter at Frankfurt gjør bløff og bullshit nokså like, dog med noe varierende egenskaper. Bullshit er eksempelvis språklig formidling uten omsorg for verken sant eller usant. Frankfurt plasserer riktignok bløff i kategorien usant, men ikke løgn. Jennifer Perillo deler ikke denne oppfatningen og argumenterer

34. Ikke-nummerert artikkel til Filosofifestivalen 2019.

for at bløff i mange tilfeller er identisk med løgn (Perillo, 2018, 286-287). Dette illustrerer kanskje mest av alt at bløff er en generell kategori som ikke alltid skiller mellom løgn og bedrag. Lars Svendsen presiserer dessuten begrepene sant og usant med at; «Både den som lyver og den som snakker sant, mener å vite hva som er sant, mens den som farer med bullshit rett og slett ikke bryr seg om det» (Svendsen, 2008, 11).³⁵

Jeg har tidligere vist hvordan Andreas Stokke og Don Fallis utfordrer standardsynet på løgn. Stokke og Fallis utfordrer ikke bare den røde løgnen. Begge utfordrer også Harry Frankfurt på hva som skal klassifiseres som bullshit innenfor filosofien. Dette er en diskusjon som har relevans fordi det kan hevdes at sekundærløgnene jeg beskriver er bullshit ved at sant og usant ikke er avgjørende. Det viktigste er å finne en retorisk nødutgang.

Stokke og Fallis argumenterer for at Harry Frankfurt for enkelt kategoriserer uttalelser som *bullshit* når det, ifølge forfatterne, faktisk er usant. Når Kjell Ingolf Ropstad hevder at han er lei seg, er ikke dette bullshit. Det er løgn, slik jeg oppfatter innvendingene til Fallis og Stokke (Fallis og Stokke, 2022, 24-25). I denne sekvensen er det ikke *bald-faced lie* som undersøkes av Fallis og Stokke. De undersøker i forlengelsen av løgndiskursen andre elementer av debatten. Hva er så grunnen til at Fallis og Stokke, slik jeg tolker dem, ville argumentere for at Ropstad anvender usannheter og ikke serverer bullshit? Når Ropstad besvarer jukset med at han er lei seg, kaster han ikke lys over det saken faktisk handler om. At han er lei seg gir sannsynligvis sympati, men at han er lei seg er ikke et svar på spørsmålet om hvorfor han jukser.

Fallis og Stokke lanserer et konsept som enda klarere har til hensikt å skille mellom sant og usant i diskusjonen om bullshit.

35. Dette er en kommentar i forordet til den norske oversettelsen av *On Bullshit*.

Denne diskusjonen, som kan betraktes som enda en ny retning innenfor løgn, aksepterer ikke den tradisjonelle oppfatningen av bullshit – med utgangspunkt i Frankfurt – som språklig formidling uten omsorg for sant og usant. Fallis og Stokke tar eksempelvis utgangspunkt i tre spørsmål når de argumenterer for at bullshit er en feilaktig merkelapp (Fallis og Stokke, 2022, 11):

- 1) Når går bussen?
- 2) Hvor kaldt er det ute?
- 3) Har John gjort leksene sine?

Fallis og Stokke bruker disse tre enkle spørsmålene for å tydeliggjøre sine poenger. Spørsmålene krever klare og sannferdige svar. Selvfølgelig kan spørsmål og svaralternativer problematiseres, men hensikten bak spørsmålene peker i kjernen av diskursen rundt bløff og bullshit. Det finnes bare ett riktig svar på hvert av de tre spørsmålene.

Verken Tadjik, Hansen, Ropstad eller Haukeland Liadal svarer presist. Tadjik hevder hun betaler for hushold hos foreldrene. Hansen har misforstått reglene. Ropstad er lei seg og flytter fokus over på sitt mentale univers (Bu, 2021). Og Haukeland Liadal svarer at hun har gjort feil når hun fyller ut falske reiseregninger.³⁶ Er det bløff eller bullshit uten omsorg for sant og usant Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal kommuniserer? Om jeg støtter meg til Fallis og Stokkes tre enkle spørsmål er det hevet over tvil at samtlige beveger seg inn i et landskap som er uærlig og usant fordi uærligheten og usannheten korresponderer med faktarelaterte spørsmål. Tar jeg for meg hvert av de tre spørsmålene er poenget at bussen har ikke omtrentlige rutetider, og enten vet du når bussen går, eller så vet du ikke når bussen går. I spørsmål 2 handler det om hvor

36. Når Hege Haukeland Liadal hevder i sitt Facebook-innlegg gir hun klart inntrykk at feilen er formell.

kaldt det er ute, og svaret krever at avsender faktisk har svaret. I spørsmål 3 - har John gjort leksene sine, eller har John ikke gjort leksene sine?

John har gjort leksene sine hvis og bare hvis leksene er gjort, ikke når John nesten er ferdig med leksene sine. Poenget til Fallis og Stokke er at når avsender vet de sannferdige svarene på spørsmålene, kan ikke sannferdigheten erstattes av retorikk som i stedet klassifiserer svarene som bullshit. Dette betyr at jeg legger til grunn at ingen av mine politiske kandidater anvender bullshit. Samtlige anvender bevisst usannheter. Det er ikke noe viljeløst som preger kommunikasjonen.

Posisjonen til Fallis og Stokke bærer dessuten i seg flere av elementene som påpekes hos Bernard Williams omkring Oppriktighet og Nøyaktighet som jeg drøfter i neste sekvens (Williams, 2002, 11).

OPPRIKTIGHET OG NØYAKTIGHET

En bullshitter, bløffmaker eller løgner vil, slik jeg vurderer det, utvise liten omsorg for både oppriktighet og nøyaktighet. Det er nettopp mangel på sannferdig kommunikasjon som preger sekundærløgnene jeg beskriver. Jeg skal nå forfølge de to begrepene *oppriktighet* og *nøyaktighet*. Kan vi assosiere Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal med oppriktighet og nøyaktighet?

Bernard Williams bruker oppriktighet og nøyaktighet som begreper for å fange inn sannferdighet. Det er disse begrepene Fallis og Stokke setter i arbeid når de utfordrer hva som skal kunne skille bullshit fra sant og usant.³⁷ Williams forklarer at oppriktighet og nøyaktighet er dyder. Oppriktighet utspilles i viljen hos individet mens nøyaktighet grunngir han med "...in the uncontentious and metaphysically unambitious sense of

37. En bullshitter kan selvfølgelig snakke både sant og usant, men det er ikke et mål i seg selv at det alltid skal være sant eller usant, en bullshitter kan snakke sant uten å vite det.

intention, choice, attempts, and concentration of effort” (Williams, 2002, 44-45). Han påpeker i denne passasjen at det er avgjørende å opptre konsentrert, resistent og konsistent mot fristelser som bryter med moralske forpliktelser. Oppriktighet og nøyaktighet kan sidestilles med en termperaturmåler som fastslår hvor varmt eller kaldt det er, eller et barometer som har sannheten som den optimale målestokken. Når Eva Kristin Hansen unnlater å opplyse Stortinget om at hun deler bolig med samboeren i Ski kommune som er innenfor grensen på 40 kilometer, er hun verken oppriktig eller nøyaktig (Rosef mfl, 2021). Når hun senere forklarer at hun har misforstått reglene, velger hun vaghet fremfor oppriktighet og nøyaktighet. Det samme kan påstås om Hadia Tadjik når hun leverer en falsk kontrakt til Statsministerens kontor som utløser økonomiske fordeler. Hun opererer ikke vagt eller passivt. Hun utfører aktive handlinger som verken er oppriktige eller nøyaktige.

Tadjik kan heller ikke beskyldes for å være oppriktig eller nøyaktig når hun i ettertid hevder å ha betalt for hushold hjemme hos foreldrene samtidig som hun bor og arbeider i Oslo. Oppriktighet og nøyaktighet er dessuten fraværende hos Kjell Ingolf Ropstad. Dette totale fraværet av oppriktighet og nøyaktighet formidler han best selv i det omtalte bekjennelsesintervjuet fem måneder etter at saken blir avslørt (Svartdahl, 2022). Mazyar Keshvari unngår som nevnt den røde løggen. Den svarte løggen han gjør seg skyldig i mangler også dydene Williams skisserer. Hege Haukeland Liadal legger imidlertid inn vaghet når hun forstår at hun er siktet for å ha produsert fiktive reiseregninger ved at hun kan ha gjort formelle feil. I dette ligger det at hun forsøker å vise befolkningen (gjennom et innlegg på Facebook) at hun i utgangspunktet ønsket å holde seg på riktig side av grensegangen for rett og galt, og tilsynelatende havnet på feil side av denne grensegangen. Hun innbiller samtidig sine følgere på Facebook at det uansett ikke ligger hensikt, intensjon eller fortsett bak det som senere ender i bedrageritiltale og fengselsstraff.

Når oppriktighet og nøyaktighet ikke får en sentral plass, åpner dette for usannheter som støtter seg på vaghet. Eva Kristin Hansen påkaller uklarhet når hun fokuserer på andre stortingskolleger som har begått samme feil som henne, nemlig misforståelse. En misforståelse etterlater seg uklare grenser. Det etterlatte inntrykk er at reglene er vage og dermed mulig å misforstå. Oppriktighet og nøyaktighet fordrer i utgangspunktet at det er et størst mulig fravær av uklarhet. Samtidig kan det argumenteres for at uklarhet kan anvendes for ikke å opptre uoppriktig og unøyaktig. Hva er egentlig vaghet og egenskapene i dette begrepet? Jeg vil anføre at vaghet er et gjennomgående trekk i dagligspråket og også et verktøy for å gjøre det kompliserte enklere. Vaghet er også et tema som henger sammen med en diskusjon om løgn og bedrag.

VAGHET

La meg presentere et bilde på vaghet: Forestill deg et rumpetroll som er innesperret i en bolle med vann. Inne i bollen er det montert et videokamera som filmer rumpetrollet sammenhengende i tre minutter. Eksempelet er hentet fra James Cargile (1969, 193). Kameraet genererer i løpet av tre minutter 43 545 bilder.³⁸ De siste bildene viser ikke et rumpetroll, men en frosk. Jeg legger ut bildene i den rekkefølgen bildene blir tatt. De første bildene viser noe annet enn de siste bildene i fotoserien. Budskapet til Cargile er at når eksempelvis bilde nummer 10 000 og bilde nummer 10 001 presenteres, er det vanskelig å se forskjell på bildene. Den samme analogien opplever jeg når jeg ser huggorm og alltid melder det samme spørsmålet seg; hvor slutter halen på en huggorm og hvor begynner hodet på huggormen? Cargile problematiserer hvert eneste av de 43 545 bildene. Hvert eneste bilde har klarhet, men klarheten endrer seg med microforflytninger for hvert bilde. Cargile problematiserer også predikatet rumpetroll.

38. Jeg har fjernet desimalene i dette store tallet.

Når er det et rumpetroll i bollen og når er det en frosk i bollen? Om den språklige formuleringen hadde pekt på en amfibier i bollen ville det fjernet forvirringen rumpetroll eller frosk. I dagligspråket er det betydelige mengder vaghet og vi krever ikke alltid presise utdypninger av begreper som stor, liten, yngre, eldre etc. Vaghet er imidlertid et mektig instrument som løgnens og uærlighetens allierte, men også for den som vil unngå løgn og usannheter. Eva Kristin Hansen bruker aktivt vaghet til sin fordel. Vage setninger har uklare sannhetsbetingelser. Bår Steinvik gjør ikke debatten enklere ved å benekte at det finnes en absolutt grense mellom det sanne og det usanne (Steinvik, 2014, 94). For Steinvik blir usannhet og sannhet tolkninger. Denne argumentasjonen kan ikke avvises så fremt det handler om fysiske fakta, som at Galdhøpiggen er 2469 meter over havet. Samtidig kan jeg argumentere for at vaghet får mindre spillerom i de eksemplene jeg nevner fordi fakta omkring grenseganger er tydelig trukket opp i kraft av regler. Derfor vil jeg innvende at Steinvik ikke kan tolke regelen om 40 kilometer. Platon forsøker å definere klare grenser i sin hulelignelse ved at skyggene på veggen er falske mens dagslyset viser det sanne (Platon, 2001, 269-271). Hulelignelsen fungerer godt som analogi til å markere det faktiske, men i det virkelige liv kan hulen til Platon tilføres vaghet i alt som finnes mellom skyggebildene på veggen og dagslyset. Og når Sokrates i dialogen *Theaitetos* understreker at kunnskap er i bevegelse, påpeker han samtidig at kunnskap, så vel som sannhet, er flyttbare størrelser (Platon, 2004, 162, 172). Både Platon og Sokrates åpner, sannsynligvis utilsiktet, for vaghet i sine eksempler.

Vaghet brukes ikke nødvendigvis for å lure. Vaghet kan anvendes for å unngå å komme med påstander som er for forpliktende (Egré, Icard, 2018, 354-355). Som individ kan jeg bruke vaghet til min egen fordel eller bruke vagheden til andres ulempe. Eva Kristin Hansen anvender det som kjennetegnes som *Supervaluationism*, ifølge Egré og Icard. Dette betyr at Hansen bruker vagheden som et bevis for at

hun har opptrådt på en tilfredsstillende måte i henhold til regelverket, men – som andre stortingsrepresentanter – misforstått praktiseringen av reglene. I begrunnelsen ligger det tilsynelatende bare gode hensikter. Det er også en annen metode som kan anvendes, såkalt *Subvaluationism*, ifølge Egré og Icard. Denne tilnærmingen forutsetter at det hentes ut en negasjon i vagheten som kan brukes til egen fordel. Det blir dermed et spørsmål om jeg er tjent med å tolke en vag setning positivt eller negativt.

Fellesnevneren er at begge kan brukes som forenkling av sannhet (Egré, Icard, 2018, 367-368). Egré og Icard viser til tidligere president Bill Clinton, i en juridisk kontekst og foran en storjury, som navigerer seg gjennom forenklinger av vaghet basert på *Supervaluationism* og *Subvaluationism* på en måte som gjør at juryen ikke definerer relasjonen til Monika Levinsky som straffbar. Egré og Icard påpeker at balansekunsten Clinton utviser vil være utillatelig i en vanlig samtalekontekst (2018, 367). Dette illustrerer at løgn og usannheter har sin egen dynamikk avhengig av om den skal vurderes av domstolen med paragrafer og bevisbyrde som utgangspunkt, eller i en befolkning som tar utgangspunkt i tillit. Lars Svendsen argumenterer helt riktig for at løgneren ikke angir eksakte grenseganger. Dette er løgnens vesen (Svendsen, 2020, 22). Vaghet er imidlertid ikke bare et verktøy som løgneren kan anvende. Vaghet kan være en styrke hos den som er opptatt av det sannferdige nettopp for ikke å tre inn i løgn og usannheter, eller for å holde seg nært begrepene til Williams om oppriktighet og nøyaktighet. Jeg vil hevde at samtlige sekundærløgnere spiller på en variant av vaghet som i sum resulterer i benektelser og usannheter. Når Ropstad, etter fem måneders tenkepause lar seg intervju på TV, velger han å forlate vaghet og usannheter og erstatte disse med klare og sannferdige budskap (Svardahl, 2022). Han velger å være ærlig ved at han innrømmer å ha utnyttet et system, underforstått at denne utnyttelsen ikke er i tråd med de moralske forventningene til en stortingspolitiker, og eklatante brudd på den etiske veilederen (Stortinget, 2016) Han innfrir langt på vei

egenskapene ovenfor om oppriktighet og nøyaktighet. At han ikke scorer fullt ut på disse begrepene henger sammen med at det fortsatt eksisterer en benektelse av at han har gjort seg skyldig i noe galt (strafferettslig). Ropstad tar belastningen med å ha vært umoralsk, men han inkriminerer ikke seg selv.

Vagt vokabular (som i mange, lange, korte, høy, lav, dyre) gjør det unødvendig å forplikte seg til presise kvantitative uttrykk som en aktør ikke har tilstrekkelig bevis for (Egré, Icard, 2018, 368). Vaghet åpner altså muligheten for både bevisst villedning og også betydelig grad av sannferdighet. Egré og Icard viser til at vaghet kan brukes upresist og delvis, til og med iført falske implikasjoner, men uten å tre inn i den strengere betydningen av løgner. Den andre formen er å kommunisere halvsannheter, ytringer som er på grensen til sant og usant (Egré, Icard, 2018, 268). Egré og Icard påpeker at når to tolkninger av et predikat er tilgjengelig, en svak og en sterk, vil den sterkere tolkningen vanligvis være standard. Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Hadia Tadjik og Hege Haukeland Liadal velger en sterk betydning når de evaluerer seg selv like i etterkant av avsløringene. Det kan argumenteres for at argumentene er svake, men det er nettopp denne svakheten som er mulig å utnytte for å kommunisere tilsynelatende troverdig. Regelverket, som i utgangspunktet er sterkt og klart, tilskrives imidlertid en svak betydning fordi regelverket kan misforstås. Med bakgrunn i ovennevnte blir det også enklere å avvise bullshitting i mine eksempler fordi søylene sant og usant er så fremtredende. Lars Svendsen forklarer at én måte å unngå direkte løgn på er nettopp gjennom vaghet (Svendsen, 2020, 39). Poenget er at vaghet blir et substitutt for det presise. Vaghet representerer derfor en innholdsrik verktøykasse for den som vil være ærlig eller uærlig. Sam Harris konkluderer også med at vaghet er problematisk når man forsøker å skille løgn og bedrag, fordi grensegangene er uklare (Harris, 2013, 4). For å unngå løgn og bedrag er ærlig kommunikasjon nødvendig så fremt mottakeren har en forventning om ærlighet, konkluderer han. I de fleste saksanliggender innbiller

jeg meg at folk ønsker ærlig og sannferdig kommunikasjon, og dette ønsket finner jeg igjen i definisjonen jeg viser til fra Augustin som argumenterer for at naturen har utstyrt menneskene med egenskaper som i praksis handler om å være sannferdige. Dette er også i tråd med Serra-Garcia som henviser til nyere forskning som viser at mennesker er mer ærlige enn først antatt.

Jeg har i de siste passasjene vært innom bløff og bullshit og påvist at Stokke og Fallis gir begrunnelser for at mine politiske kandidater ikke anvender bullshit. Jeg har dessuten vært innom oppriktighet og nøyaktighet og hvordan vaghet kan virke som motsetningen, men også en alliert, til nøyaktighet og oppriktighet. Jeg spør meg videre om det finnes løgner som kan forsvares, og om noen av løgnene og usannhetene i mine eksempler kan være verdt å forsvare?

KAN LØGNER FORSVARES?

Tar jeg utgangspunkt i hvite løgner, svarte løgner, røde løgner og grønne løgner, har jeg allerede tilskrevet hvite løgner en form for sosial nytteverdi. Dette synet støttes i den tradisjonelle forståelsen av løgn (Bok, 1979, 1999), (Lackey, 2013), (Nyeng 2012).

Et interessant spørsmål er om den røde sekundærløgneren kan forsvares? Legger jeg til grunn posisjonene til Sorensen, Stokke, Meibauer og Fallis som korrekt, kan sekundærløgnene til Eva Kristin Hansen, Hadia Tadjik, Kjell Ingolf Ropstad og Hege Haukeland Liadal begrunnes som bedrag, uærlighet, usannheter og bløff, men ikke løgn. Hovedinnvendingen til den filosofiske besetningen som postulerer dette synet knytter seg altså til at Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal først og fremst har en intensjon om å beskytte seg selv fremfor å endre sinnet til mottakeren. Jeg

kan omformulere spørsmålet til i stedet å sette søkelys på om politisk uærlighet kan forsvares i relasjonen til sekundærløgnene. Først vil jeg ta et tilbakeblikk hvor det hevdes at noe politisk løgn og uærlighet kan forsvares.

Tidligere statsminister Per Borten gjorde det klart at en statsminister ikke bare har en rett til å lyve, men også en plikt til å lyve (Valebrokk, 2004). Borten argumenterte imidlertid aldri for løgn som beriket ham personlig. Plikten til å lyve handlet om rikets sikkerhet og andre naturlige spørsmål på høyt politisk nivå som bør og må være omgitt av konfidensialitet. En slik form for politisk løgnaksept opptar Glen Newey (1997). Newey peker på flere forhold som gjør det legitimt å lyve, som spørsmål om forsvarskraften, men også omkring økonomiske aspekter som at det kan være riktig å lyve om i valutamarkedet (1997, 113). Derfor konkluderer Newey med at løgn fra makthaverne noen ganger er rettferdiggjort, og at dette med nødvendighet fører til at kravet om åpenhet ikke alltid kan innfris i demokratisk politikk (93). Jeg nevner dette for å etablere et skille mellom hva en statsminister eller regjering kan tillate seg sammenlignet med stortingsrepresentanter og statsråder, og terskelen som legitim løgn og uærlighet må basere seg på. Kanskje opplever Bent Høie, alt tatt i betraktning, at det etter en strevsom periode med pandemi for befolkningen er akseptabelt å tillate seg en nobel løgn på regjeringnivå, en løgn som har sosial intensjonalitet. Dette er løgn som Platon også forsvaret, så fremt løgnen har til hensikt å ramme fiender eller gavne borgerne (Platon, 2017, 125). Høies ambisjon var sannsynligvis ment som et grep for å gavne borgerne. Det er ikke mulig for meg å forsvare løgnene som bidrar til at Tadjik, Hansen og Ropstad utløser skattefritak. Det er heller ikke mulig å argumentere eller akseptere at Keshvari og Haukeland Liadal fusker med reiseregninger. Det er imidlertid mulig å forklare, men ikke forsvare, at Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal er uærlige når deres svarte løgner avsløres. Forklaringen ligger sannsynligvis i den risikoen ærligheten utgjør.

Bernard Williams påpeker at det kan oppstå situasjoner hvor den som etterspør sannhet faktisk ikke fortjener sannheten (Williams, 2002, 117-119). Et slikt argument er ugyldig i eksemplene jeg presenterer fordi samtlige av politikerne svarer direkte til folket, og som i denne konteksten bør inneholde høy grad av sannhetsverdier fordi befolkningen har krav på sannferdighet. Når det er nevnt, får jeg en opplevelse av at spesielt Tadjik i sin begrunnelse til allmennheten opptrer på en måte hvor det kan argumenteres for at hun utviser en adferd med forakt for befolkningen. TV-publikummet opplever sannsynligvis at Tadjik motvillig står på scenen og at hun heller ikke anerkjenner velgerne som verdige mottakere av informasjonen hun tvinges til å formidle. Det er derfor nærliggende å trekke frem maktarroganse i denne opptreden som finner sted samtidig med at hun trekker seg som statsråd, men ikke som nesteleder i Arbeiderpartiet. Senere, etter å ha vært sykmeldt og sannsynligvis gjennomgått moralsk realitetsorientering, presenterer NRK en ny og ydmyk utgave av Tadjik. Denne gangen konkluderer Tadjik med at hun frivillig betaler tilbake cirka 200.000 kroner i skatt, og for meg virker det som hun oppriktig skammer seg over tidligere oppførsel sammenlignet med da hun første gang ble konfrontert med falsk leieavtale. Hennes ambisjon videre, ifølge intervjuet, er å få orden på den politiske karrieren og også det politiske omdømmet. Hun bekrefter rot og uorden med dokumentasjon i forbindelse med pendlerboligen, men hun erkjenner ikke at hun fikk innvilget skattegodene basert på løgn.³⁹ Hun kommuniserer i dette tilfellet nokså likt Ropstad i ettertid med erkjennelse av umoral, men uten å inkriminere seg selv.

Jeg kan argumentere for at Tadjik enda en gang trer inn i en *bald-faced lie* med denne benektelsen som i utgangspunktet skal bidra til å gjenopprette hennes politiske karakter. Når hun benekter den fiktive leiekontrakten gjentar hun den røde løgnen.

39. Dagsrevyen 16.05.22 (kl. 19.00) presenterte et såkalt eksklusivt intervju med Tadjik som står i kontrast til pressekonferansen hun hadde i forbindelse med avgangen.

Det kan ikke utelukkes at bruk av en ny rød løgn er å foretrekke. Hun har nemlig svært begrenset med alternativer, og på dette tidspunktet er hun inne i det som må betraktes som politisk rehabilitering. Det å rehabilitere en politiker som helt og holdent erkjenner umoral eller tillitsbrudd kan være en krevende øvelse. Keshvari er den eneste som erkjenner i mine eksempler, og ærligheten i ettertid har ikke resultert i noen form for politisk comeback. Gamlund etterlyser som nevnt tidligere politikere som kan erkjenne sine feil. Det synet deler jeg. Samtidig kan jeg forstå at Tadjik å opprettholde den røde løgningen med tanke på kommende re-nominasjoner. Hun har trolig foretatt en analyse av kostnad og nytte og konkludert med at uærlighet kan beskytte den politiske karrieren bedre enn ærlighet. Jeg vil dessuten påpeke at den tredje røde løgningen til Tadjik er mindre provoserende selv om den kan adresseres til akkurat det samme sakskomplekset som beskrevet i innledningen. Dette kan forklares med at det har gått flere måneder og rammene rundt intervjuet er mer vennlig og søkende enn kritisk. Det samme kan sies om Ropstad når han trer inn i en situasjon som ikke har preg av revolverintervju fem måneder etter avsløringen (Svartdahl, 2022).

Williams bruker for øvrig begrepet «fortjeneste» (engelsk: *deserve*) i sin formulering, og i denne konteksten vil jeg være enig med Williams i at befolkningen *fortjener* sannheten. Samtidig ligger det implisitt at noen ikke fortjener sannheten. Lars Svendsen er imidlertid uenig og tar først og fremst tak i begrepsbruken: «Er sannhet noe vi må gjøre oss fortjent til, og noe vi fortjener i enkelte situasjoner og ikke i andre? (Svendsen, 2020, 63). En mer presis formulering hos Williams ville være *krav* eller *rett*. Williams understreker at det finnes bedrag som kan godtgjøres og hvor enkelte ikke fortjener sannheten og begrunnelsen har flere tilnærminger, men fellesnevneren kretser rundt beskyttelse. Jeg kan likevel ikke tolke dette som at Williams anerkjenner den selvbeskyttelse som jeg har begrunnet de røde løgnene med.

MORDEREN PÅ DØREN

Williams nevner noen løgner som kan forsvares: Løgner som kan forsvares er den eldre damen som ikke fortjener å bli fortalt om lidelsene hennes datter gjennomgår (Williams, 2002, 114,118). Bedraget er forankret i at den eldre kvinnen selv skal spares for lidelse ved at sannhetsverdier trekkes ut. Dette kan karakteriseres som et paternalistisk bedrag. I tillegg nevner Williams i den samme sekvensen *morderen på døren* som er en klassiker i den kantianske moralopplæringen: Om det tropper opp en potensiell drapsmann på døren din og spør du har gjemt offeret i kjelleren din, vil den potensielle drapsmannen ikke ha krav på sannhet, ifølge Williams. Når han trekker inn dette symboltunge eksempelet, er det forankret i hvorvidt det kan være akseptabelt å lyve. Om jeg styrer den potensielle drapsmannen i en annen retning, innfrir dette egenskapene i løgn fordi jeg – med overlegg – har endret sinnet til vedkommende som begynner å lete i en annen retning.

Immanuel Kant assosieres regelmessig med at mennesker har en fullkommen plikt til å avstå fra løgn. Williams er uenig og argumenterer for at den som åpner døren (og har skjult en person i kjelleren) ikke har plikt til å være oppriktig eller nøyaktig i denne situasjonen. Frode Nyeng understreker at løgn med overlegg er helt akseptabelt når du som aktør står overfor et moralsk dilemma: «Det er kun når det å fortelle sannheten kommer i konflikt med andre grunnleggende moralske verdier at vi skal sette sannheten til side» (Nyeng, 2014, 22). Morderen på døren er faktisk ikke et moralsk dilemma hvor du som moralsk aktør tvinges til å ta et standpunkt om å være sannferdig. I dette ligger at den moralske intuisjonen i seg selv besvarer den moralsk riktige handlingen. Standpunktet om ikke å fortelle sannheten kan forsvares moralsk. Jeg henter senere frem William David Ross som forsøker å klargjøre hvordan moralske dilemmaer kan og bør løses.

Et annet vesentlig poeng Bernard Williams henter frem er forbindelsen mellom den som bedras og den som bedrar. Det er ingen gjensidig relasjon som krever sannferdighet i eksempelet med morderen på døren (Williams, 2002, 119). Dette presiseres også hos Allan W. Wood (2011). Wood er helt klar på at om morderen banker på døren til Kant, ville Kant kategorisk avvise at han har en plikt til å utstede sannferdige dommer i et slikt tilfelle (Wood, 2011, 104-106)⁴⁰ Denne tolkningen deler jeg.

Det kan imidlertid finnes unntakstilfeller for løgn og bedrag, ifølge Williams. Han viser til situasjoner hvor andre setter et individ i en løgnaktig tilstand og hvor løgnen eller bedraget er nødvendig som selvforsvar (Williams, 2002, 117). Kan det argumenteres for at Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal presses inn i et hjørne når sakene om pendlerboliger og skattefritak avsløres, samt juks med reiseregninger - som et selvforsvar for å unngå offentlig ydmykelse? Neppe. Ovenfor nevner jeg at Statsadvokaten i Oslo har beordret etterforskning. Dersom eksempelvis Hansen og Ropstad blir siktet, utløser siktelsen rettigheter som at Hansen og Ropstad kan nekte å forklare seg. Om Hansen og Ropstad velger å forklare seg løgnaktig, er dette etter straffeprosessloven helt i orden. I dette ligger det at ingen har plikt til å inkriminere seg selv. I lys av dette er det forståelig at verken Tadjik, Hansen, Ropstad eller Haukeland Liadal legger seg flat, slik Gamlund ønsker. Fordi konsekvensene av ærlighet representerer enorm risiko. Med bakgrunn i risiko og konsekvenser kan uærligheten forklares, men ikke forsvares. Som jeg har nevnt er det å rehabilitere et ødelagt politisk omdømme svært vanskelig, spesielt om den politiske posisjonen er utnyttet til personlig berikelse.

40. Allan W. Wood (2011) tilbakeviser kommentatorer som tilskriver Kant en posisjon hvor han mener det er riktig å fortelle sannheten i dette tilfellet. Eksempelet om morderen på døren ble skrevet av den franske forfatteren Benjamin Constant som et tilsvarende på et essay fra Kant (1797) og hvor Constant omformulerte et eksempel i Kants essay. Et av hovedpoengene til Kant i essayet er å advare mot politisk løgn, et poeng som ble kraftig neglisjert eller oversett av Constant i disputten med Kant.

I denne tredje delen har jeg påpekt Pinnochio-syndromet og synliggjort at dette er en krevende oppgave om vi som individer skal operere som løgndektorer. Jeg har vært innom bløff og bullshit og vist til Stokke og Fallis som utfordrer standarsversjonen av bullshit som Harry Frankfurt presenterer. Vaghet er beskrevet som både en fordel og en svakhet, som kan anvendes hos dem som vil være sannferdige eller utnyttes av dem som vil opptre løgnaktig. Bernard Williams sine dyder om oppriktighet og nøyaktighet blir også et middel nettopp for å unngå vaghet. Jeg har dessuten henvist til at noen løgner kan forsvares, men ikke de løgnene jeg presenterer. I den fjerde delen tar jeg med meg veilederen til Stortinget fordi den i det vesentlige handler om tillit. Den fjerde delen vil derfor være sentrert om koplingen mellom løgn og moral med utgangspunkt i ulike moralteorier.

IV) FJERDE DEL

Når jeg nå beveger meg inn i det moralske landskapet er det et forsøk på å identifisere hvilke moralteorier som kan settes i arbeid når folkevalgte anvender løgn og usannheter. Kanskje Meibauer og Weigmann har et poeng når de viser til at folk flest ikke skiller mellom løgn og bedrag, og det er plausibelt å argumentere for at folk flest heller ikke skiller – eller favoriserer – en spesifikk moralteori. Men moralteoriene ligger der likevel, ubevisst og uuttalt, og de kan være nyttige verktøy i et forsøk på å begrunne hva som er moralsk galt med å lyve. Jeg har allerede henvist til undersøkelsen som viser at befolkningen betrakter den røde løggen som løgn. Dette sammenfaller med standardsynet (Meibauer, Weigmann, 2019). Jeg har i tillegg påpekt at Jennifer Lackey ser en sammenheng mellom løgn og moral og at hun dermed får støtte i folkets oppfatning (2013).⁴¹ Lackey er å betrakte, i likhet med Kant, som moralsk absolutist. Det vil si at de hevder at moralske normer, som plikter og rettigheter, har status som absolutte og aldri kan brytes. Grunnspørsmålet i denne delen er hvilke moralteorier og normer som aktiveres når politikere lyver eller bedrar. På hvilken måte begrunner eller forklarer ulike moralteorier at løgn er moralsk problematisk eller galt? Jeg legger til grunn at det ofte er moralsk galt å lyve og også moralsk galt å bedra dersom løgn og bedrag kommuniseres fra folkevalgte. Dette betyr at konsekvensialistiske teorier ikke kommer til anvendelse i denne oppgaven, all den tid man ut fra denne teorien kan argumentere for at det er moralsk akseptabelt eller påbudt å lyve. Fenomenet Robin Hood er eksempelvis en konsekvensialist eller utilitarist fordi han stjeler fra de rike og gir til de fattige. Denne tilnærmingen er ikke påtrengende hos verken Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari eller Haukeland Liadal. Sissela Bok konstaterer for øvrig at moral-

41. Det samme kan anføres om Sissela Bok (1979, 1999).

filosofi ikke er egnet til å håndtere dag-til-dag utfordringer i det virkelige liv mellom mennesker (Bok, 1999, 53). Hun begrunner dette med at i tillegg til ulike moralteorier, eksisterer det et normsett blant religiøse (Guds vilje) og vedtatte lover. Dette bidrar, ifølge Bok, også til splittelse fordi det eksisterer ulike tilnærminger blant ulike teorier. Jeg er enig med Bok i at moralfilosofi alene ikke er de eneste moralske verktøyene som kan anvendes. Moralteoriene kan sees som både allierte og konkurrenter til lover og etablerte normer. Jeg vil likevel argumentere for at moralfilosofiske teorier, som dydsetikk og pliktetikk, er plausible teorier når løgn og bedrag settes på dagsorden generelt og politisk løgn og bedrag spesielt. Dette betyr ikke at jeg innbiller meg at dydsetikk og pliktetikk er teorier som brukes av befolkningen. Likevel har folk flest et nært forhold til begreper som karakter og omdømme, og mange av oss, kanskje de fleste, er oppdratt til at det er galt å lyve. Eksempelet med Bill Clinton foran en storjury handler for eksempel ikke om moral, vil noen si, men i stedet om juss og paragrafer. Løgnene til Clinton bidrar ikke til domfellelse, men kan likevel være moralsk problematiske. Dette synliggjør at det er forskjell på *juridiske* dommer som fattes av domstolen og *moralske* dommer som gjenspeiles i «folkedomstolen». Når jeg gjør moral til et fremtredende spørsmål er det fordi moral henger sammen med tillit. I den norske (nordiske) kulturen er politikk tradisjonelt oppfattet som en søken etter et felles verdigrunnlag (Lagerspetz, 2012, 294-295). Når dette verdigrunnlaget brytes påkaller det lover og regler, normer og moral. Befolkningen påvirkes åpenbart av handlingene til politikere som jeg bruker som eksempler. Dette fører meg inn i et interessant filosofisk landskap hvor moral danner utgangspunkt for moralsk indignasjon.

I den filosofiske diskusjonen om klander eller moralsk opprør er ikke protesten forankret i én spesiell moralteori (Coates, Tognazzini, 2013, 16-17). Dette skyldes naturligvis at én moralteori alene ikke tar hensyn til de ulike mekanismene som gjør seg gjeldende i et moralsk opprør. Espen Gamlund påpeker at vi mennesker har sterkt trang

til å forsvare valg som tas, og det å legge seg flat og innrømme feil sitter langt inne (Gamlund, 2021, 64). Denne egenskapen tilskriver Gamlund også våre folkevalgte. Det kan også være noe av hovedgrunnen til at det blir et moralsk opprør. Gamlund kan forstå at folk blir opprørte dersom politikerne jukser. Gamlund setter opp det som kan beskrives som generelle kategorier for at det skal være anledning til å fremsette moralsk kritikk (2021, 45). Disse kategoriene handler om at vi som kritiserer må oppfylle kriterier, som innblanding og medvirkning i det moralske samfunnet. *Innblanding* handler om at ingen kan oppfylle vilkårene for å være moralist om det ikke er en riktig relasjon til den du kritiserer. Valgte politikere kan derfor defineres som en relasjon i moralsk sammenheng. *Medvirkning* krever at den som kritiserer ikke har gjort seg skyldig i det samme som det kritikken angår, og dette gjentas i et eget punkt om hykleri hos Gamlund. Det moralske samfunnet innebærer at moralisme anerkjennes hvis og bare hvis man tilhører det samme moralske samfunnet. Dette betyr, slik jeg ser det, at befolkningen har gyldighet til å opptre som moralske dommere når politiske representanter anvender løgn eller bedrag.

Løgnene jeg har beskrevet, svarte eller røde, påkaller sannsynligvis moralsk forargelse. Angela Smith tar opp moralsk protest og beskriver hvilke egenskaper denne protesten bærer i seg. Denne protesten har flere av de elementene Gamlund skisserer (Smith, 2013, 43):

Moralsk protest: Å klandre en annen er å dømme at hun er klanderverdig (dvs. bedømme at hun har holdninger som svekker hennes forhold til andre) og å modifisere sine egne holdninger, intensjoner og forventninger til denne personen som en måte å protestere på.

For det første er det nettopp å klandre vi gjør om det utstedes moralske dommer. Å modifisere sine holdninger innebærer at det enkelte individ i en befolkning lar seg påvirke negativt om individene opplever at politiske skikkelser overtrer moralske regler eller normer. Det er respons som ligger i de moralske dommene som utstedes. Når jeg modifiserer mine holdninger som beskrevet, forventer jeg at det gis en reaksjon i form av konsekvenser utover klander. Når jeg henviser til konsekvenser er det i form av tapte posisjoner, tapt tillit og i ytterste konsekvens bøter eller fengsel. Jeg vil betrakte dette som plausibel kritikk, fordi vi tilhører det samme moralske samfunnet og politikerne er valgt til å utføre tillitsverv på vegne av dette samfunnet. Derfor er moralsk innblanding fra befolkningen en naturlig forlengelse når politiske karakterer blir tatt i løgn. Det siste elementet blir et ekko fra Gamlund. Harry Frankfurt er inne på noe av det samme når han skriver: «Når vi møter mennesker som lyver for oss, eller som på en eller annen måte representerer ringakt for sannheten, blir vi gjerne sinte eller oppgitte» (Frankfurt, 2005, 68). Frankfurt følger opp med at løgneren er designet for å «skade vår forståelse av virkeligheten» (73).

Smith (og Gamlund) legger seg tett opp til Strawsons posisjon hvor jeg tidligere har forklart at noen ganger kan et individ fremføre usannheter uten at det er med overlegg fordi villfarelsen kan ha utgangspunkt i sykdom. Jeg brukte et eksempel om tidligere fiskeriminister Henry T. Olsen som kom med uttalelser andre reagerte på. Smith og Gamlund forklarer egentlig hvordan rasjonelle aktører responderer på løgn og usannheter når moralske holdninger ikke suspenderes. Dette betyr at om en av mine venner lyver for meg, vil lureriet påvirke mine holdninger til vedkommende på en negativ måte. I dette ligger det implisitt moralsk fordømmelse. Smith er uenig med dem som hevder at moralsk protest må kommuniseres for at det skal ha innslag av fordømming (Smith, 2013, 46-47). Jeg deler hennes betraktning. Moralsk indignasjon

krever ikke at befolkningen må gå i demonstrasjonstog med moralsk fordømmende bannere.

DYDSETIKK OG KARAKTER

I den filosofiske diskursen om løgn spiller moralske betraktninger en viktig rolle. Det er imidlertid et betydelig fravær av moralteorier. Moral anvendes gjennomgående som et generelt begrep. Forklaringen er sannsynligvis at flere teorier aktiviseres. Det ville bli unødvendig kompliserende om hver teori ble holdt opp som målestokk på løgn og bedrag. Når jeg argumenterer for at dydsetikk og pliktetikk er de mest nærliggende å ta i bruk, kan det selvfølgelig invitere til innvendinger. Jeg henter imidlertid noe bistand fra Sissela Bok som argumenterer for at «Innenfor filosofien er utilitarisme den moralske posisjonen som er blitt ansett for i størst grad tolerere løgn, fordi det legges vekt på konsekvenser» (Bok, 1999, 46).

Som nevnt ovenfor legger jeg til grunn at det er konsensus om at løgn som regel er moralsk uakseptabelt. Konsekvensialistiske teorier kan gi plausible grunner til å lyve. I så fall handler det om at løgnen gir gode konsekvenser for et stort antall mennesker, men slik løgn gjenspeiles ikke i mine eksempler – med unntak av den hvite pandemiløgnen til Bent Høie. «Hybrid-etikk» er ikke et begrep innenfor filosofien, men kanskje er det en riktig benevnelse når noe virker sammen. Min hypotese er at dydsetikken og pliktetikken virker sammen i den forstand at de gir utfyllende forklaringer på løgnens moralske bakside. Om det er galt å lyve, som pliktetikken postulerer, følger det med nødvendighet at løgn også reduserer det personlige omdømmet som dydsetikken beskriver. Når jeg nå først beveger meg inn i dydsetikken er det med utgangspunkt i Aristoteles.

Dydsetikken fikk en renessanse på 1960-tallet som frem til denne perioden var moralsk dominert den av deontologisk pliktetikk og teleologisk nytteetikk (Nyeng, 2014, 187). Noe av grunnen er sannsynligvis forankret i at dydsetikken fokuserer mer på hva som kjennetegner et godt menneske, og er konsentrert til individet som står for handlingen - mer enn selve handlingen.⁴² Fraværet av regler betyr imidlertid ikke at dydsetikken ikke er virkningsfull i dagens samfunn.

Dydsetikken kommer særlig i spill om det handler om juks med pendlerboliger, påfølgende skattefritak og fusk med reiseregninger. Fordi dydsetikken representerer en persons *ethos*. Dette kan sidestilles med en persons karakter. Aristoteles beskriver selv tre type løgnere; de som lyver for å oppnå en fortjeneste, de som lyver for å bedre sitt omdømme og de som lyver for å lyve (Aristoteles, 2013, 116). Den siste gruppen løgnere kan betraktes som kleptomane som stjeler for å stjele. Den første gruppen Aristoteles beskriver involverer Hadia Tadjik, Eva Kristin Hansen, Kjell Ingolf Ropstad, Mazyar Keshvari og Hege Haukeland Liadal. Samtlige lyver for å oppnå en fortjeneste. Ingen av politikerne som fremsetter sekundærløgnere kan beskyldes for å lyve for å bedre sitt omdømme. Sekundærløgnene har nemlig ingen kraft i seg til å bedre deres omdømme. Det ligger sannsynligvis et håp om at de uærlige forklaringene i ettertid kan motvirke noe av omdømmetapet når de svarte løgnene avsløres. Espen Gamlund spør hvorfor ikke politikere i stedet legger seg flate (2021, 64). Gamlund forutsetter i dette at løgnaktige politikere kan oppnå tilgivelse ved å være ærlige. Jeg antar at erkjennelse gir tilgivelse, men jeg er ikke overbevist om at tilgivelsen gir et forlenget politisk liv. Frp-politikerne Terje Søviknes og Bård Hoksrud representerer unntakene mer enn regelen for politisk comeback etter å ha opptrådt klanderverdig.⁴³

42. Frode Nyeng henviser til at renessansen for dydsetikken tar utgangspunkt i en artikkel forfattet av Elisabeth Anscombe i 1958 – «Modern Moral Philosophy», hvor hun kritiserer en flere hundre år gammel tradisjon med å favorisere en lovmessig Pforståelse av etikk og moral (Nyeng, 2014, 187)

43. Terje Søviknes ble anklaget for seksuell omgang med en ung jente i FpU og Bård Hoksrud ble avslørt av TV2 da han gjestet et bordell.

Begge har over år klart å re-etablere den politiske karakteren. Det er nettopp – ved siden av gode handlinger - omdømme som settes i bevegelse i Aristoteles etikk. Aristoteles argumenterer for en etisk retning som kan sidestilles med prøving og feiling (Aristoteles, 2013, 45-46). Han beskriver i denne sekvensen at dydene ikke er naturgitt, men at dyden er et sett av egenskaper som kan tilvennes. Jeg oppfatter at tilvenningen skjer gjennom erfaring. Aristoteles argumenterer for at dyder forutsetter kunnskap og trekker sammenligninger til sitarspilleren som må kunne spille sitar og byggmesteren som må kunne bygge (2013, 46). I utgangspunktet fremstår etikken til Aristoteles som romslig i den forstand at læringsprosessen involverer hele livsløpet. Det må føyes til at Aristoteles er talsmann for den gyldne middelvei. Han argumenterer for at karakterdyd er en middelvei «...mellom to laster, den ene ved å utgjøre en overdrivelse, den andre en mangel, og at dette er fordi den er rettet mot en mellomting så vel i følelser som i handlinger» (2013, 61). Jeg oppfatter at Aristoteles erkjenner at det å treffe denne middelveien er krevende når han skriver «...for det er ingen lett oppgave i hvert enkelt tilfelle å treffe mellomtingen, liksom det for eksempel ikke tilkommer hvermann, men bare den kyndige, å finne sirkelens midtpunkt». Den gyldne middelveien er derfor sentral i det etiske rammeverket til Aristoteles. Når jeg beskriver svarte løgner i innledningen av denne oppgaven, kan ingen av kandidatene sies å finne sirkelens midtpunkt. Det ligger en klar (og klanderverdig) overdrivelse i handlingene. Samtidig kan jeg innvende at om det økonomiske utbyttet av de svarte løgnene hadde vært mer beskjedent, er dette likevel ikke handlinger som oppnår beskyttelse i dydsetikken. Det er handlingene som ikke treffer sirkelens midtpunkt.

Aristoteles argumenterer for at det som rammer inn dydene er naturgitt ved at de tre komponentene følelser, evner og holdninger er noe som tilskrives sjelen (2013, 52). Han bruker regelmessig begrepet *holdninger*. Han kanaliserte holdninger som selve kjernen i dyden (56). Det er enkelt å gi tilslutning til egenskapene han etablerer for en

etisk livsførsel, og denne etiske retningen kan ikke tolkes som at den tillater prøving og feiling i sakene jeg beskriver. Aristoteles bemerker nemlig at vi som individer foretar valg; «...derfor er dyd noe som er opptil oss, og last likeså (56). Valgene er dermed med å definere karakterholdning og ansvar. Det etiske prosjektet til Aristoteles er ikke først og fremst å rette søkelyset på løgnere.

Når Aristoteles bruker livsløpet som læring kan det kanskje tolkes bredt og gi argumenter til fordel Hadia Tadjik da hun blir ansatt som ung og til dels uerfaren politisk rådgiver. Aristoteles argumenterer selv for at unge ikke er egnet for statsmannskunst fordi de unge mangler erfaring (Aristoteles, 2013, 19). Jeg tolker statsmannskunst som politisk virke på et høyere nivå. Tadjik er 26 år gammel når hun blir tildelt rollen som politisk rådgiver. Når regjeringen ansetter henne i en så sentral posisjon innebærer denne beslutningen at hun blir betraktet som moden nok til å forstå forskjellen på riktig og galt. Derfor vil jeg argumentere for at det er krevende å unnskyldte handlingen med fiktiv leiekontrakt med henvisning til hennes eventuelle manglende livserfaring. Om Tadjik i 2006 er egnet til et tungt politisk verv på regjeringsnivå, følger det med nødvendighet at hun tilskrives tillit som bare de færreste får i ung alder. Jeg mener vi må kunne legge til grunn at Tadjik forsto, eller burde forstå, at rollen som rådgiver i regjeringen forutsetter en karakter som holder et særdeles høyt nivå – moralsk, og at hun forstår om en leiekontrakt er reell eller fiktiv. Hun er, tross sine 26 år, en moden kandidat for rollen. Derfor vil jeg påstå at Aristoteles ikke hadde unnskyldt hennes handlinger på grunn av alder. Befolkningen som jeg ved flere anledninger trekker inn kan for eksempel innvende at P er moralsk galt, uten at P i et filosofisk perspektiv trenger å være galt. I dette tilfellet er det imidlertid god grunn til å anta at det er et sammenfall mellom hvilken dom som bør felles over politikernes løgner, og hvilken dom befolkningen feller. Aristoteles definerer dyd som karakterholdning og beslutninger gjenspeiler denne holdningen (2013, 52). Begreper som karakter,

ansvarlighet og tillit blir i Tadjiks tilfelle det som trer inn ved den moralske vurderingen. Hennes svarte løgn er basert på en beslutning. Det samme kan sies om Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal. Hos Aristoteles får merkelappen griskhet og grådighet karakteristikkene karaktersvakhet (Rabbås, 2013, 317). Det som blant annet kjennetegner den karaktersvake er at hun er maktesløs overfor fristelser i motsetning til den karaktersterke som ikke opplever indre spenning i møte med potensielle fristelser og goder (319). Dette kan forklares ved at en dydig person kan kjenne på indre spenning, og kanskje til og med oppleve at det er vanskelig å motstå fristelser, men klarer det likevel.

Rabbås understreker dessuten at Aristoteles' etikk ikke aksepterer noen form for egoisme, og særlig ikke innenfor et politisk virkeområde (327). Mine eksempler skjer gjennom politisk virke. Øyvind Rabbås viser til Aristoteles' eksempel om legen som får inn en pasient han misliker, men at legen likevel behandler pasienten fordi legegjerningen forplikter (332). Dette er naturligvis overførbart til Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal, fordi Aristoteles i sitt eksempel kopler, etter mitt syn, inn karakter til forpliktelsen hos legen. I den grad mine politiske kandidater misliker ærlighet, har de likevel en forpliktelse om å opptre ærlig. David Hume går for øvrig lenger enn Aristoteles når det gjelder personlig omdømme. Hume argumenterer for at betydningen av et godt, personlig omdømme trumfer dyder, rikdom og skjønnhet (Hume, 2009, 265). Jeg støtter denne begrunnelsen fordi omdømmet, eller karakter, forteller noe om det enkelte individ. Hume argumenterer videre for at mennesker med et godt omdømme er tiltrekkende på andre. Det er sannsynligvis med inspirasjon fra Aristoteles at Bernard Williams setter opp søylene oppriktighet og nøyaktighet og viser til at dette er egenskaper som synliggjøres i viljen hos en aktør (2002, 45). Han beskriver begrepene som dyder og dermed gjør han begrepene også til et spørsmål som hovedsakelig kretser mellom dydsetikk og pliktetikk.

Med utgangspunkt i dydsetikken til Aristoteles er det naturlig å konkludere med at mine politiske kandidater bærer på en karakterbrist eller karaktersvakhet gjennom sine løgner. Det er viktig å presisere at de økonomiske fristelsene som realiseres hos Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal er alle et resultat av aktive handlinger.⁴⁴ I aktive handlinger ligger det intensjonalitet, altså et motiv som gir økonomisk berikelse. De har gjort aktive valg om å lyve, snarere enn at dette er noe som har skjedd med dem eller inntruffet uten at de har ønsket det.

Rosalind Hursthouse påpeker at dydsetikken til Aristoteles fortsatt er relevant og et naturlig utgangspunkt i etiske diskusjoner. Samtidig poengterer Hursthouse at dydsetikken i mer moderne tider sliter med å gi besvarelser på flere etiske dilemmaer (Hursthouse, 2020, 69). Hursthouse har til dels sterke innvendinger mot dydsetikken og argumenterer eksempelvis med at erfaringer er for vagt (68). Hun spør om når vi som moralske aktører har tilstrekkelig erfaring. Ungdommer vil dermed bruke lang tid, kanskje hele livet, på å bli dydsetikere, bemerker hun. Hursthouse nevner i denne passasjen at tenåringer som tror de tar en hvit løgn, gjerne lander på en mer alvorlig grå løgn. Hun påpeker at dydsetikken har som utgangspunkt at man ikke skal lyve, og problematiserer i forlengelsen av dette hva som er å betrakte som løgn (70). Her ringer Hursthouse inn utfordringer jeg selv står ovenfor fordi løgn er krevende. Problemet oppstår når en ærlig person velger å si hele sannheten, eller den ærlige personen velger å gjengi deler av sannheten, ifølge Hursthouse (71). I utgangspunktet betrakter jeg mine politiske kandidater som ærlige personer som verken kommuniserer sannheten eller deler av sannheten. Hursthouse henter i denne sammenheng frem et sentralt poeng; at dydsetikken ikke gir retninger for moralske handlinger som for eksempel pliktetikken og ulike varianter av konsekvensialisme eller utilitarisme.

44. Når flere av mine kandidater unngår å opplyse eller presisere overfor arbeidsgiver, vil jeg argumentere for at passiviteten er en aktiv handling.

Hursthouses tolkning av den opprinnelige dydsetikken er at teorien er for mye sentrert på handlinger fremfor å rette seg mot individets indre univers og motivene bak handlinger (Slote, 2000, 328-329). Samtidig kan jeg argumentere for at det er lite som har endret seg omkring synet på løgn og uærlighet i løpet av snart 2500 år, og den eldre dydsetikkens rammeverk er fremdeles en naturlig referanseramme. Dette begrunner jeg med at løgn og bedrag alltid har dannet utgangspunkt for moralsk fordømmelse. Et interessant spørsmål er naturligvis hvordan såkalt *bald-faced lie* skal behandles gjennom dydsetikken. Jennifer Lackey (2013) påpeker som nevnt at løgn og bedrag og moral henger sammen, og at en skilsmisse mellom løgn og bedrag således er en ulykkelig skilsmisse. Dette betyr at Lackey argumenterer for at uærlighet og bedrag rammes av dydsetikken, mens filosofer som Sorensen (2007), Stokke (2013, 2019), Meibauer (2005, 2007, 2019), Fallis (2018) og Carson (2006, 2012) kan tas til inntekt for et syn hvor benektelser, usannheter og uærlighet ikke påvirker det moralske utgangspunktet og dermed heller ikke karakteren til den som kommuniserer bedrag uten intensjonalitet. Den såkalte *bald-faced-løgnen* er, ifølge denne filosofiske retningen, ikke i strid med moralen fordi disse løgnene er moralsk nøytrale. Jeg deler ikke dette synet. Jeg er enig i at *bald-faced-løgn* ikke er løgn fordi den ikke har til hensikt å etablere en annen oppfatning hos mottakeren.

Jeg vil likevel hevde at Aristoteles med all sannsynlighet hadde argumentert for at personer som tar i bruk uærlighet og usannheter er etisk problematisk, og at omdømmekorreksjonen dermed blir enda sterkere hos personer med politiske verv. Jeg er enig med Sorensen, Fallis, Stokke, Meibauer og Carson i at løgn må inneholde noe mer enn uærlighet og usannhet. I dette ligger det en strategi om å få mottakeren til å endre både sinn og perspektiv. Uærlighet og usannhet kan dessuten kommuniseres fordi den som kommuniserer ikke vet bedre. Benektelser som vist til ovenfor under fanen rødt løgn eller *bald-faced-lie* er uærlige, men ikke løgn. Sekundærløgnene til

Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal er benektelser og kan oppleves som sterkt provoserende og irriterende, men likevel ikke benektelser som kommer i brudd med moralen, ifølge Sorensen, Fallis, Stokke, Meibauer og Carson. Jeg vil argumentere for at moralsk fristilling som ligger i den moralske nøytraliteten er feilaktig selv om det ikke er løgn. Verken Tadjik, Hansen, Ropstad eller Haukeland Liadal tror for eksempel ikke at jeg, eller andre, har tillit til det de kommuniserer i etterkant. Tillitsbristen isolert er i stand til å gi korreksjoner med henvisning til dydsetikken, og dette poenget tas ikke opp i det alternative synet i den filosofiske diskursen annet enn at uærlighet kan være irriterende.

Den røde løggen fremstår som et forsøk på å unndra sannferdighet og unndra seg tap av omdømme, og det er dette jeg vil argumentere for at har betydelig moralske implikasjoner. Dermed ender jeg opp i en moralsk posisjon tilsvarende Jennifer Lackey og Sissela Bok, bortsett fra at jeg argumenterer for at det som uttrykkes i etterkant ikke er løgn. Mitt poeng er at uærlighet og usannhet ikke nødvendigvis skal behandles moralsk mildere enn løgn når den som kommuniserer uærlighet og usannhet faktisk forstår at det er uærlig og usant. Det kan argumenteres for at Aristoteles ikke klart skiller løgn, uærlighet og usannhet på samme måte som det alternative synet. Det er likevel ikke en svakhet ved dydsetikken, nettopp fordi den ikke gir en moralsk nødutgang selv om det handler om ikke-intensjonelt bedrag som drøftet ovenfor.

Det kan likevel argumenteres for at dydsetikken fremstår som både sterk og svak. På den ene siden sterk fordi den fokuserer på holdninger og karakteren til individene. Den fanger opp det intuitive ved at det hefter noen mangler ved den personen som lyver, som går utover den moralske dommen vi feller over selve handlingen. På den annen side er dydsetikken svak fordi den gir liten grad av konkrete føringer annet enn at den forteller en historie om hva som kjennetegner et dydig og moralsk velfungerende

menneske. Sissela Bok argumenterer for øvrig for at Aristoteles er for streng når han påstår at all løgn er «slem og skyldig» (Bok, 1999, 22-23). Thomas L. Carson påpeker at Aristoteles i sin diskusjon om løgn er mer opptatt av at folk skal være ærlige overfor seg selv enn uærlighet hos andre (Carson, 2012, 257). Det er med andre ord individets sannferdighet som vektlegges hos Aristoteles, ifølge Carson. Han bemerker videre at filosofer har viet ærlighet og dyd lite oppmerksomhet i nyere tid (258). Carson argumenterer for at en dyd om ikke å lyve eller formidle bedrag, forutsetter at aktøren er utstyrt med egenskapene som forhindrer slik adferd (264). Carson problematiserer imidlertid denne dyden avhengig av situasjon, involverte og konsekvensen av å være ærlig. Jeg oppfatter at Carson egentlig formidler at det er krevende å leve opp til dydsetikkens idealer om hva slags menneske man bør tilstrebe å være fordi det oppstår situasjoner i livet hvor uærlighet kan være å foretrekke fremfor ærlighet. I slike situasjoner åpnes det en luke til både rasjonell og etisk egoisme og også til gode konsekvenser gjennom tilsynelatende utilitaristiske handlinger. Jeg er for øvrig enig med Carson i at det er et fravær av dydsetikk i debatten om løgn, spesielt siden dydsetikken er en allmenn målestokk for å vurdere karakteren til andre mennesker. Rosalind Hursthouse kritiserer på sin side dydsetikken for at den vektlegger i for stor grad klokskap, og påpeker at innen etikk i praksis er klokskap ikke tilstrekkelig (Hursthouse, 2021, 71). På tross av dette vil jeg hevde at dydsetikken står sterkt når andre menneskers moralske valg og handlinger tas under evaluering fordi valgene involverer karakter. Jeg innleder denne delen blant annet med å argumentere for hybrid-etikk, og i denne hybriden er pliktetikken en sentral komponent.

PLIKTETIKK

Jeg innleder denne delen med Immanuel Kant og universaliseringsformuleringen av Det kategoriske imperativ: «Handle bare etter den maksime gjennom hvilken du samtidig kan ville at den skal bli en allmenn lov» (Kant, 1993, 40). Hva innebærer så denne universaliseringsformuleringen i imperativet når det anvendes på løgn? Først og fremst at løgn er galt. Og om jeg lyver, anerkjenner jeg samtidig at alle andre mennesker kan lyve. At løgn er galt ut fra en pliktetisk vurdering, er noe vi er godt opplært til å forstå. Den moralske opplæringen foreldre gir sine barn er i stor grad pliktetisk fundert, ved at barn lærer en rekke forbud og påbud. Blant disse er påbudet om å fortelle sannheten eller være ærlige, og blant forbudene finner vi at det er galt å lyve. Barns moralske oppdragelse er i mindre grad dydsetisk fundert enn den er pliktetisk. Dermed kan jeg spørre om det moralske i løgnene jeg beskriver tar utgangspunkt i dydsetikken eller pliktetikken? Pliktetikken og dydsetikken er ikke konkurrenter, men utfyller hverandre i den forstand at begge er sentrale for bedømmelsen av andres handlinger. Derfor er begge teoriene relevante og må sees i sammenheng. Teoriene virker sammen. Likevel er det forskjeller. Kant er definert som en Absolutist. Dette innebærer at han er på linje med Sissela Bok, Augustin og Jennifer Lackey. I dette ligger at Kant ikke anerkjenner at de røde løgnene som jeg beskriver skal fritas som løgn, og Kant ville hevde at det alltid er galt å lyve. Når Hadia Tadjik bruker sekundærløgnen anerkjenner hun – med universaliseringsformuleringen – at alle andre kan respondere på samme måte. Konsekvensen er at sekundærløgnen blir en allmenngyldig lov, og denne allmenngyldige loven ville skape uorden og mistillit. Universaliseringsformuleringen innebærer nettopp det at dine egne handlinger, eller maksimene for disse, universaliseres som en lov. Implisitt i universaliseringsformuleringen ligger det at ingen skal begunstige seg selv på andres bekostning. Et vesentlig poeng hos Kant er at tilbøyeligheter begrenser

fornuften (1993, 23-24). Han bruker et mye brukt eksempel om å låne penger (44). Om jeg låner penger av en venn, og forsikrer at jeg vil betale pengene tilbake uten intensjon om å betale tilbake pengene, anerkjenner jeg samtidig at alle andre kan låne penger, forsikre at pengene skal betales tilbake, uten intensjon eller vilje til å betale tilbake pengene. Kants universalisering synliggjør hvordan verden vil bryte sammen om vi baserer oss på løfter som ikke kan holdes. Samtidig kan det bemerkes at det er nettopp etablerte normer barna lærer i grunnskolen, og disse normene har betydelige innslag av pliktetikkk.

Kant argumenterer dessuten ikke for en erfaringsbasert etikk. Han argumenterer i stedet for en fornuftsbasert etikk som realiseres forut for erfaringene.

Kants poeng er at Hadia Tadjik ikke trenger å granske eller basere seg på erfaring om hvorvidt leieavtalen hun leverer til regjeringen er falsk. Eva Kristin Hansen trenger ikke å bruke målebånd eller skritte opp avstanden mellom Ski og Oslo fordi hun vet eller burde vite at avstanden er kortere enn 40 kilometer. Kjell Ingolf Ropstad trenger heller ikke undersøke om han bor hjemme hos sine foreldre på Sørlandet all den tid han vet at han bor med ektefellen og sine barn i Oslo. Tilsvarende er det for Mezyar Keshvari og Hege Haukeland Liadal. Ingen av dem trenger å undersøke om de har vært på reiser som ikke har funnet sted.

Poengene til Kant viser faktisk hvor lite rasjonaliteten får innvirkning i eksemplene ovenfor, og hvordan begjæret etter økonomisk gevinst lar drivfjærene lede politikerne til goder de ikke har krav på. Samtlige handler, ifølge Kant, i strid med fornuften. Slik jeg forstår Kant forbyr fornuften et rasjonelt menneske å utføre løgnaktige handlinger. Konsekvensen er at Tadjik, Hansen, Ropstad, Keshvari og Haukeland Liadal tvinges til å anerkjenne at også andre kan operere på samme måte, om jeg legger til grunn Det kategoriske imperativ.

Pliktetikken til Kant er rigid i den forstand at den argumenterer for fullkomne plikter. Han understreker at når en handling er utført av plikt, oppnår handlingen moralsk verdi (1993, 22). Om en handling gir gode konsekvenser, trenger likevel ikke handlingen å være av høy moralsk verdi, ifølge Kant. En av disse absolutte pliktene er at det er galt å lyve. Dette er i samsvar med den generelle normen om at løgn er galt, og derfor relevant i det moralske opprøret jeg nevner ovenfor.

Pliktetikken til Kant er ikke uten friksjon. Hva med eksempelet med morderen på døren? Jeg har allerede vist til Allan Wood som tilbakeviser at Kant hadde opptrådt sannferdig i en slik situasjon (Wood, 2011, 104). Uansett hvor grundig jeg forsøker å finne en kantiansk utgang som anerkjenner løgn, blir jeg stående med at løgn er moralsk galt. Selv løgn som kan bringe mest mulig lyst og lykke til et stort antall mennesker, vil kollapse i den kantianske moralloven. Lars Svendsen påpeker at Kant ikke bare er opptatt av at det bare skal utøves ærlighet overfor andre individer, men at det enkelte individ må være ærlig overfor seg selv (Svendsen, 2020, 85). Poenget til Svendsen, og Kant, er at mennesket er det eneste vesenet som har mulighet for selvinnsikt. Svendsen påpeker forøvrig at også Kant skiller mellom løgn og bedrag. I dette ligger det at Kant opplever løgn som alvorligere enn bedrag (Svendsen, 2020, 22). Svendsen definerer Kant som en Absolutist, og denne posisjonen innebærer som nevnt tidligere at det er sammenheng mellom løgn og moral.

Thomas L. Carson tillater seg en omskrivning av Det Kategoriske Imperativ, og tilførselen handler om å gjøre rasjonelle valg som kan gjøres universelle: «Handle bare på maksimer som du kan vil at hvert rasjonelt vesen i universet følger, dvs. handle bare på maksimer som det er mulig for deg at ethvert rasjonelt vesen følger» (2018, 473). Jeg oppfatter at kritikken til Carson begrunnes i en erkjennelse av at alle vesener ikke nødvendigvis er rasjonelle. Hvor går grensen for at et vesen kan kategoriseres som et

rasjonelt vesen? Jeg deler betraktningen til Carson om at imperativet må forutsette at valg er basert på fornuft. Samtidig kan det argumenteres at det er fornuften Kant er opptatt av i imperativet. I denne sammenheng advarer Carson mot å tolke imperativet for bokstavelig. Carson beskriver en moralsk posisjon i *softening absolutism* (2018, 475-476). Implisitt i denne posisjonen ligger det at Absolutisme er lite attraktivt når løgn for eksempel er avgjørende for å spare en annens liv.

Kants plikketikk regnes som en monistisk og absolutistisk teori. Den er monistisk fordi den opererer med ett moralsk prinsipp, Det kategoriske imperativ. Og den er absolutistisk fordi Kant postulerer at moralske prinsipper aldri kan brytes. Det finnes imidlertid andre versjoner av plikketikken enn den kantianske. En av disse springer ut av William David Ross, som bygger en pluralistisk teori innenfor plikketikken.

William David Ross forsøker å løsne noe på det kantianske pliktgrepet gjennom å lansere begrepet *pro tanto* (Naughton og Rawling, 2020, 46). *Pro tanto* betyr «så langt det går». Dette innebærer at Ross åpner for alternativer gjennom sju prinsipper.⁴⁵ Ross erkjenner at det er krevende for individer å handle ut fra absolutte plikter (Gamlund, Svendsen, Säätelä, 2016). Et vesentlig poeng for Ross er at vi mennesker støter på etiske dilemmaer. Dermed kan det være moralsk riktig å bryte en plikt dersom andre etiske hensyn har større innflytelse (2016, 127). Spørsmålet er selvfølgelig om jeg – når jeg anvender et av Ross sine prinsipper – er i stand til å vurdere hva som er mest tungtveiende i den situasjonen jeg står i? Ross rangerer ikke de moralske pliktene og overlater dermed denne rangeringen til den moralske aktøren. Jeg betrakter Ross sine innspill som en teori hvor jeg som moralsk aktør selv vurderer den viktigste plikten – alt tatt i betraktning – og handlingen blir dermed den riktige plikten. Jeg nevner Ross for å synliggjøre at plikketikken kan praktiseres mer dynamisk enn det Kant legger

45. Disse prinsippene er Pålitelighet, Erstatning, Takknemlighet, Rettferdighet, Velledighet, Selvutvikling, Ikke fører til skade.

opp til. Dette begrunner jeg med at forståelsen av moralske prinsipper - som *pro tanto* - gir aktøren mulighet til å avvike fra et moralsk (monistisk) prinsipp når det er plausible grunner til å avstå fra et prinsipp, og i stedet velge et annet prinsipp. Ross sine innvendinger vil uansett ikke avhjelpe de politiske løgnene jeg beskriver fordi ingen av politikerne står i et etisk dilemma hvor det er reell konflikt mellom tilnærmet likevektige moralske hensyn. Jeg vil dessuten argumentere for at folk flest har forutsetninger for å forstå hva en *Pro tanto*-plikt er, selv om selve begrepet er ukjent for allmennheten. Eksempelet med morderen på døren danner utgangspunkt for *Pro tanto* (og harmonerer med det Carson beskriver om *Softening Absolutism* ovenfor). Om jeg er den som gjemmer en person i kjelleren, og like etter står en potensiell morder på døren, løser *Pro tanto* på en elegant måte opp i den moralske floken om at det alltid er galt å lyve.

Jeg får med *Pro tanto* aksept til å fortelle den potensielle morderen på døren at jeg ikke skjuler noen i kjelleren. Jeg kan tillate meg å lyve for den potensielle morderen fordi det er et annet og viktigere prinsipp som er mer tungtveiende, nemlig å gi beskyttelse til uskyldige mennesker. Dette er i seg selv et prinsipp som er dypt forankret i moralske aktører. *Pro tanto* gjør i dette tilfellet det moralsk riktig å lyve, og denne tilførselen i plikketikken bidrar til at plikketikeren får det noe mer romslig moralsk, uten at handlingen blir umoralsk.

Lars Svendsen kommenterer ikke spesifikt *Pro tanto*, men formulerer likevel på en elegant måte hvordan en nødvendig løgn kan være riktig å anvende ved å påpeke at «Løgneren er noe vi griper til for å løse et problem sannheten ville ha skapt for oss» (Svendsen, 2020, 46). Dette kan selvfølgelig problematiseres, noe Svendsen også gjør, men innenfor rammene Ross legger må løgn i mange tilfeller ansees som det minste av to onder, og derfor blir han en forsvarer av at det noen ganger er akseptabelt

å lyve. Svendsen understreker imidlertid at Kant skiller mellom usanne høflighetsfraser og røverhistorier og løgn. Ifølge Svendsen er det å bryte en forpliktelse å definere som løgn hos Kant (Svendsen, 2020, 54-55). Derfor kan det argumenteres for at det ikke eksisterer en forpliktelse om å fortelle sannheten når det står en potensiell morder med øks i hånden på døren. I den grad Thomas L. Carson er skeptisk til Kants imperativ, er han tilhenger av den rossianske vinklingen. Carson påpeker imidlertid at Ross utsteder plikter som at moralske aktører har en plikt til ikke å lyve og til å holde løfter. Carson utfyller følgende om løgn med utgangspunkt i Ross: «Det er en negativ plikt til å avstå fra å lyve, men ingen positiv plikt til å svare på spørsmål eller avsløre informasjon (2018, 478-479). I samme sekvens påpeker Ross, ifølge Carson, at det eksisterer en plikt å fordele lykke etter fortjeneste og moralsk godhet, at det er en sterkere plikt å tjene moralsk gode mennesker fremfor moralsk dårlige mennesker. Dette i seg selv er et argument for at vi, som befolkning, ikke har en plikt til å tjene politikere som svikter tilliten til sin egen befolkning. Det blir videre påpekt at det er en plikt å gjøre ting som er til gode for andre mennesker, og også en plikt til å forbedre sin egen moralske karakter. Carson gjør et forsøk på å holde pliktetikken relevant med sine kommentarer og gjengivelser, og jeg synes at han argumenterer overbevisende. Carson gjør, i likhet med Ross, pliktetikken mer tøyelig. Det er ikke avgjørende at de filosofiske moralteoriene er i overenstemmelse med folk flest. De etiske teoriene har forklaringsverdi uavhengig av folkets moralske dommer. På tross av dette vil jeg påstå at dydsetikken og pliktetikken er med å gi næring til det moralske kompasset i et samfunn, som et tilskudd til lover og etablerte normer.

Jeg har nå vært innom dydsetikk med utgangspunkt i Aristoteles, og pliktetikk. Min hensikt har ikke vært å brette ut alle komponenter i disse to omfattende moralteoriene, men først og fremst å synliggjøre hvordan disse teoriene forholder seg til løgn og bedrag og hvorfor de korresponderer med plikt og personlig karakter knyttet til løgnene

jeg beskriver. Tillit henger videre sammen med moral. Om jeg stoler på en person, har jeg også tillit til denne personen. Dersom jeg opplever tillitsbrudd påvirker det moralen jeg måler både meg selv og andre på, og den moralske korreksjonen gir seg utslag i mindre eller manglende tillit. Den moralske indignasjonen jeg beskriver har gjort seg gjeldende med bakgrunn i sakene om pendlerboliger, og det foreligger empiriske resultater på hvordan den moralske korreksjonen gir utslag i befolkningen.

POLITISK TILLIT I BEFOLKNINGEN

I forbindelse med denne oppgaven ble det iverksatt en undersøkelse for å måle hvorvidt uærlige politikere fører til moralsk opprør (Eidset og Schrøder, 2021). Denne undersøkelsen avdekker at befolkningen straffer politikerne som gruppe etter avsløringene om mulig juks med pendlerboliger. Med henvisning til Gamlund vil jeg argumentere for at befolkningen i dette tilfellet har gyldighet til å opptre som moralister fordi befolkningen innfrir kategoriene som beskrives (Gamlund, 2021, 64).

Spørsmålet som er stilt til et representativt utvalg av befolkningen handler i all enkelthet om sakene omkring pendlerboliger har styrket tilliten til stortingspolitikere, svekket tilliten eller om tilliten er uendret. Først noe basisinformasjon om undersøkelsen:

Prosjektinformasjon – politisk tillit

Formål: Kartlegge befolkningens endrede tillit til stortingspolitikere etter avsløringene om pendlerboliger høsten 2021

Dato for gjennomføring: 1. - 6. desember 2021

Datainnsamlingsmetode: Webpanel

Antall intervjuer: 1272

Utvalg: Det er trukket et representativt utvalg av befolkningen over 18 år i fra Responspanelet.

Vekting: Resultatene er vektet i forhold til kjønns- og alderssammensetningen i befolkningen, geografi og stemmegivning ved stortingsvalget i 2021

Feilmargin: Resultatene må tolkes innenfor feilmarginer på +/- 2 – 3,4 prosentpoeng for hovedfrekvensene. Feilmarginene for undergrupper er større.

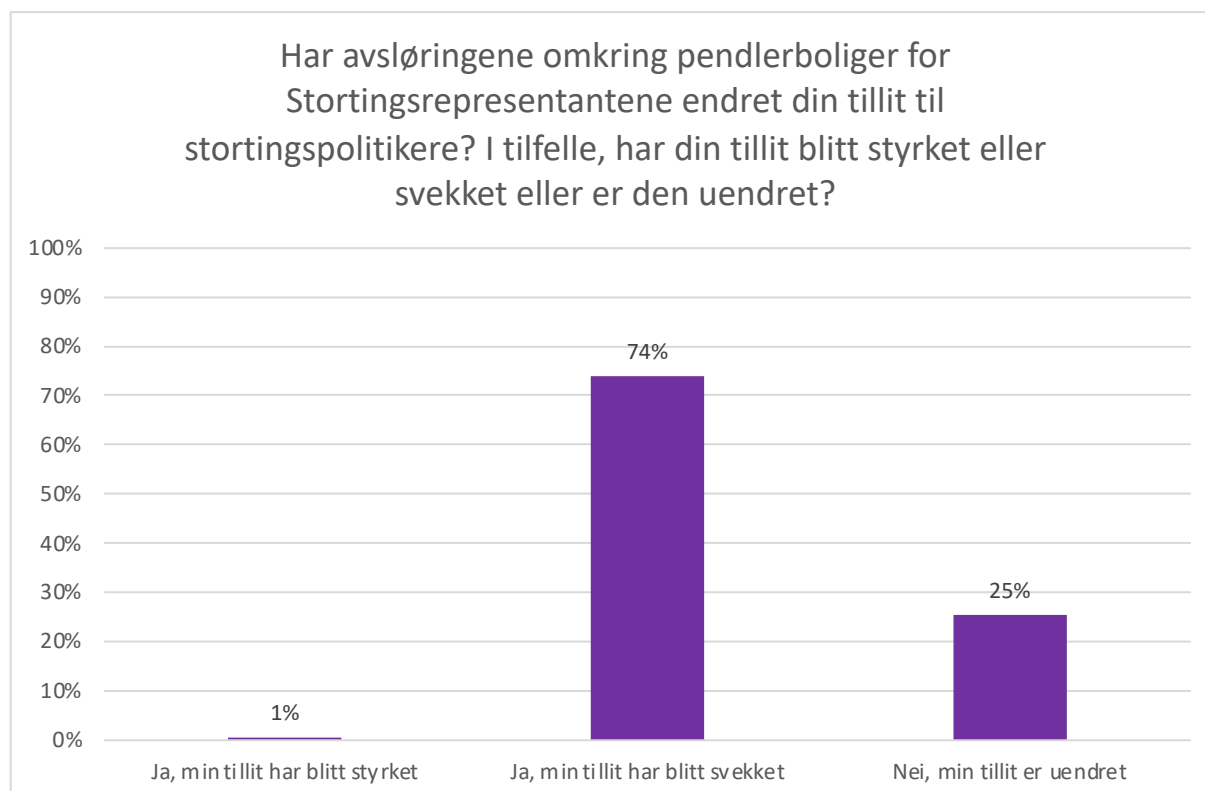
Oppdragsgiver: Haakon Ben Schrøder, Masterkandidat, UiB

Respons Konsulent: Idar Eidset, seniorrådgiver Respons Analyse

I undersøkelsen spør vi et representativt utvalg av befolkningen, 18 år eller eldre, om avsløringene rundt pendlerboliger har endret deres tillit til stortingspolitikere.

Følgende spørsmål ble stilt:

Har avsløringene omkring pendlerboliger for Stortingsrepresentantene endret din tillit til stortingspolitikere? I tilfelle, har din tillit blitt styrket eller svekket eller er tilliten uendret?

Responser viser at et klart flertall av befolkningen har fått svekket sin tillit til stortingspolitikere etter avsløringene rundt pendlerboliger. Om lag 3/4 - eller 74 prosent av velgerne - oppgir at deres tillit er svekket som følge av disse sakene. Hos 25 prosent av velgerne har ikke tilliten endret seg. Ifølge undersøkelsen har 1 prosent av velgerne fått styrket sin tillit.

Generelt er det bare mindre forskjeller når vi bryter tallene ned på bakgrunnsvariablene. Jeg ser imidlertid en viss tendens til at andelen som har fått svekket sin tillit øker med alder. Blant de yngste (18-24 år) er det 54 prosent som svarer at de har fått svekket tillit til de folkevalgte.

Denne andelen øker imidlertid til 72 prosent blant aldersgruppene mellom 25-54 år, og videre til 78 prosent i aldersgruppen 55-64 år. For velgere over 65 år svarer 84 prosent at tilliten er svekket. Således kan det virke som om avviket i tillit øker med alderen. Dette har sannsynligvis sammenheng med at eldre har prosessert mer informasjon som utløser politisk mistro enn hos de yngre velgerne.

Ser jeg resultatene i forhold til hva velgerne stemte ved Stortingsvalget i 2021, er andelen med svekket tillit på mellom 70 og 80 prosent for de fleste partiers velgere. Unntakene er Arbeiderpartiets velgere hvor andelen er 65 prosent. For KrFs velgere er det 50 prosent, og Frps velgere med 87 prosent.

Undersøkelsen avdekker i sin helhet et svalestup av tillit. Det må presiseres at undersøkelsen gir et øyeblikksbilde på tillit. Samtidig er det en kraftig indikator på at tilliten på kort sikt påvirkes i betydelig grad. Jeg vil argumentere for at befolkningen straffer stortingspolitikere som gruppe på grunn av avsløringene rundt pendlerboliger. At 25 prosent oppgir at den politiske tilliten er uendret kan naturligvis ha sammenheng med at disse respondentene trolig adresserer ansvaret hos den enkelte politiker og ikke hos politikerne som gruppe. At 1 prosent oppgir at tilliten har økt er vanskelig å

forklare. Dette kan ha sammenheng med at politikerne blir vurdert enkeltvis og ikke gruppevis, eller at feilmarginen (1-3 prosent) slår inn ved at det er få respondenter i denne gruppen. Dette kan kanskje også forklares med at noen har sine politiske favoritter og lojalt fastholder sin politiske overbevisning. Dette i seg selv er et argument for at lojalitet og etikk står i et motsetningsforhold. Undersøkelsen fastslår at det store flertallet av velgere responderer med at det er løgnaktige handlinger i forbindelse med sakene om pendlerboliger. Undersøkelsen har ikke med de nevnte distinksjoner på svart løgn og rød løgn. Jeg vil hevde at tillitsbristen har sammenheng med at velgerne opplever totaliteten av handlinger som både løgnaktige og bedragerske. Når denne tillitssvikten holdes opp mot den moralske protesten som beskrives hos Angela Smith, er det nettopp disse mekanismene som gjør seg gjeldende i befolkningen. Et annet aspekt med undersøkelsen er ikke bare at den avdekker et moralsk opprør. Den avdekker i tillegg at dydsetikk og pliktetikk sannsynligvis er etiske plattformer innenfor moral når befolkningen blir bedt om å besvare spørsmålet. Undersøkelsen viser at befolkningen ikke aksepterer løgn og bedrag som er i konflikt med allmenne normer og regler, og implisitt i dette ligger etikk. Jeg vil i tillegg påstå at løgn og bedrag og moral og tillit er motsetninger som ikke lar seg forene i den konteksten jeg anvender. Jeg skal nå avrunde og oppsummere i det følgende.

V) FEMTE DEL

Hovedfokus i denne oppgaven har vært konsentrert om løgn og bedrag, og et ønske om å bidra til økt forståelse av hva løgn er og hvordan løgn virker, med fokus på den politiske arenaen. Spørsmålene jeg har undersøkt er: Hva slags løgn har politikerne i mine eksempler begått? Har de gjort noe galt ved å lyve om det de har gjort? Hva er det som eventuelt begrunner at de har gjort noe galt? Jeg har presentert tre saker knyttet til pendlerboliger (og skattefritak) og to saker som relaterer seg til juks med reiseregninger. Jeg gjorde en distinksjon mellom primærløgner (svarte løgner) og sekundærløgner (røde løgner). Sistnevnte blir av standardsynet kategorisert som en løgn med intensjonalitet – at det ligger en hensikt i å lure mottakeren. Det alternative synet prosederer på at sekundærløgnene ikke er løgn, men usannheter som ikke har en ambisjon om å lure mottakeren. Denne sekundærløgneren blir av det alternative synet beskrevet som rød løgn eller *bald-faced-lie*. Jeg innledet med å presentere fire definisjoner av løgn som representerer standardsynet. Jeg har vært innom profesjonsetikken til Stortinget, og jeg har nokså klart tilkjennegitt at jeg mener at ikke bare de svarte løgnene, men også de røde løgnene, er i konflikt med Stortingets etiske rammeverk, og dette er i tråd med standardsynet og i utakt med det alternative synet på løgn. Jeg minner om Jennifer Lackey som argumenterer for at en skilsmisse mellom løgn og bedrag er en ulykkelig skilsmisse (2013).

Jeg har videre beskrevet hvorfor standardsynet argumenterer for at *bald-faced lie* er å betrakte som løgn. Dette avvises i det alternative synet som argumenterer for at *bald-faced lie* er bedrag, uærlighet og usannhet, men ikke løgn. Dette forklarer hvorfor det er så vanskelig for amerikanske redaktører å ta stilling til løgn. I tillegg synes jeg at det er relevant å peke på forskning som argumenterer for at det lyves mindre

enn antatt, selv om risikoen for å bli oppdaget er lav. Dette kan igjen relateres til de politiske kandidatene jeg presenterer fordi risikoen for å bli oppdaget er særdeles lav når de velger å jukse. De velger altså bevisst å jukse på tross av at folk flest ville unnlatt å utføre slike handlinger, ifølge forskningen. Jeg har redegjort for ingredienser som følger av løgn og uærlighet og pekt på vaghet. Vaghet er imidlertid et verktøy både for den som vil være uærlig, men også for den som vil være mest mulig ærlig. Motparten til vaghet beskriver jeg gjennom å trekke frem begrepene oppriktighet og nøyaktighet (Williams, 2002). Samtidig kan den vage nærme seg oppriktighet og nøyaktighet nettopp for å slippe å være uærlig. Jeg har også vært innom diskusjonen om bløff og bullshit. Poenget med å synliggjøre denne diskusjonen er at talsmenn for den nyere diskursen, Andreas Stokke og Don Fallis, avviser i mange tilfeller Harry Frankfurts posisjon om at bullshit er uten omsorg for verken sant eller usant. Fallis og Stokke argumenterer for at bullshit i mange tilfeller er ekvivalent til løgn, spesielt når utgangspunktet er klare spørsmål som etterspør klare svar. Hovedpoenget til Fallis og Stokke er at besvarelser uten omsorg for sant og usant da trer inn i et løgnaktig landskap. Dette fordrer naturligvis at avsender kjenner det riktige svaret. Jeg har dessuten tatt med det såkalte Pinocchio-syndromet og gitt plass til dem som hevder at kroppen gir ukomfortable signaler når det lyves, og motpolen som bestrider at slike signaler skal tillegges for mye vekt. Jeg er kritisk til løgndeteksjon, uavhengig om den er naturlig eller maskinell.

Til slutt har jeg sett på hvordan ulike moralteorier forholder seg til løgn. Jeg har argumentert for at dydsetikk og pliktetikk er vesentlige teorier i det landskapet jeg har skissert ovenfor. Dydsetikk og pliktetikk er det som etter min mening danner grunnmuren i det moralske opprøret som pekes på av Angela Smith. Når jeg har undersøkt tilliten til norske politikere, i kjølvannet av pendlerbolig-sakene, er det nettopp for å undersøke hvordan norske velgere responderer på de politiske handlingene som

gir dem personlige fordeler på en uberettiget måte.

I utgangspunktet arbeidet jeg med en hypotese om at politikerne jeg presenterer lyver – uavhengig om det er selve handlingen (den svarte løgner) eller den etterfølgende kommunikasjonen (den røde løgner). Jeg får ikke fullt og helt innfridd hypotesen. Jeg støtter det alternative synet som frikjenner den røde løgner som løgn. Grunnen til denne endringen er nettopp at standardsynet på løgn ikke gir åpning for at det som tilsynelatende kan fremstå som løgn, i stedet er en manøver for å beskytte seg selv mer enn å lure mottakeren. Dermed ligger det ikke nødvendigvis en intensjon eller hensikt om å endre sinnet til mottakeren. Dette kaster dessuten lys over hvorfor det er så krevende for amerikanske redaktører å definere hva som er løgn og hva som skal kategoriseres som usant. Jeg er likevel enig med Jennifer Lackey om den ulykkelige skilsmissen hun peker på. Hennes begrunnelse er at løgn og moral er nært beslektet, og dersom røde løgner skal beskyttes, nedskaleres også det moralske aspektet. Som jeg peker på ovenfor er jeg av den oppfatning at moral kan settes i spill også omkring uærlighet, bløff og usannheter. Når den røde løgner blir eksemplifisert gjennom Åsne Seierstad involverer dette eksemplet verken irritasjon eller moral. Når eksempelet om den juksende studenten presenteres, stiller det seg annerledes. Forskjellen på Seierstad og studenten er at Seierstad ikke bruker den røde løgner til å forklare en svart løgn i forkant i motsetning til studenten og de politiske eksemplene jeg viser frem. Som jeg allerede har pekt på ved flere anledninger er dette landskapet fylt av nyanser med uklare grenseganger, og denne uklarheten virker inn også når moralspørsmål drøftes. Når Seierstad utøver sin røde løgn, settes ikke moral på dagsorden på samme måte som når jeg beskriver den juksende studenten eller politikere som jukser.

KONKLUSJON

Med bakgrunn i ovennevnte er jeg av den klare oppfatning at svarte løgner involverer moral. Jeg er videre av den klare oppfatning at røde løgner ikke er løgn, men i stedet skal betraktes som bedrag, bløff, uærlighet eller usannheter. Jeg konkluderer likevel med at de røde løgnene fra Tadjik, Hansen, Ropstad og Haukeland Liadal har moralske implikasjoner som påvirker tilliten. Disse usannhetene er på ingen måte moralsk nøytrale, slik det alternativet synet argumenterer for. Uærligheten disse kommuniserer rammes brutalt gjennom både dydsetikken og pliktetikken og også gjennom etablerte normer. Derfor kan det konkluderes med at det filosofiske skillet mellom løgn og bedrag mister sin kraft når relevante moralteorier settes i spill. Dydsetikken og pliktetikken skiller med andre ord ikke mellom løgn og bedrag, som skissert i denne oppgaven. Dette samsvarer også med hvordan befolkningen responderer, fordi løgn og bedrag oppleves som det samme, selv om hensikten ikke nødvendigvis er å lure mottakeren. Befolkningen responderer som Dante Alighieri, som heller ikke skiller mellom løgn og bedrag i sitt inferno. Om ikke befolkningen sender løgnere og bedragere ned i et sort hull med fysisk smerte og lidelse, er det likevel klart at folket krever at løgnaktige og bedragerske politikere gjennomgår moralsk smerte og moralsk rehabilitering. Moralsk lidelse har samtlige av mine politiske kandidater opplevd. Hadia Tadjik må forlate stillingen som statsråd og vervet som nestleder i Arbeiderpartiet. Eva Kristin Hansen må forlate vervet som stortingspresident. Kjell Ingolf Ropstad må forlate vervet som leder av Kristelig Folkeparti. Mezyar Keshvari og Hege Haukeland Liadal blir aldri re-nominert til Stortinget og begge ender opp med fengselsstraffer. Den moralske fordømmelsen skiller derfor ikke mellom løgn og bedrag slik filosofien skiller mellom løgn og bedrag.

LITTERATURLISTE

- Aglen, Tone Sofie. 2021. "Hva er det egentlig å misforstå?" Oslo. *Verdens Gang*, <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/pW9a2X/hva-er-det-egentlig-aa-misforstaa> (17.11.21)
- Alighieri, Dante. 1302. *Inferno*, oversatt av Asbjørn Bjornes. Oslo. Dreyers Forlag, 115-172
- Aristoteles. 2013. *Den nikomakiske etikk*. Oversatt av Arnfinn Stigen og Øyvind Rabbås. Oslo. Vidarforlaget, 19, 45-46, 52-56, 61, 116
- Aune, Gudmunn. Backe, Steinar. Passas, Martina Lydia. 2022. «Domsslutning Hege Haukedal Liadal». Oslo. Oslo Tingrett, 22, 75, 78, 92-93
- Barry, Dan. 2017. «In a Swirl of 'Untruths' and 'Falsehoods,' Calling a Lie a Lie". New York. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/01/25/business/media/donald-trump-lie-media.html> (lest 06.02.22)
- Berg Eriksen, Trond. 2019. «Løgner som filosofisk og moralsk problem». Kragerø (Filosofifestivalen), <http://filosofifestivalen.no/wp-content/uploads/2018/05/L%C3%B8gner-som-moralsk-og-filosofisk-problem.pdf>
- Bok, Sissela. 1979. *Hvite løgner - svarte løgner*, oversatt av Trond Berg Eriksen. Oslo. Gyldendal Forlag, 25, 63-65
- Bok, Sissela. 1999. *Lying*. New York. Random House (Vintage Books), 13-14, 22-23, 25, 32, 46, 53
- Bu, Fanny. Five, Mari Linge. 2021. «Slik skal Norge gjenåpnes». Bergen. TV2/Norsk Telegrambyrå <https://www.tv2.no/a/11978791/> (lest 28.01.2022)
- Braun, Michael T. Lyn, M. Swol, Van, Vang, Lisa. 2015. «His Lips Are Moving: Pinocchio Effect and Other Lexical Indicators of Political Deceptions», *Discourse Processes*, 52:1, 1-20, DOI: 10.1080/0163853X.2014.942833
- Buggeland mfl. 2021. «Ekspert om Ropstad-saken: – Det er skatteunndragelse, kort og godt». Oslo. *Schibsted (Verdens Gang)* <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/RrmQRr/ekspert-om-ropstad-saken-det-er-skatteunndragelse-kort-og-godt>
- Cargile, James. 1969. «The Sorites Paradox», *The British Journal for the Philosophy of Science*, Oct., Vol. 20, No. 3, 193
- Carr Ekroll mfl. 2018. «Aftenposten avslører: Frp-profil leverte fiktive reiseregninger til Stortinget». Oslo. Aftenposten, <https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/Rx0GR2/aftenposten-avslorer-frp-profil-leverte-fiktive-reiseregninger-til-st> (lest 30.10.2021).
- Carr Ekroll mfl. 2019. «Aftenposten avslører: Ap-politiker har levert uriktige reiseregninger til Stortinget i minst fire år». Oslo. Aftenposten, <https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/9ver7d/aftenposten-avslorer-ap-politiker-har-levert-uriktige-reiseregninger> (lest 20.11.2021)
- Carr Ekroll mfl. 2021. «Eva Kristin Hansen fikk pendlerbolig fordi hun sa hun bodde i Trondheim. Samtidig krevde hun refusjon for reiser hjem til Ski». Oslo. Aftenposten; <https://www.aftenposten.no/norge/i/G35b-Wm/eva-kristin-hansen-fikk-pendlerbolig-fordi-hun-sa-hun-bodde-i-trondhei> (lest 30.11.21)
- Carson, Thomas L. 2006. "The Definition of Lying", *Noûs* 40,2, 292
- Carson, Thomas L. 2012. *Lying and Deception*. Oxford. Oxford University Press, 20-22,30,36,37,39 192, 257-258, 264
- Carson, Thomas L. 2018. «Lying and Ethics», *The Oxford Handbook of lying*, 473, 475-479
- Christoffersen, Trond. Kvisberg, Torunn Elise. Sollie, Nina. 2020. «Domsslutning». Hamar. Eidsivating Lagmannsrett
- Coates, Justin. Tognazzi, Neal A. 2013. "The Countors of Blame", *Blame*. New York. Oxford University Press, 16-17

- Egré, Paul. Icard, Benjamin. 2018. "Lying and Vagueness", *The handbook of lying*, 354-355, 367-368
- Eidset, Idar. Schrøder, Haakon Ben. 2021. «Politisk tillit», representativ befolkningsundersøkelse. Bergen. Respons Analyse
- Eikefjord, Eirin. 2021. «Det er ikke nok å være lei seg. Kjell Ingolf Ropstad burde gått av». Bergen. *Bergens Tidende*, <https://www.bt.no/btmeninger/kommentar/i/JxIMmX/det-er-ikke-nok-aa-vaere-lei-seg-kjell-ingolf-ropstad-burde-gaatt-av> (lest 17.11.2021)
- Einan, Vilde Sofie. 2022. «Russland er ikke perfekt». Oslo. Dagbladet. <https://www.dagbladet.no/nyheter/snakker-ut-russland-er-ikke-perfekt/76384094>
- Fallis. Don. 2018. "Lying and Omissions", *The Oxford Handbook of Lying*, 183
- Fallis, Don. Stokke, Andreas. 2022. "Bullshitting, Lying, and Indifference toward Truth", (essay, forthcoming in *Ergo*), 11, 24-25,
- Folkvord, Haakonsen, Frich Flydal. 2022. «Fikk skattefri pendlerbolig med kontrakt hun aldri brukte: - Ser uryddig ut». Oslo. *Verdens Gang*, <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/rEbV88/fikk-skattefri-pendlerbolig-med-kontrakt-hun-aldri-brukte-ser-uryddig-ut> (lest 21.02.2022)
- Folkvord, Martin S. Frich Flydal, Eiliv. Haakonsen, Andreas. 2021. «Fikk skattefri pendlerbolig med kontrakt hun aldri brukte – ser uryddig ut». Oslo. *Verdens Gang*, <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/rEbV88/fikk-skattefri-pendlerbolig-med-kontrakt-hun-aldri-brukte-ser-uryddig-ut> (lest 21.02.2022)
- Frankfurt, Harry G. 2005. *On Bullshit*. New Jersey. Princeton University Press, 46, 51, 68, 73
- Frankfurt, Harry G. 2008. *Om Sannhet*, oversatt av Alexander Leborg. Valdres. Krakiel Forlag, 70
- Gamer, Matthias. Suchotzki, Kristina. "Lying and Psychology", *The Handbook of lying*, 452.
- Gamlund, Espen. 2021. *Kunsten å moralisere*. Oslo. Dreyer Forlag, 45, 64
- Gamlund, Espen. Svendsen, Lars Fr. Säätelä, Simo. 2016. *Filosofi for humanister*. Oslo. Universitetsforlaget, 127-128
- Gupta, Swati. Ortony, Andrew. 2018. "Lying and Deception", *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford, 155-156
- Harris, Sam. *Lying*. 2013. Four Elephant Press, 4,5, 36-37
- Hume, David. 2009. *En avhandling om menneskets natur*. Oslo. Bokklubbens Kulturbibliotek, 265
- Hursthouse, Rosalind. 2020 "Virtue theory", *Ethics in Practice*. Hoboken. John Wiley & Sons, 68-69, 70-71
- Johnsen, Alf Bjarne. 2021. «Ropstad til VG: Ikke min intensjon å utnytte et system». Oslo. *Verdens Gang*, <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/ML6epr/ropstad-til-vg-ikke-min-intensjon-aa-utnytte-et-system> (lest 06.09.2021)
- Johnsen, mfl. 2021. «Oslo-politiet åpner etterforskning av stortingspolitikeres bruk av pendlerleiligheter». Oslo. *Verdens Gang*, <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/ALxe8E/oslo-politiet-aapner-etterforskning-av-stortingspolitikeres-bruk-av-pendlerleiligheter> (lest 18.11.21)
- Kant, Immanuel. 1993. «Moral, Politikk og Historie», oversatt av Elling Schwabe-Hansen og Eivind Storheim. Oslo. *Universitetsforlaget*, 22, 24, 40, 44
- Kolsrud, Kjetil. 2020. «Høyesterett gir Keshvari 25 prosent strafferabatt, men skjerper straffen», Oslo. *Rett24* <https://rett24.no/articles/hoyesterett-gir-keshvari-25-prosent-strafferabatt-men-skjerper-straffen> (lest 23.12.2021)
- Lackey, Jennifer. 2013. «Lies and deception: an unhappy divorce», *Analyses April*, Vol. 73, No 2. Oxford University Press, 238-239, 241, 246

- Lagerspetz, Olli. 2012. «Tillit og samfunn», *Tillit i Norge*, redaktører Helge Skirbekk og Harald Grimen. Oslo. Res Publica, 294-295
- Livingstone Smith, David. 2004. *Why we lie*. New York. St. Martin Press, 73-74, 76
- Meibauer, Jörg. 2005. "Lying and falsely implicating", *Journal of Pragmatics* , 1373, 1380
- Meibauer, Jörg. 2018. "What is lying? Towards an integrative approach", *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford, 2, 37
- Meibauer, Jörg. Weigmann, Alex. 2019. «The concept of lying», *Philosophy Compass*. Wiley, 1,3,8
- Magnussen, Svein. Stridbeck, Ulf. 2020. «Vurdering av troverdighet: Hva sier forskningen anno 2020?». Oslo. Universitetet i Oslo, 13,15-16.
- Mahon, James Edwin. 2018. "Contemporary Approaches to the Philosophy of Lying", *The Oxford Handbook of Lying*, 42
- Mann, Samantha. 2018. «Lying and Lie Detection», *The Oxford handbook of lying*, 418-419
- Mjaaland mfl. 2022. «Stenseng etter Tajiks avgang: – Hadia sin beslutning». Oslo. Norsk Rikskringkasting, <https://www.nrk.no/norge/hadia-tajik-trekker-seg-som-nestleder-i-arbeiderpartiet-1.15881580> (lest 07.03.2022)
- Moliné mfl. 2018. "The Mental nose and the Pinocchio effect: Thermography, planning, anxiety, and lies" *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling* 15.2, Wiley DOI: 10.1002/jip.1505, 246
- Naughton, David. Rawling, Piers. 2020. «Deontology», *Ethics in Practice* (fifth edition). Hoboken. Wiley Blackwell, 44, 46-47
- Newey, Glen. 1997. "Political Lying: A Defence", *Public Affairs Quarterly* Volume 11, Number 2, April, 93,113
- Nyeng, Frode. 2014. *Noen ganger skal man lyve*. Bergen. Fagbokforlaget, 18,22,187
- Pease, Allan. Pease, Barbara. 2004. *The definitive book of body language*. Buderim. Pease International, 50-51
- Phillips. Tom. 2019. *En kort historie om løgn, idioti og fake news*, oversatt av Lars Nygaard og Leif Bull. Oslo. *Spartacus*, 21-22
- Platon. 2004. «Theaitetos», *Platons samlede verker*, oversatt av Øyvind Rabbås. Oslo. Vidarforlaget, 162, 172
- Platon. 2017. "Staten", *Platons samlede verker*, oversatt av Tore Frost. Oslo. Vidarforlaget, 269-271, 125
- Perillo, Jennifer. 2018. «Bluffing», *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford, 286-287
- Rabbås, Øyvind. 2013. *Den nikomakiske etikk*. Oslo. Vidarforlaget, 317, 319, 327, 332
- Rosef, Thea, mfl. 2021. «Stortingspresidenten fikk pendlerleilighet – hadde leilighet i Ski». Oslo.E24 (Adresseavisen), <https://e24.no/naeringsliv/i/eEknK4/stortingspresidenten-fikk-pendlerbolig-hadde-bolig-i-ski> (lest 12.01.2022)
- Rousseau, Jean-Jacques. 2010. *Emilie*, oversatt av Kirsten Marianne Bessesen. Oslo. Vidarforlaget, 244
- Rousseau, Jean-Jacques. 1762. *Samfunnspakten*. Oslo. Dreyers Forlag, 125
- Serra-Garcia, Marta. 2018. "Lying in Economics", *The Oxford Handbook of Lying*, 495,502
- Shiffrin, Seana Valentine. 2014. *Speech matters, On lying, Morality, and the Law*. New Jersey. Princeton University Press, 16, 19-22, 186-187.
- Smith, Angela. 2012. "Moral Blame and Moral Protest", *BLAME: It's Nature and Norms*, 43, 46-47

- Slote, Michael. 2000. "Virtue Ethics", *Ethical Theory*. New York, Blackwell, 328-329
- Stavrum, Gunnar. 2021. «Stortingspresident misforstod seg unna skatt på gratis bolig for 450.000 kroner». Oslo. Nettavisen, <https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/stortingspresident-misforstod-seg-unna-skatt-pa-gratis-bolig-for-450-000-kroner/o/5-95-341256> (lest 17.11.2022)
- Steinvik, Bår. 2014. BLØFF. Trondheim. Cappelen Damm, 94
- Stokke, Andreas. 2013. "Lying and Asserting", *The Journal of Philosophy* VOL110, Inc (Universitetet I Oslo), 33-34, 46, 48-50, 60
- Stokke, Andreas. 2019. "Lies, Harm, And Practical Interests", *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. XCVIII No. 2, 330, 331
- Strawson, Peter F. 1962. «Freedom and Resentment», *British Academy*», 8,62
- Stortinget. 2016. Etisk veileder for stortingsrepresentantene, oppdatert september 2021. Oslo. Stortinget; <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Representantene/Etisk-veileder-for-stortingsrepresentantene/> (lastet opp 20.11.21)
- Sorensen, Roy. 2007. "BALD-FACED LIES! LYING WITHOUT THE INTENT TO DECEIVE", *Pacific Philosophical Quarterly*, 251-252, 262-263
- Svartdahl, Egil. 2022. «Å stå i stormen – med Kjell Ingolf Ropstad». Oslo. Youtube (NTB), <https://www.youtube.com/watch?v=zHakkAn-BJ4> (sett 06.02.2022)
- Svendsen, Lars Fredrik. 2008. «Forord», *Om Bullshit*, Harry Frankfurt. Valdres. Krakiel forlag, 11
- Svendsen, Lars Fredrik. 2020. *Løgnens filosofi*. Oslo. Kagge Forlag, 22-23, 25-26, 39, 46,54-55,63, 85
- Terkourafi, Marina. 2018. «Lying and politeness», *The handbook of lying*, 386, 392-393
- Valebrokk, Kåre. 2004. «Tro oss, vi lyver». Oslo. Aftenposten.
- Williams, Bernard. 2002. *Truth and Truthfulness*. New Jersey. Princeton University Press, 11, 44-45, 114, 117-119
- Wikforss, Åsa. 2020. ALTERNATIVA. Stockholm. Fri Tanke, 15-16, 121-122,
- Wood, A. W. 2011. "Kant and the right to lie reviewed essay: On a supposed right to lie from philanthropy, by Immanuel Kant (1797)". *Eidos*, 104-106
- Øvereng, Einar. 2014. Helstøpt, lær å håndtere etiske dilemmaer. Oslo. Aschehoug, 102-103.

